ئۆباما و پرسی کورد ... کۆنگرەی نەتەوەیی: ڕۆژگار هەڵدەسێنێ

{ لە مانگی ١٢ی ساڵی ٢٠١٢دا سەفیری ئەو کاتی ئەمریکا لە ئەنقەرە "فرانسیس .ج. ویچاردۆنیە" لە کۆنفرانسێکی ڕۆژنامەوانیدا ئاوڕی ئاشکراکرد کە ئەمریکا بشتوانێکی نهێنی ئامادەیی خۆی نیشانداوە بۆی ستایشکە کە خەیان ناویان ناوە" ستایشی بنلادن" پشکش بە تورکیا بکات بۆ تیرۆرکردنی سەرکردەکانی پەکەکە. ویچاردۆنیە بۆ ڕیپۆرتەرەکانی ووت:"دوژمنەکانی ئێوە دوژمنەکانی ئێمەن، بۆیە دەماندەوێت ئەو میتۆدە مۆتیدیسیپلینیەرە بخەینە خزمەت تورکیاوە و لە نزیکەوە بەکاری بهێنین".
مانگێك بەسەر ئەو کۆنفرانسە ڕۆژنامەوانیەدا تێنەپەڕی، سەکینە و هاوڕێکانی لە پاریس تیرۆرکران. "و.ك" }

ڕۆژی ئیدارەکەی ئۆباما لە سەرکوتی ئاپۆیینە درۆژخایانەکەی کوردەکاندا لە تورکیا بە گوورەیی نەزانراوە. بەڵام چەند هەفتەیەك لەمەوبەر(مانگی ١٢ی ٢٠١٢، مانگێك بەر لە تیرۆرکردنی سەکینە و هاوڕێکانی. "و.ك") دیپلۆماتێکی ئەمریکی ئایدیایەکی گرنگ و سەرنجڕاکێشی درکاند. فرانسیس. ج. ویچاردۆنیە سەفیری ئۆباما لە تورکیا ئاوڕی ئاشکراکرد کە ئەمریکا بە شێوەیەکی نهێنی ئاوڕی بە تورکیا پشنیار کردووە کە ، لە ئاستیدا، پێدەڵێن ستایشی بن لادن بە تیرۆرکردنی سەرکردەکانی پەکەکە (پارتی کرێکارانی کوردستان) ئەو شۆشگێڕانەی لە ساڵی ١٩٨٤وە شۆڕشێ دژی سوپای بە ئەمریکی پێچەکراوی تورکیا دەکەن. ویچاردۆنیە لە کۆنفرانسی ڕۆژنامەوانیەکەی ئنکەرە دا بە ڕیپۆرتەرەکانی ووت:" دوژمنەکانی ئێوە دوژمنەکانی ئێمەن". "تواناو دەستاتی ئەو میتۆدە مۆتیدیسپلینیەرە بوو کە بن لادنی گیاندە کۆتایی، ئەمەش دەماندەوێت هەمان میتۆد بخەینە بەردەست تورکیا و لە نزیکەوە بەکاری بهێنین" . (مۆتیدیسپلینیەر: تێکۆشکردنی چەندین دیسپلینی ئەکادیمی یان پسپۆریی پرۆفشناڵەکان لە شوازێکدا بەرەو ڕووی کشێك یان بابەتێك)
ئەو کاتی گوڵم لەم تەوانینانەی سەفیر بوو، من تازە سوریام بەجێهێشتبوو، ئەو شۆنەی کە گرووپێك کوردی جیاواز خەبات بە ئەتەنەمی خەیان دەکەن. ئەو کاتە من بە ڕێگاوە بووم بەرەو چیای

قەندیل، یەکێك لە بەرزترین چیاکانی سنووری عێراق، کە کەمپی شەشگەلانی پەکەکەی لێیە. من بە شوێن پەرچەکردارەکان دا دگەڕام سەبارەت بەوەی کە تورکیا لە گفتوگۆدایە لەگەڵ عەبدوڵا ئۆجالاندا، دامەزرێنەرە ناو زاوەکەی پەکەکە کە ساڵی ١٩٩٩ بە یارمەتی ئەمریکا دەستگیر کرا و لەگەڵ کوردەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا بوو بە بابەتێکی ناودار.

ئەم ڕاپۆرتە کوردیی تورکیا کە تەمەنی گەیشتۆتە ٢٨ ساڵ، بووە هۆی کوژرانی زیاتر لە ٤٠،٠٠٠ کەس ، زەرەبیان کوردن. نێتۆ یەکگرتووەکانیش پەکەکەی بە ڕێکخراوێکی تیرۆریست لەقەڵەم داوە. بەڵام شارەزایان دەڵێن هەردوو لا شەشگەلانکان و سوپای تورکیا مافی مرۆڤیان پێشێل کردووە. ئەمڕۆ ململانێکە سنووری سەربازی تێپەڕاندووە. لە ساڵی ٢٠٠٩وە، نزیکەی ٨،٠٠٠ کوردی مەدەنی لە تورکیا دەستگیر کراون. لەناو ئەوانەدا پارێزەر و بە لایەنی کەمەوە ١٠٠ ڕۆژنامەنوسیشی تێدایە.. لە ئێران و چین زیاتر.

ئەم پاییزە، نزیکەی ٧٠٠- ١،٠٠٠ زیندانی لە تورکیا مانیان لە خواردن گرت، داواکاریەکیان ئەوە بوو کە عەبدوڵا ئۆجالان لە زیندانی تاکە کەسی لابەرێت و کوردەکان مافی بەاوکردنەوەو خوندنیان بەزمانی خۆیان پەیدا بکەن و لە دەستوری تورکیادا ددان بە نەتەوەی کورددا بنرێت. تورکیا بانگەشەی ئەوە دەکات کە زەربەی زیندانیەکان پەیوەندییان بە پەکەکەوە هەیە، بەڵام بەپێی هیومان ڕاتس واچ زەربەی گیراوەکان لە " هەڵمەتی سەر سیاسەتی یاسایی لایەنگیری کوردەکان"دا دەستگیر کراون.

ووهۆماینەکەی ڕیچاردنیەی سەفیر بەرامبەر بەم پاشخانە دەستی پێکردووە: ئەو پێشنیارە گومانەیی ئیدارەی ئەمریکی بە بە ئامانجکردنی سەرکردەکانی کورد شەشگەلانکان. لە کاتێکدا پەکەکە ڕێکخراوی قاعیدە نیە، هەروەها ئەمریکیەکانیشی نەکردۆتە ئامانجی نیشانەی خۆی...تورکیاش عاقڵانە ئەو پێشنیارەی نەتەوە یەکگرتوەکانی ڕەتکردۆوە. سەرۆك وەزیرانی تورکیا ڕەجەب تەیب ئەردۆغان هەوێدا بەشەوێکی دیپلۆماسیانە شیبکاتەوە:" بن لادن لەناو ماڵدا دەستگیر کرا، بەڵام ئەم ململانێیە لە جوگرافیای چیاکاندایە".
پاش ڕەتکردنەوەی پێشنیاری تیرۆرکردن، تورکیا توانی سەرکەوتوانە گتوگۆ بکات و کەتایی بە ناڕەحەتیەکانی مانگرتن لە خواردن بهێنێت، بەمەش توانی لایەنگیری ژمارەیەکی زۆر لە دانیشتوانی باشووری ڕۆژئاوای تورکیا بەلای خۆیدا ڕابکێشێت ، کە زۆرترین کورد لەو ١٥ ملیۆنەی تورکیا لەوە نیشتەجێن. بە سەرکەوتنی ئەم نەخشە بە

ئاوەزە، وا دەردەکەوێت کە هەنگاوە ئاو کوشتنانە ئای گشتی کوردەکانی دژی نەتەوە یەکگرتووەکان هەنگاوەتاوو کارەستەی بەهەزی سەربازیکردنیشی داپڵشگەرەکان.

ئەم یەکەم هاوسەی ووتاە یەکگرتووکانی ئەمریکا نیە بە سەرکوتکردنی ئاپۆیینی کوردەکان لە تورکیا. لە ١٩٩٩دا ئیدارەی کلینتۆن بە نهێنی سیخوڕەکانی ئۆف بی ئای بەکارهێنا بۆ چاودێری کردن و یارمەتی دەستگیر کردنی عەبدوڵا ئۆجالان. لەلای خۆشیەوە ، ئیدارەکەی ئۆباما ماوەیەك یارمەتی تورکەکانیدا بۆ شکۆ دژی پەکەکە بۆ هاوبەشیکردنی تەکنەلۆژیای سەربازی و چاودێری(سیخوڕی). بەڵام بەشداری ئەمریکا لەو ململانێیەدا زۆر سەرنجی نەچووبووە سەر تا ساڵی ئابردوو کە فۆکەیەکی بێفڕۆکەوانی ئەمریکی بۆ هێرشکەرە خۆکی مەدەنی لە بوو بوو بە شۆشگێڕانی PKK و بەردومانیکردن ، ئەو هێرشەیە بووە هۆی کوژرانی ٣٥ گوندنشین. پێشنیاری تیرۆرکردن لە کاتێکی زۆر ناسکی پەیوەندی تورکی- کوردیدا هاتە پێشەوە، لە کاتێکدا لەوانەبوو بەرزترین سەرکردەکانی پەکەکە ئاماژت، ئەوە نیشاندەدات کە کۆشکی سپی ئۆباما چەند بڕیارێکی لە ناسینەوەی کوردە ئاسایەکان لە چوارچێوەیەکی ناوئەتلەسیدا. ٣٠ ملیۆن کورد لەو ناوچەیەدا هەیە، بەسەر سنووری کانی عێراق و ئێران و تورکیا و سوریادا دابەش بوون. بە پێچەوانی سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکاوە لەو ووڵاتەدا، زۆربەی کوردەکان لەو ووڵاتانەدا پشتگیری پەکەکە و خۆنە کوردیە کۆنەکە دەکەن بە ووڵاتکی یەکگرتوو.

لە سوریا کە ژمارەی کوردەکان ٢ ملیۆنە،" ئاپۆ" کە بەشەویکی فراوان بە ئۆجالان سەرکی پەکەکە ناسراوە… ئێستا لە شوێنی پەرستن دانراوە. ئەمەش بەشکی لەبەر ئەوەیە کە زۆرینەی کوردە سوریەکان سەر بە پارتی یەکێتی دیمۆکراتین (PYD) لە سوریا کە هاوپەیمانی پەکەکەیە. بەڵام هەکاری قووڵی ئەم ئەوەیە کە کوردە ناوخۆیەکان، بەهەمان شێوەی ئەو کوردانەی لە تورکیا و ئێرانن، بە سادەیی نەوە بە نەوە وەك هاوڵاتی پلە دوو هەڵسوکەویان لەگەڵ دەکرێت. لەگەڵ پارچە پارچەیی ئۆپۆزسیۆنە عەرەبەکانی ئۆمەی ئەسەد بە شێوەیکی خراپ، زۆربەی کوردەکان پێیان وایە بە شێوەیکی سەرکەوتوو لە شەڕی ناوخۆیی خوێناویکەی سوریا دێنە دەرەوە. لەگەڵ هەموو سەختیەکانیشدا، دەست بەو بڕوایەوە دەگرن کە ئۆتۆنۆمی.. یان "بەهاری کوردی" وەك هەندەك ناوی دەبن، بڕەوێ.
لە شارەکی سوریادا، خەم نزیکەی ٧٠٠ خێپیشاندەرم لەسەر شەقامەکان زمارد، گەنج و پیر، بەکوردی قسیان دەکرد، مەسیقای کوردیان

دژنی و جلو بڕگی کوردەواریان پشیبوو؛ زۆر کەس ئامای کوردستان یان وەنەی ئەجالانیان بەرز کردبووەوە. تەنها کاتێکی کەم بەر لە ئەستا، بەهەی هەسوکەوتی لەو شەوێوە زیندانی دەکران..یان خراپتریش لێوە.

لە ڕۆخی ڕوباری دیجلە لە کوردستانی عێراق، کە هێشتا ئابووری ئەو ناوچەیە بەهەی داگیرکاریە بەناوبانگەکەی ئەمریکاوە لە گۆشکردندایە، ئەجالان لایەنگرێکی زۆری هەیە. من لەناو بازار و چایخانەکاندا گوێم لە خەڵك دەبوو کە سەرکردە زیندانیکەی یاخیکانیان وەك "نەلسن ماندێلا" وێنا دەکرد..بەڵام بگومان، هەموو کەسەك بڕوا بەوە ناکات. محەممەدی حاجی مەحموود کە پارلەمانتارێکی هەبژێردراوی هەرێمی کوردستانە پێی گوتم" من حەزم لە ئایدیەلۆژیاکەی ئاپۆ نییە،". هێشتا، ئاگاداری ئەمریکا دەکاتەوە کە بانگەوازکەی ئەجالان بکەم وەر نەگرێت، محەمەد گوتی:"ئەگەر ئاپۆ بچێتە هەبژاردنی سەرکی کوردستانی تورکیاوە، هەر بە دروشم هەدەبژێردرێت."
ئەی ئەران؟ کەیسی پژاك سوودبەخشە. پژاك ئەو گەریلایانەی کوردستانی ئەران کە لەگەڵ پەکەکەدا بڕیکەوە لە چیاکانی قەندیلن. گرووپی پژاك داوای گەڕینی ئۆتۆنۆمی تاران دەکەن. بەتەواوی وەك ئەوەی زۆر لە کاربەدەستانی واشینگتۆن دەیانەوێت. بەڵام شەشگەڵەکان ئەجالان وەك جەنگاوەری ئازادی تەماشا دەکەن، نەك تیرۆریست.

کاتێك لە چیای قەندیل نزیك دەبوومەوە، هەبڕەکەم ئامۆژگاری کردم کە باتری تەلەفۆنەکەم دەر بکەم، لە ترسی ئەوەی نەبینێ نیشانەو ئامانجی فڕۆکە بە فڕۆکەوانەکانی ئەمریکا. ئەوە کەمەك وەك پارانەیەد دەهاتە بەرچاو، بەڵام وایلکردم بیر لە ڕاپەڕینی کوردیەکان بکەمەوە...بەمەی ئێستاشەوە...کە بە درێژایی سەدەی ڕابردوو لەسەر ئەم خاکە ڕوویانداوە، "چارەسەر"ی سەربازی وەك ئەمەی ئێستا کە ئیدارەکەی ئۆباما پشتیاری کردووە، لە چارەسەری پرسی کورد دا فشەلی هێناوە، بەڵام هێشتا لەوانەیە دەرفەتێك مابێت بە چارەسەری دیپلۆماسی.
جاری داهاتوو کە کوردەکان داوای ڕەوای خۆیان بەرز کردەوە، ئەمریکا پێویستە پشتیاری گفتوگۆ و مفاوەزات بکات، نەك تیرۆرکردن. لە ماوەی ٢١ ساڵی سەفەر کردنمدا بۆ ئەو ناوچەیە، هەرگیز هەکەوتی کوردەکم نەکردووە ئەمریکیەکانی خۆش نەوێت. بەداخەوە وا دەردەکەوێت ئەو نیەتە پاکە بەزیادە بێوات.

تێبینی:

١/ ئەم ڕاپۆرتەی کەیڤنم لە مانگی ١٢ی ٢٠١٢دا لە The World Post دا بڵاوکرایەوە و وەرمگێڕا، بە پێویستمزانی جارێکیتر لە ئێستادا بڵاوی بکەمەوە.
٢/ مانگێك بەسەر ئەو پێشنیارەی باییزی ئەمریکادا تێنەپەڕی کە سکینە و هەڤاڵەکانی لە پاریس تیرەر کران.
لینکی ڕاپۆرتەکە:
http://www.huffingtonpost.com/kevin…
Kevin McKiernan is a journalist and filmmaker. He directed the PBS film Good Kurds, Bad Kurds and is the author of the book The Kurds: A People in Search of Their Homeland. His report on the Kurds in Syria appeared this month in the Santa Barbara Independent. Ps

---

کوردایەتیی، دەستەخوشکی فاشیزمی"عوروبە" ... هونەر تەفیق – کامیار سابیر

ئەم وتارە بە لەکەینەوە لە مێژووی ڕەبازی کوردایەتیی و سەرهەڵدانی ئایدیۆلۆژیای ناسیۆنالیزمی کوردیی، وەکو فیکر، سیاسەت و کولتوور، تەرخانکراوە. مەبەست لەم ئارگیومێنتانە، نووسینەوەی مێژوو، ریکەردکردن و هەڵدانەوەی مێژووی سیاسیی کورد نییە، بەکو خوێندنەوەی فیکر، کولتوور و تیۆریی سیاسیی ناسیۆنالیزمی کوردییە، بەتایبەتییش، خوێندنەوە و کەوکردنی سەقەتترین ڤێرژنی کۆنەپەرستانەی ناو ناسیۆنالیزمی کوردیی(کوردایەتیی)، لە ڕوانگەی تیۆریی، فیکریی و مەعریفەی سیاسییەوە. لەکچوون و لاساییکردنەوەی فیکریی و سیاسیی، ڕەبازی کوردایەتیی بە فاشیزمی عوروبە(العروبة)، لەوەو دەبە هەبسەنگێندرێ کە لە دونیای "فیکر و کولتوور"ی عەرەبییدا، هەر نووسەر و سیاسییەکی عەرەب، کەمەک ویقاری فیکریی، ئەخلاقیی و سیاسیی هەبێت، چەمکی عوروبە کە لە

هەموو رەهەندەکدا ئەکسپایەر بووە، بەکار ناهێنێت! مەگەر کەسانی ساقیطی وەک عیزەت دووریی و ناسیۆنالیستە جاهیلەکانی ناو ناسیۆنالیزمی عەرەبیی، بەعسیزم و پانعەرەبیزم Pan-Arabism نەبێت.

سەرەکییترین مەتیقی کولتووریی و فیکریی لەپشت نووسینی ئەم وتارەوە، بە ئەوە دەگەیشتووە کە ئایدیۆلۆژیا رەخنەگرەکانی ناسیۆنالیزم، لە دونیای فیکر و سیاسەتی کوردییدا، خەیان صەدەقی فیکریی، کولتووریی و سیاسییان پێ دەشێت. کەمۆنیزم و ئیسلامیزم(مەبەست، لە ئیسلامی سیاسییە)، دوو ئایدیۆلۆژیای کۆکوکەرن و لە باری فیکرییەوە، مەشک و مەغزیان لە مەشک و مەغزی ناسیۆنالیزمی کوردیی، خاڵییترە و تەقەی سەریان دەت. ئەم دوو ئایدیۆلۆژیایە، لە تەوهین، تەحقیر، سووکایەتیی و جوێنی سیاسیی زیاتر، شتێکی تریان بە گوتن و نووسین، لەهەمبەر ناسیۆنالیزمدا، پێنەبووە. دیارە لەڕدا مەبەست لەو کەمۆنیستە(بە شیوعییەکانیشەوە) کوردانە و لەو ئیسلامییە کوردانەن کە بەیارەخریکی دونیای فیکر، دیبەیت و ئارگیومێنت بن. بەدڵنیاییشەوە، کوردایەتیی وەکو ڤێرژنێکی ناو ناسیۆنالیزمی کوردیی، ئەم جەهلە فیکرییەی نەیارە ئایدیۆلۆژییەکانی قەستووەتەوە و زیاتر خەی پێوە راداوە.

پرسیاری سەرەکیی ئەوەیە، کوردایەتیی چییە ؟ مانیفێست، ڕەباز، دەکترین، فیکر و باوەڕە سیاسیی و ئایدیۆلۆژییەکەی لە کۆنەوە سەرچاوەی گرتووە؟ ئایا ناسیۆنالیزمی کوردیی بە ڕەچەڵەک بە سەر دەگماکانی کوردایەتیی دەگەیشتووە ؟ ئایا کوردایەتیی و ناسیۆنالیزمی کوردیی، دوو هاوواتای سیاسیی، ئایدیۆلۆژیی ،زمانیی، کولتووریی و فیکریی ئاوێتەن ؟ یان کوردبوون و کوردایەتیی، دوو ڕەهەندی جیاوازن، لەفیکر، میژدی سیاسیی و کولتووری سیاسییدا ؟

بەچی لە ئەدەبیات و عەقڵییەتی سیاسیی ناسیۆنالیزمی کوردییدا، ئەو کوردەی ئینتیمای بە کوردایەتیی نەبێت، بە کوردێکی خائین و نا ڕەسەن، وەتەن(نەک وەتەن) دەکرێت ؟ ئایا مەتیق، پلان، ئەجێندا و بەرنامەی کوردایەتیی و ئامانجەکانی چیین؟ هەکاری ئەوە چییە بەشێکی بەرچاو لە ڕووناکبیری کورد، لە ئینتەلەکچوال و ئەکادیمیستی کورد، تەنانەت ئەوانەی وردن و خەریکی ڕەهەندی تیۆریی، فیکریی و ئەکادیمییشن، یان سیاسەتمەداری بەسەلیقە و بەدیقەتن، زۆر بەئاسانیی، چەمکی کوردایەتیی، بەسەر زاریاندا دێت و بگرە وەک پڕەتیقی سیاسیی و سیمبۆڵی "فیکر"ی نەتەوەیی کورد، سەیری دەکەن؟ بۆچی نووسەر، موفەکیر و سیاسیی بە دیقەتی عەرەب، پێیان شەرمە، چەمکی عوروبە بەکار بهێنن، لەکاتێکدا نووسەر،

موفەکیر(کورد ئەمەیانی نییە) و سیاسیی کورد، وەکو جوینی بنەشت، هەمیشە لە دەمیاندایە و لە بەکارهێنانیدا، قەف قەف باڵای پێدەکەن؟

بە دەزینەوەی وێنامی دروست و تێگەیشتن لە چەمکی کوردایەتیی، دەبێت لەسەرەتاوە، پرسەسی خەباتی ڕزگاریخوازی کورد لە ڕەبازی کوردایەتیی جیابکرێتەوە. ئەم دوو میژد و چەمکە سیاسییە، وێنای ئەوەی وەکو یەک حاڵەتی نەتەوەیی و دیاردەی سیاسیی گرێدراوی یەکتر، بە نێو مێژووی سیاسیی کورد، هاتوون، بەڵام دەبە لەک بترازێنرێن و بەجیا هەڵبوشێنرێنەوە. ڕاستە، لە زمانی سیاسەت، مێژوو و ڕەشنبیریی کوردییدا، خەباتی ڕزگاریخوازی کورد و کوردایەتیی، کێشەی سیاسیی کورد و کوردایەتیی، لە یەک کاتدکستدا، باسدکرێن! لە کاتکدا، ئەمە هەڵەیەکی مێژوویی، سیاسیی و فیکریی گەورەیە کە وەکو دووانەیەکی جمک ئاسا پێکەوە چەسپێنراون!

لە ڕاستییدا، کوردبوون و کوردایەتیی، تەواو جیاواز و ناکەکن. ئەبەتە ڕەشنبیری کورد و کایەی ڕەشنبیریی کوردیی، بەشدارن لە دروستکردن و گشتاندنی چەمکی کوردایەتیی بەسەر کەی پرسەسی سیاسیی، نەتەوەیی، نیشتمانیی و کولتووریی کوردبوونداا. ناسیونالیزمی کوردیی و کوردبوونیان وەکو میژدی فیکریی و باوەی سیاسیی، لە ڕەبازی کوردایەتیی جودا نەکردووەتەوە، کوردایەتیی و کوردبوونیان (بە مەبەستەوە بێت یان بەهەی جەهلی فیکریی، سیاسیی و کولتووریەوە بێت) بەیەکەوە گرێداوە .

لە ئەدەبیاتی سیاسیی و حیزبیی کوردییدا، ڕژانە گومان لە دەستواژەی کوردایەتیی و ڕەبازی کوردایەتیی دەبێت. لەهەندک بەکارهێناندا، زەر زیاتر لە دەستواژە، وەکو چەمک، فیکری سیاسیی، پرینسیپی نەتەوەیی، ئایدیۆلۆژیایەکی پیرۆز و باڵا، باسدکرێت. هەندک لەو دەستەواژانەی گوزارشتی ڕژانەی پێدکرێت، ئەمانن: بیری کوردایەتیی، قوتابخانەی کوردایەتیی، هەناوی کوردایەتیی، لە پێناو کوردایەتیی، خەباتی کوردایەتیی و ڕەبازی کوردایەتیی... تاد. هاوکات بە دونیایەک جەهلی فیکریی و کولتووریەوە، بە دونیایەک ناعەقڵانییەتی سیاسییەوە، ئەمانە دەرخواردی لاوانی کورد دەدرێن.

بەردەوامیش، لەلایەن ماکینەی ڕاگەیاندنی ناسیونالیزمی کوردیی و ئینتەلەکچوالە فیکر خاڵیی و زار پڕکانی کوردایەتییەوە، ئەم چەمکە سەقەتە، دەمەزرد دەکرێتەوە. ئەم دەستواژەیە لە کانتەکستی سیاسییدا، بەتەقدیسکراویی وەکو چەمکەکی پیرۆز تەکڵە بە فیکری

سیاسیی کوردیی دەکرێت. کاتێ، گەنجێک، خوێندکارێک، یان تەنانەت یەکێک، بیەوێت لە ماناو مەغزا و بونیادی ئەو ڕستانە (کوردایەتیی) بگات و ئەدەبیاتێ بۆتاو و حەتا ئەگەی بخوێنێتەوە، نەک هەر شتێکی ئەوتەی دەست ناکەوێت، تا ئیرەیی، بەرنامە، ڕەوت و مانیفێستی دیاریکراوی کوردایەتیی، ڕوون بکاتەوە، بەڵکو زیاتر، جەهلی کوردایەتیی لە هەموو ئاستێکاندا(فیکریی، سیاسیی، کولتووریی و مەعریفیی) بە دەردەکەوێت!

کوردایەتیی، وەکو دروشم و ریتمێکی حەماسیی، وەکو فەنتازیای شیعریی، لە سیاسەتی کوردیی، ئەدەبیاتی کوردیی، دونیای ڕۆژنامەگەریی و حیزبی کوردییدا، زۆرترین جار بەکارهێنراوە، بۆئەوەی بزانرێت سەرچاوە و باکگراوندی فیکریی، سیاسیی و ئایدیۆلۆژیی ئەم فیکرە خاڵییە نەتەوەییە، چییە و لەکوێوە دەست پێدەکات و لە ئامانجدا دەیەوێت بەکوێ بگات؟ تەنانەت دروشمی کوردایەتیی، بۆ هەموو وەهم و ناڕوشنییەوە کە هەیەتی، هەشتا فیکری ناسیۆنالیزمی کوردیی، پشتی پێدەبەستێت و کەی سیاسەتی نەتەوەیی "کورد"ی لەهەردوو کوردستانی عێراق و ئێراندا، لەسەر بنیاتنراوە! بۆئەوەی بزانرێت ئەم ڕستانە چەن دروست بووە و ئەو بنەما فیکریی، سیاسیی و کولتووریانە چیین کە وەکو مەکتەبێک، فیکری ناسیونالیزمی کوردیی(دروستتر، کوردایەتیی)، تێیدا پەروەردە بووە؟

تا بڕۆین سەرابی کوردایەتییدا بگەڕێین، لە باری فیکریی و کولتووریەوە، سەرگەردانتر دەبین. ئایا ئەم فەوضا، دروشمبازیی و باوەڕە بەتاڵە لە فیکر، ئەم هەرا بە ئارگیومێنت و بە مانیفێستە، چەن دروست بووە، کە تەبانی کردووە و چەن بووەتە دروشمی هەمیشەیی زۆرێک لە قەومییەکانی(نەتەوەیی، جەگەی قەومیی ناگرێتەوە) کورد؟ ئەو هەکارانە چیین کە دروشمی کوردایەتییان بە ناسیونالیزمی کوردییەوە گرێداوە و بەجۆرێک ئاوێتەی یەکتر کراون، کوردایەتیی، مانای ناسیونالیزمی کوردیی بگەیەنێت و ناسیونالیزمی کوردییش بچێتەوە سەر بنج و بنەوانی کوردایەتی؟ خۆشبەختانە، ئەمە تەنیا بە کوردستانی عێراق و ئێران، دروستە. دوو بۆشکەی تری کوردستان، ئەوەندەی لەگەڵ کوردبووندا پەیوەندییان هەیە، لەگەڵ کوردایەتییدا، نەوانیان نییە. کوردستانی ئێرانیش، لەسەروبەندی پەیدابوونی ناسیۆنالیزمەوە، بەردەوام، لەباری فیکری سیاسییەوە، پاشکەی کوردستانی عێراق و ئەم جەهلە فیکرییە، بووە.

بە ئەوەی تووشی هەمان ئیشکالییەتی مێژوویی نەبینەوە کە

ناسیونالیزمی کوردیی، تێیدا گیری خواردووە و ناتوانێت خۆی لە دەرتەنگ و بۆشایی کوردایەتیی دەرباز بکات، لەدەستپێکەوە دەبێت ئارکیۆلۆژیانە – archaeology تێفکیکی Dissociation چەمکی کوردایەتیی بکرێت. هەموو ئەو توێژاڵە سیاسیانەی فیکری نەتەوەیی کورد، پێش بە پێش هەبدرێنەوە کە لە هەستی جەماعیی و عەقڵی سیاسیی و کولتووریی کورددا ئەم چەمکیان داهێناوە. لەوە دەتوانرێ بدەر لەجادووکانی چەمک و ڤەرژنی کوردایەتیی، ئارگیومێنتی جیاواز، سەبارەت بە نەتەوەی کورد، ناسیۆنالیزمی کوردیی و سەرهەنجامیش سەبارەت بە کوردبوون، دەستنیشان بکرێن.

یەکێک لە هەرە بەربەستە سەرەکییەکانی داخستنی دەرگای گومان، بە نەو چەمکی کوردایەتییدا، ئەو جادوویە کە ئەم چەمکە، لە ئینسانی "کورد"ی دەکات و هەموو کایەکانی ناسیۆنالیزم، نیشتمانییبوون، دەمارگیریی- نەتەوەیی zealotry ، فەرهەنگ، شەرش و مێژووی کورد تا گەیشتن بە رادیکاڵیزم و شۆڤینیزم، بەوبەپەڕی بەرچاوتەنگییەوە (jingoism – جینگۆییزم) بەخۆیەوە گرێ دەدات. جگە لە کەی نەتەوە، هەست و نەستەکانی ئینسانیش لەپێناو خواستێ پڕ لە جەهل و نادیارەکانی خۆیدا، رام دەکات. هەروەها هەموو بوونی کەمەنگە بە "قوربان"ی قودسییەت، شەرعییەت، بەندیی و مانەوەی خۆی دەکات.

چاککردنەوەی ئەم هەموو هەڕەش مێژووییە، فیکریی و سیاسییەی کە چەمکی کوردایەتیی بەرهەمهێناوە، کوردایەتییش دواتر زاوزێی جەهلی فیکریی پەکخستووە، پەویستی بەوەیە کە پەداچوونەوە بە کەی مێژووی دروستبوون و دەرکەوتنی ناسیونالیزمی کورددا بکرێت. ڕەچوون بە کایە سیاسیی، ڕەشنبیریی، فیکریی و مەعریفییەکانی بزوتنەوەی نەتەوەیی گەلی کورددا، زۆر سەرەداوی گرینگمان دەست دەخات. ئەوکات جیاوازی کوردبوون وەکو ئینتیما بە ناسنامەی تاک و نەتەوەی کورد، وەکو ئینتیما بە خاکێک کە ناوی کوردستانە، لە هەمبەر کوردایەتییدا وەک قاڵبێکی بەتاڵی ئایدیۆلۆژیی، وەکو دەستخوشکی شەرعیی و فیکریی عوروبە، باشتر دەردەکەوێت.

سەرهتای ناسیۆنالیزمی کوردیی، وەکو فیکر

بیری نەتەوەیی کورد، یان ناسیۆنالیزمی کوردیی، تا ئێستا، بیرێکی هەرزەی سیاسیی – حیزبیی- ئایدیۆلۆژییە و نەیتوانیوە لەوە زیاتر گەشە بکات و پێبگات. هەکاری ئەم ڕاوەستاویی و کەووهەهێنان و تێزلێنیشتنە فیکریی و سیاسییە، هەکاری ئەم موراهیقییە سیاسییە و ئەم کۆوکاییە فیکرییە، بە بەدەرەتانیی ئینتێلێکچوال، مونەوەر و

سیاسییەکانی لێبازی کوردایەتیی دەگەتەوە. بۆ دیدی کوردایەتییەوە سەیری ناسیۆنالیزمی کوردیی و کێشەی گەلی کوردیان کردووە، بۆ روئیای فیکریی ناسیۆنالیزم، ئاشنایەتییان نەبووە.

مەغزی ناسیۆنالیزمی کوردایەتیی، نەیتوانیووە ئارگیومێنتکی فیکریی لە مێژووی گەشەی زمانی کوردیی و کریستاڵبوونی ناسیۆنالیزمی کوردیی و داخوازییە سیاسییەکانی کورددا، بهێنێتە ناو تێکستی کوردییەوە! چەمکی کوردایەتیی و ڕێبازە سیاسییەکەی وەکو بەربەستێک لەبەردەم "فیکر"ی ناسیۆنالیزمی کوردییدا، نەیهێشتووە ئەم ناسیۆنالیزمە گۆشەی فیکریی بکات و لە دروشم، فۆخفۆخی هەنراوە، قیتقیت، قیژاندن و بۆخداکێشان، دەربازی بێت کە لەسەرتاکانیدا شاعیرانی کورد، لە تێکستی شیعرییدا، خۆیان تێیدا هەشپاندووە.

لە تەماری مێژوونووسەکانی کورد و ئەدەبی کوردییدا ، سەرەتای بیری نەتەوەیی لەناو کورددا، بە شێوەیەک کە ئێرایز کرابێت بە سەرەتای نوسینی کوردییەوە (شیعرنووسیی) دەبەستنەوە. مەلەتکەی ناسیۆنالیزمی کوردیی لەو شیعر و قەسیدانەوە پێچراوە کە لە منداڵدانی تێکستە شیعرییەکانەوە لەدایکبوون و بەکەسیی و بەدەرەتانیی کوردیان لاواندووەتەوە. هەندێک پێیانوایە لە باباتاهیری هەمەدانییەوە بیری نەتەوەیی کورد دەست پێدەکات، بەڵام زۆرینەی مێژوونووسان و نووسەرانی ڕابردووی کورد، لەسەر ئەوە کۆکن کە لە شیعرە کوردییەکانی ئەحمەدی خانییەوە بە پلەی یەکەم و حاجی قادری کۆییەوە، بە پلەی دووەم، فیکری قەومیی(القومیة) کورد، فەرمانڕەوە بووە.

دەکرێ، بگوترێ کە حاجی قادری کۆیی یەکەمین ڕائیدی ئێتنۆناسیۆنالیزمی کوردییە (Ethnonationalism – ناسیۆنالیزمی نەژادیی). بۆ میتۆدی فیکریی، ئەو, یەکەمین کەسەکە، ئایدیۆلۆژیای ناسیۆنالیزمی کوردیی لەشیعر هەڵکێشاوە و لە شیعردا ئێرایزی کردووە. لە سەردەمی حاجی قادرەوە تا هەنووکە ئەم ناسیۆنالیزمە لە هەبەز و دابەزدایە، تا ئەم ساتەش کەس لە حاجی قادری کۆیی، باشتر ئێرایزی ناسیۆنالیزمی کوردیی نەکردووە و وەک فیکر مامەڵەی لەگەڵدا نەکردووە.

بە جیا لەو فۆرمە شیعرییانەی زۆر دەمکە هەن، ناسیۆنالیزمی کوردیی، لە فۆرمی سیاسییدا لەسەردەمی کۆشمەکۆشەکانی نێوان عوثمانییەکان و صەفەوییەکاندا، چەکەرەی کردەوە، بەڵام ئەم

چەکەرەکردنە زیاتر لەلایەن عوثمانییەکان یان صەفەویيەکانەوە، دژ بە بەرژەوەندییەکانی یەکتر، ئاودێر دەکرا. بەواتایەکی تر، ناسیۆنالیزمی کوردیی، بە شێوەی ئێثنیکیی، خێڵەکیی،دینیی، ناوچەیی و تەریقەتیی، لەلایەن دەسەڵاتدارانی ئێرانیی و خەلافەتی عوثمانییەوە تێوظیف دەکرا. ئەم ناسیۆنالیزمە، لە کۆتایی تەمەنی عوثمانییەکان و سەرەتای دروستبوونی تورکیای مۆدێرندا، بە میژێدی ناسیۆنالیزمی سەردەمی مۆدێرنێ، خێی ئیرایز کردەوە و مێژووی ئەم سەت ساڵەی لەم نووسینەشدا باس دەکرێ، بێ ئەم سەرەتایە دەگەێتەوە.

لۆگۆی دروستبوونی لاوانی تورک(Young Turks) یان گەنجێ تورکەکان، فیکری ناسیۆنالیزمی کوردیی، جوڵاندیەکی کرد. دواتر لێ دروستبوونی کۆمەڵەی ئیتیحاد و تەرەقیدا(1889) ، خوێندکارێ کوردەکانی کۆلیژی پزیشکیی ئیستانبوێ لێ دروستبوونیدا ڕۆڵیان هەبووێ. ئیسحاق سکوتی و عەبدوڵا جەودەت لێ دامەزراندنی ئیتیحاد و تەرەقیدا وەکو دوو کورد، لەو کۆمەڵەیەدا، دامەزرێنەری سەرەکیی بوون. لێ پێکهاتەی کۆمەڵەکەدا"جەمعیەتەکەدا"، لێ نەو تەواوی گەلانی سەڵتەنەتی عوثمانییدا، کورد بێ ڕێژەی 10% ی ئێندامانی کۆمەڵەکێ، بەشداریيان هەبووێ. ئیتیحاد و تەرەقیی، بنکێ و ئێندامی کوردیان لێ زەربەی شارێ کوردییەکانی سەڵتەنەتدا هەبووێ.

دروستبوونی ئیتحاد و تەرەقیی لەنەو خوێندکارەکانی کۆلیژی پزیشکییەدا، پەیوەندیی بەو چاکسازییانەوێ هەبوو کێ سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەم لێپاش هەڵپەساردنی دەستور (مەشروطییەت) و پارلەمانەوێ لێ 1878 دا کردی. بیانوی سوڵتان بێ هەڵپەساردنی دەستور و راگرتنی نوێنەرایەتیی، ئەوەبوو کێ لەنەو گەلانی ئیمپراتۆریای عوثمانییدا ئاستی ڕۆشنبیریيان هەندێ باڵا نییێ کێ بتوانن لێ ڕێگەی دەستور و پارلەمانەوێ بەبێ گۆڕانەوێ بێ باب عالیی، خۆیان بەڕێوەبەرن. لێبەرامبەردا کردنەوەی خوێندنگێ حەمیدییەکان لێ سەرتاسەری ئیمپراتۆریاکەیدا، هەروەها دامەزراندنی سێ کۆلیژی پسپۆری لێ قانوون، سوپا و پزیشکییدا وەکو بەیار ڕاگەیاند.

یەکێک لێ سەرەکییترین مەنهەجەکانی کۆلیژی پزیشکیی، خوێندنی فیکری نەتەوەیی و پەیامەکانی شۆرشی فەڕانسیی و چنییەتی دروستکردنی دەوڵەتی نەتەوەیی لێ ئاڵمانیا و فەڕانسدا، بوو. خوێندکارەکانی کۆلیژی پزیشکییی کێ لۆگۆلانی تورک ، کورد ، عەرەب ، ئەرمەن ، ئەرنائوت ، شەرکەس .. تاد بوون، کەوتبوونێ ژێر کاریگەریی

منهەجەکەیانەوە و بیری قەومچییەتییان(القومجية) لەوەوە چەکەرە دەکات. کۆمەڵەی ئیتحاد و تەرەقیی، مەزائیکی ئەو گەلانە بوو کە لەو کۆمەڵەیەدا بیری قەومچییەتی خۆیان تێیدا گەشە پێدەکرد. لەپاش هەڵوەشاندنەوەی ئیتحاد و تەرەقیی، هەر ئەو ئەندامە دامەزرێنەرانەی کۆمەڵەکە، بوون بە پێشەنگی ناسیونالیزمی کوردیی، عەرەبیی ، تورکیی و ئەرمەنیی، هاوزەمان، سەرەتاکانی ناسیونالیزمی سیاسییان لەنەو گەلانی خۆیاندا داشتووە .

هەرەسی ئیمپراتۆریای عوثمانیی :

لە پرۆسەی هەرەسهێنانی ئیمپراتۆریای عوثمانییەدا 1906-1923دامەزرێنەرانی بیری نەتەوەیی هەر یەکەک لەو ئەثنیک و گەلانەی، دامەزرێنەر یان ئەندامی کارای کۆمەڵەی ئیتحاد و تەرەقیی بوون (بە نموونە: ئەحمەد جەمال پاشا – تورک، ساتیع ئەلحوصریی"ساطع الحصري" – عەرەب و عەبدوڵا جەودەت – کورد) بە دامەزرێنەری ناسیونالیزمی ئەثنیکیی،سیاسیی و کولتووریی نەتەوە و ئەثنیکەکەی خۆیان، ئەژمارد دەکرێن.

ئەم سێ نەتەوەیە، وەکو سێ گەلی سەرەکیی، دراوسێ و هاوەزهەبی(وەک زەرینە) نەو سەڵتەنەت، لە دروستکردنی ناسیونالیزمە کولتووریی و سیاسیەکەیاندا(political and cultural nationalism) بەشی هەرە زەری فیکر و مانیفێستی سیاسییان، لەسەر ئەو دژایەتییکردنە دامەزراندووە کە ئەم سێ ئەثنیکە، دوژمن و نەیاری هەمیشەیی یەکترن. فیکر، مەعریفە، کولتوور، سیاسەت و ئایدیۆژیای ناسیونالیزمیان، لە ڕەبازەکانی تەرانییەت(دواتر فاشیزمی پانتورکیی)، شۆڤینیزمی عوروبە(عروبة) و ناسیونالیزمی ئیتیتی کوردیی(لە کوردستانی عێراقدا، بە کوردییەت و دواتریش بە کوردایەتیی دەگۆڕت)، لەسەر بنەمای بە دوژمن زانینی یەکتر، بنیات دەنێن.

تورک، عەرەب و کورد، لەگەڵ لەکەوشاندنەوەی سەڵتەنەتی عوثمانییەدا، لەو لەکتەرازانە سیاسیی، مەژوویی و ئیداریەوە پێویستیان بە خۆجیاکردنەوەیەک هەبوو لە ستراکتەری کۆمەڵایەتیی، کولتوور، ڕووحیی و تەکەبووونی خۆنەوە، هەموو پێوەندییەکیان بە یەکترەوە بپچڕێنن. لەگەڵ دابەشکردنەوەی نەخشەی سیاسیی و جیۆگرافییەدا، دەبووایە کاتەگۆرییە نەتەوەیی و فەرهەنگیی و مەژوویەکانیشیان دابەش بکەن. ئەنجامدانی پرۆسەکی ئاڵۆز و چارەنوسسازی لەو چەشنە، بەهەکاری فرە جیاواز، زەحمەتە بتوانرێت

سانا و بۆ گرفت لێک جودابنەوە، بە هۆکاری ئەوەی کۆمەڵێک فاکتەر هەبوون کە جیاوازییەکانیان بە ناکۆکیی هەمیشەیی بچڕخێنێت:

یەکەم :

تورکەکان، بە لەبەرچاوگرتنی بەشی کورد و عەرەبەکان لەماوەی پێنج سەدەی دروستکردنی ئیمپراتۆریای عوثمانییدا، خۆیان بە میراتگری ئیمپراتۆریای عوثمانیی، ناساند. لە ئەزموونی حکومڕانیی ئیتحاد و تەرەقیدا، ئەندامێ تورکەکان، باڵادەست بوون، ئەحمەد جەمال پاشا لە شام و میصر لەپێناو تورکاندنی عەرەبەکاندا ستەمێکی زۆری لێکردبوون. هاوکات بە هەڵوەشاندنەوەی خەلافەت، بریتانییەکان لە ١٩٢٢ دا سەربەخۆیی مەملەکەتی میصریان پەسەندکرد، بەئەوەی مەلیک فوئادی پادشای میصر بە پاپشتی ئەزهەر، ڕەمزی خەلیفە لە جیهانی ئیسلامییدا، بگەێنێت. ئەمە بە ئەوەبوو کە بەشایی مەرجەعییەتی خەلافەت لە جقاکێ ئیسلامییەکاندا دروست نەبێت.

لەڕووە، عەرەبەکان خۆیان بە میراتگری مەزهەب وتراديسیۆنی دەوڵەتی عوثمانیی هەڵوەشاوە دەزانی. کورد وەکو ئەرمەن و ئەلبان و عەرەبەکان داوای بەشی خۆی، تا رادەی دەوڵەتێکی سەربەخۆ دەکرد. ئەرمەن و ئەلبانییەکان بەپێی مەرجەکانی روسیا بەسەر سوڵتانەتی عوثمانیی، لە کۆنگرەی بەرلین 1878 دا پشتگیریی پێشوەختیان لە روسیاوە بەدەستهێنابوو. لە بەرامبەریشدا، کوردەکان لە پەیمانی لەزاندا پرسی بەدەوڵەت بوونیان لەدەستدا. کوردستان، لە دوو پارچەی نەوان (صەفەویی و عوثمانیی) ەوە بەسەر چوار پارچەی تورکیا، سوریا ، عەراق و ئێراندا، دابەشبوون. لەو سەرەتایەی هەستی نەتەوەیی کوردییەدا، ئەم دابەشبوونە ، کاریگەریی زۆر نەگەتیڤ و توندی لەبیری نەتەوەیی کورددا دروست کرد. جگە لە نەفرەتی کوردیی لە سایکس-پیکۆ ، تورک و عەرەبەکان وەکو دوو نەتەوەی داگیرکار لە فیکری قەومیی کوردییدا جێگیربوون .

دووەم :

ئاگایی و هەشیاریی نەتەوەیی، زۆر سەرەتایی بووە. ئەم ئاگاییە پرمیتیقە، لەژێر کاریگەریی بیری نەتەوەیی خۆرئاوا و دروشمەکانی شۆڕشی فەرانسیدا بوون. بەگشتیی، دروستبوونی دەوڵەتە نەتەوەییەکانی nation-states ئەوروپا، بەتایبەتی کۆمپانیی یەکخستنەوەی ئەڵمانیای بیسمارکیی Otto von Bismarck و هەژموونی ئیتالییە کاربوناریاییەکان(بە واتای پشکی گەشاوە دێت- Carbonaria)، وەکو

دوو دەوڵەتی نەتەوەیی نوێ و مەدەنەکی نمونەیی، بوون بە ئیلهمام بە کۆپیکردنەوەیان لەلایەن کورد، تورک و عەرەبکانەوە. خوێندکاری هەرزەکار و حەماسییەکانی تورک، عەرەب و کورد کە سەرنجی عوثمانیی،ێ بە خوێندن، بە پاریس، ناردبوویانی ، بیری نەتەوەیی و دەوڵەتی نەتەوەیی nation-state ، لای ئەمانەوە، کۆپی و پەیست دەکرا، سەرنجامیش بە ناوچەکیان هێنایەوە.

سێیەم :

جگە لە بەشێک لە خەرهەڵاتی ناوەڕاست کە هێشتا لەژێر کۆنترۆڵی خەلافەتی عوثمانییەکاندا مابووەوە، زۆربەی جیۆگرافیای جیهانی ئیسلامیی لەلایەن فەرانس، بریتانیا و روسەکانەوە داگیرکرابوون. ئەو سێ هێزە جیهانییە، هانی وروژاندنی هەستی نەتەوەیی کورد ، تورک و عەرەبیان، لەو ناوچانەدا دەدا کە خەیان لە دەوڵەتی خەلافەت و سەڵتەنەتی عوثمانیی جیابکەنەوە. بەواتایەکی تر، ناسیۆنالیزمیان لەهەمبەر ئایدیۆلۆژیای دینیی خەلافەتێکی نەخشدا، دەبزواند. دیارە ناسیۆنالیزمی تورکیی، دەیویست لەسەر لاشەی سەڵتەنەتی عوثمانیی، کۆشکی ناسیۆنالیزمی پانتورکیی هەڵچنێت. نەتەوە و گرووپەکانی تر، لەژێر ڕەشمالی ناسیۆنالیزمی پانتورکیی و تاڵادەیەکیش پانتۆرانییدا، ئاوێزان بکات، یەقیان بکاتەوە و دایانبڕێت و و ئەسیمیلەیشنیان assimilation پێبکات.

چوارەم:

سیستەمی- پەروەردە(پێداگۆجی- pedagogy) و زانستخوازیی، هەمان سیستەمی پەروەردەی ئایینی (حوجرەکانی مزگەوت) بووە، ڕۆژێەکی زۆرکەم لە خەک، خوێندەواریان هەبووە. ناسیۆنالیزمی دینیی و کولتووری ئایینیی خۆبەکەمزان لەبەرامبەر شەریعەت و جەبەروتی دەسەڵاتی ئیلاهیی(خەلافەت) دا، بەتەواویی بەسەر ناسیۆنالیزمی سیاسیی و ناسیۆنالیزمی کولتووریدا زاڵ بووە.

بۆنەو ئەو تەنگژە فیکریی، مەعریفیی، کولتووریی و سیاسییانەدا، پرسسی دروستکردن و بیناکردنی ناسیونالیزمی تورکیی، عەرەبیی و کوردیی دەستیان پێکردووە. لەنەو خەیاندا، یەکەمین هەنگاوی هەرکام لە ناسیۆنالیزمی ئەو سێ نەتەوەیە، نوسینەوە، داشتنەوەی مێژوو، دروستکردنی شانازیی، سەروەرکردنی مێژووی وەهمیی، فەنتازیا و ئەفسانەتاشین بووە. لە سەرەتای سەرهەدانی ناسیۆنالیزمی ئەو سێ نەتەوەیەدا، دەبینین ئەو ئەرک و کارانەی، ڕەکخراو، کەمەڵە و

حیزبە سیاسییەکان پەی هەستاون، بە گشانەوەی مژوو، نووسینەوە و داشتنەوەی مژووی نەتەوەیی، دەستیان پەکردووە و زەرترین کاری مژوویشیان، دیاریکردنی رچەکی نەتەوەیی خیان و سلماندنی خجیاکردنەوەی نژادیی و رگزیی بووە. کورد، ئاریبوون-تورک، تەرانییبوون و عەرەب، سامییبوون یان ئیسماعیلییبوونی خی زیندووکردووەتەوە.

لبەر ئەوەی تورکە تەرانییەکان دبنە میراتگری سطنەتی عوثمانیی، جگە لە خجیاکردنەوە مژوویی و نەژادییەکەی لە کورد و عەرەب ، وەکو دوو نەتەوەی دژ بە عوثمانیی و میراتگرەکانی، کورد و عەرەب، دوور لە ئیرادەی سیاسیی، بە زبری مژووییکی کاتیی، ناراستخە دبنە هاوپیمانی یەکتریی و کاریگەریی بەرچاوی فیکر و مانیفستی ناسیونالیزمی عەرەبییە(القومية العربية) و عوروبە بسەر پیدابوونی فیکری کوردایەتییەوە دبەت.

لرەوەیە کە ناسیونالیزمی کوردیی بە ڤەرژنی کوردایەتیی، لەباری زمانیی، فیکریی، کولتووریی، مژوویی و سیاسییەوە، تەنانەت لەباری مادییی و بەهای مرییشەوە، وەکو وەرگرانی دستواژەی عەرەبییە و عوروبەی عەرەبیی(العربية- ئەلعروبە- العروبة يان عروبەت) ، داهنرانی چەمکی "کوردایەتیی" لسەرتادا، کوردییەت(الكردية- بە چەمکە کلاسیکییەکە" کوردیەت") لسەر وزنی العربية- عەرەبییەت، بکارەهنن و بتەواویی وەکو دستخوشکی فیکریی، سیاسیی و کولتووریی ناسیونالیزمی عەرەبیی(القومية العربية و ڤەرژنی عوروبە)، لە کایەیکی زەر رزیلی فیکریی و کولتووریدا، فاشیزمی عوروبە، لە ڤەرژنی کوردایەتییدا(کوردییەت) مدیفاید دکات.

پاشتر بە لابردنی مەغزا عەرەبییەکە و دوورکەوتنەوە لە وەزن و قافیەی منتاییتیی شیعریی ئەو ناسیونالیزمە ئەفەندییە(الافندية)ی لەسەردەمی بزوتنەوە ئەفەندییەکانی تورکیای عوثمانیی و میصر و ناوچەکەدا گەشەی کردووە(زعماء وأفندية . د. سيار الجميل . عمان، 1999)، ناسیونالیزمی کوردیی، لە دوای سەردەمی شخ محمودەوە و پش پیدابوونی کاژیک، چەمکیکی تر دادەهنن. کوردییەت(کوردیەت، بە رنووسی کن) لەژر گەشەی زمانی کوردییدا دەگونجنن و چەمکی سقەتی کوردایەتیی(کوردایەتی، بە رنووسی کن) وەکو چەمکیکی نو، لە رووی سیاسیی، زمانەوانیی و فیکرییەوە، بەسەر تکستی داماوی کوردییدا، دسپنرت. ئەوەی کە زەر جگەی ئەفسووس و داخی فیکرییە، تا ئەستاش، بشکی زەر لە ئەکادیمیست و نووسرانی کورد، بتایبەت ئەوانەی بیارە پسپەری ناسیونالیزم بگشتیی و

ناسیۆنالیزمی کوردیی، بەتایبەتیی بن، وەک زالوو ئەم فاشیزمە کولتووریی‌ی عوروبیان، بە قەرزنی کوردایەتیی، لە ماشوو چەقیوە و زەر بەباکانە و نافیکریانە، دەیمچنەوە.
.

کوردایەتیی : سەرگەردانیی فیکریی، سیاسیی و جیۆگرافیی

کورتەیەکی ثیۆریی لەسەر ناسیۆنالیزم

لە ئەدەبیاتی سیاسیی، فیکریی و کولتووریی کورددا، زەرجار بە نەزانیی یان بە ئاگایی، چەمکەکانی ناسیۆنالیزم و نیشتمانییەتیی(نیشتمانەتیی- پاتریۆتیزم) تێکەڵ دەکرێن. هەرچەندە مەغزای سیاسیی و فیکریی ئەو دوو چەمکە زەر جیاوازن، بەڵام لەهەندە رەهەنددا، تێکەڵیشیان هەیە. ناسیۆنالیزم و پاتریۆتیزم، لە دوای جەنگی جیهانیی دووەمەوە تا گەیشتن بە سەردەمی گلۆبالیزەیشن، ئاوگەڵی ریشەیان بەسەردا هاتووە.

بە نموونە، لەسەردەمی پێست هەڵەکست و سەرەتای تۆندبوونەوەی جەنگی ساردی نەوان سۆڤێت و ئەمریکا، دەیان سکەلار و کەسایەتیی بوار جیاوازەکان، لەچەشنی هانا ئارەنت، ئاینشتاین، هەیین کاندیکت(ئوستراليا)، نووسەری بریتانیی، صامئێل جەنسەن، بە نەخشیەکی پیس، نەفرەت، دەرزیی بە کوشتنی مرۆڤایەتیی، دیو شاراوەکەی تری ناسیۆنالیزم، فزیکەتی شڵ بەناوی نیشتمانەوە، مئوای ئەحمەقەکان… زەرشتی تر، وەسفی پاتریۆتیزمیان کردووە.

دیارە ناسیۆنالیزم، زەر خراپتر، لەلایەن زەرینەی سکەلار و ئینتەلەکچوال و موفەکیرەکانەوە بەر رەخنە دراوە. هاوکات، خوێندنەوەی سەرەتانی ناسیۆنالیزم، بەو چەمکە کلاسیکیی و توژینەوە کەنانەی سەردەمی مارکس، وێبەر و دەرکهایمیش، بە سەردەمی ئێستا، کەموکوڕیی زەری پێوە دیارە.

لە بەرامبەریشدا، ماک-کرۆنMaCrone ، لە کتێبە "سەسیەلۆجیای ناسیۆنالیزم"دا پێیوایە، وشەی ئەو راستییەی کە سەسیەلۆجیا ثیۆریەکی نوێی لەسەر ناسیۆنالیزم دانەهێناوە، بەڵام بە خوێندنەوەی وردی مانیفێستی ناسیۆنالیزم، دەکرێ هەڵوەزیی هەریەکە لە سەسیەلۆجیا، ئینتەرپەڕجیای کەمەڵایەتیی، سیاسەت و مژوو لە دیسکۆرسی لێکدانەوەکان لەسەر ناسیۆنالیزم بگشتیی، بەتایبەتییش لە ناسیۆنالیزمی کلاسیکەوە بە نیناسیۆنالیزم، ئاوەزان بکرێت(

McCrone 1980). چۆن ناسیۆنالیزم و پاتریۆتیزم ئاوگۆی ریشەیان بەسەردا هاتووە، فیکر و خوێندنەوەیشیان بەراورد بە سیی بە چل ساڵ لەمەوبەر، ئاوگۆی زۆر یەکلاکەرەوەیان بەسەردا هاتووە؟

بە ئەهریمەنکردنی پاتریۆتیزم، لایەن زۆرێک لە ئەکادیمیست و ئینتێلەکچوالە جیهانییەکانەوە، مافی خۆیان بووە و ئارگیومێنتی وردیشیان بۆ هەبووە. ئەو ڕەخنەکردنەی پاتریۆتیزم بە ئەو دەرهاویشتە دۆگمەتەوە کە فاشیزم و نازیزم، بەسەر مرۆڤایەتییاندا هێنا و ستالینیزمیش لە سیستەمی تۆتالیتاریانی totalitarian کەمێنیزمدا ئەوەندەی تر، مرۆڤایەتیی لە خوێندا گەوزاند. ماوەی سێ بە چوار دەیە، بۆتەواویی چەمکی نیشتمانییەتیی(نیشتمانییبوون یان کەسی نیشتمانیی) ئاوگۆی ریشەیی بەسەر کەنتەکست و تەوزیفکردنیدا هاتووە. لە گەڵ باڵیزەیشندا، بە کەکردنەوەی یەک قەوارە لە قاڵافەتی نیشتماندا، وەاتی فرە کولتوور، فرە نژاد، فرە دین، فرە زمان، فرە ڕەنگپەستی مرۆڤکان و فرە بەرژەوەندیی ئابووریی، دروست بوون.

بەواتایەکی تر، گەل و وەاتی ناسیۆنالیستیی نا، بەکو گەل و وەاتی نیشتمانییان، لەسەر چەمک و کەنتەکستی هاووەاتییبوون، پێکەوە ناوە. لە زۆر شوێنی جیهاندا، ناسیۆنالیزم، قەزەونتر دەبە و پاتریۆتیزم، تەڵەرانس و پێکەوەگونجان جگەی دەگرنەوە. ئەمە بە هەردوو ناسیۆنالیزمی عەرەبیی و تورکییش راستیی تەدایە. بەهەمان میژدیش، ناسیۆنالیزمی کوردییش(بەتایبەتیی کوردایەتیی) لەو پڕەی ناشیرینیی و ڕەزاگرانیی خەیدایە، بەنام گرفتەکە ئەوەیە کەم کەس دەورەت، دەست بە ناشیرینییەکانی ئەم دیە دەزە بەرێت.

بە ئەستای دەخی سیاسیی کورد، بزوتنەوەی ناسیۆنالیستیی و ئایدیۆلۆژیای ناسیۆنالیزم، بەدەردی کورد و کێشە سیاسییەکەی ناخوات. ناکرێت لەیەک کاتدا ناسیۆنالیست و پاتریۆتیست بیت. ئەم دوو فاقییە سیاسیی و فیکرییە، ئەم کەنترادیکتە مەراییە، لای زۆربەی سیاسیی و نووسەرانی کورد، بڕەوی هەیە. ئەگەر دیگەلانەش بیر لەم دووانە بکرێتەوە، ئەوە ناسیۆنالیزم بەسانایی ئەوە دەگەیەنێت کە نێتەوەکەی خێت خەش دەوە و ڕقەکی شاراوە یان "دیار"ت لە ئێنیک، نێتەوە، گرووپ و جڤاکەکانی تر. لەکاتێکدا نیشتمانییبوون،تاکی خاکی وەاتکەت، نیشتمانکەت یان قەوارکەت، بە بە لەبەرچاوگرتنی ئایدێنتیتیی نێتەویی، ئێنیکیی و دینییان، خەش دەون.

بەرگریی کەبانە و ستراتیژی ئەو حیزبانەی رابەرایەتیی ئەو خەباتگرییە مەزنیان لەهەمبەر داعشدا کرد، ناسیۆنالیزم نەبوو، بەڵکو پرۆژەی کوردبوون و روئیای نیشتمانیی و تەلەرانسی پێکەوەژیان بوو. لە هەموو مێژووی کورددا، ناسیۆنالیزم، جگە لە فیاسکۆ، جگە لە هەرەس و جگە لە زوخاوی فیکریی و کولتووریی، شتێکی تری بە کورد بەرهەم نەهێناوە! کاتی ئەوە هاتووە، وەکو ئایدیۆلۆژیایەکی نەفرەتلێکراو، بە قەناعەتەوە، نووسەران و رۆشنبیرانی کورد، بگەنە فیکریی و ئایدیۆلۆژیی ناسیۆنالیزم رابدەن و بیر لە ئالتەرناتیڤی نوێ بکەنەوە. بە باوەی ئەم نووسینە، ئەو ئالتەرناتیڤە، پاتریۆتیزمی لیبرال و مەدەرنە.

دیارە کوردبوون(being Kurd)، بە خێی دەردەداریی، لە بوارە جیاجیاکانی زمانیی، سیاسیی، فیکریی، مێژوویی و بایەلۆژییدا هەیە. لایەنە بایەلۆژیی، جیۆگرافیی و ئەنترۆپۆلۆجییەکەی، مرۆڤی کورد مەحکوم بە کوردبوون دەکات! هاوکات، عەرەببوون و فارسبوون و ئینگلیزبوونیش هەمان دەردەداریان هەیە. بەواتایەکی تر، کوردبوون، زیاتر چەمکێکی داهێنراوی ئەو عەقڵییەتەیە کە ناسیۆنالیزم وەکو پەتایەکی ئایدیۆلۆژیی سەیر دەکات، بەڵام خێی لە کێشە زمانیی، ئێتنیکیی و بایەلۆژییەکانی کوردبوون دەدزێتەوە.

هەر بەڵاستیی، ئایا مەسخەرەیەکی سیاسیی و فیکریی دەرناچێ، لە ئەدەبیاتی کوردییدا، عەرەببوون، فارسبوون، صربببوون و کرواتبوون بنووسرێ؟ لەووی زانستییەوە، مرۆڤ بە کورد، عەرەب، فارس، تورک، ئینگلیز، ژاپۆنیی، ئیسپانیی و فەرانسیی دروست نەبووە. مرۆڤ، لەئەنجامی پڕۆسەندنێکی مێژوویی دوور و درێژی دەیان میلیۆن ساڵییەوە دروست بووە. بەهەی قەدەری جیۆگرافیا، کێشوەوا، کولتوور، سروشتی گێشە و ڕووی مرۆڤ سەرتاپێکانەوە، ئەمەی مرۆڤی نوێ، ناسنامەی جودا، زمانی جودا و تەنانەت دینی جوداشمان، هەڵگرتووە.

بەم هەموو هەلاهەلایە کەڵتووریی و کولتووریشەوە، بەم دواکەوتنەی کورد لە لێشاغترین قەناغەکانی چەکردنی دەوڵەتی نەتەوەییدا Nation-State کە هیچی بە بەدەست نەهات، هێشتا دەتوانێ دەردی کوردبوونەکەی خێی، زمانەکەی خێی و تەنانەت ئەو خاک و ئاوەی، بەشەرعییەتی ئاسمانیی و زەمینیی بە موڵکی خێی دەزانێت، قەوارەیەکی تێدا دروست بکات، بەمەرجێک کە کورد و ئەو نەتەوە و ئێتنیک و دینە جیاوازانەی لەسەر هەر بەشێکی ئەم کوردستانە دەژین، خێیان بە خاوەن ماڵ و بە هاوکار بزانن. هەموو ئەوانە،

کاتێک عەقڵانییەتی تەدایە، ئەگەر تووشی تاعوونی(طاعون) فیکریی ناسیۆنالیزم نەبین، بەتایبەتییش ئایدیۆلۆژیای " کوردایەتیی"، بە عەقڵماندا بێاو نەبەتەوە.

ریتۆریکەکی ئایدیۆلۆژیی لەناو کورددا هەیە، گوایە ناسیۆنالیزمی نەتەوەی بندەست و چەوساوە، Nationalism of the oppressed یان ناسیۆنالیزمی مەدەنیی، لایەنە پۆزەتیڤەکەی ناسیۆنالیزمە، لەهەمبەر دیوە نێگەتیڤەکەی ناسیۆنالیزمی چەوسێنەراندا، یان داگیرکاراندا Nationalism of the oppressors . ئەم ریتۆریکە ئایدیۆلۆژییانە لە سەردەمی لەکسەمبورگەوە Rosa Luxemburg لەناو ئەدەبیاتی کۆمۆنیست و چەپەکاندا دەگوترێ و دەنووسرێتەوە. کوردایەتییش، بەتایبەتیی لەسەردەمی کاژیکەوە، مەبەستایزی سیاسیی ئەم ریتۆریکە دەکات.

لەنین زۆر هەوێدا، ئەم گرێ کوێرە فیکرییەی بە ساغ نەکرایەوە. لەنین، ستالین وتەتکسییش، بە ریتۆریکی ئەوەی کە ئەمە ئایدیۆلۆژیای سەرمایەدارییە، دەیانویست بە ئەدەبیاتی کلاسیکیی-مارکسیی، بە ئایدیۆلۆژیای ئینتەرناسیۆنالیزم، بڕپڕچی بدەنەوە! ئەم تەوانینە ئایدیۆلۆژییەی لەناو ناسیۆنالیزمی کوردایەتییدا هەیە سەبارەت بەنەتەوەی سەردەست و بندەست، بنکەی ئەو ئارگیومێنتە سیاسیی و ئایدیۆلۆژییانەن کە نزیکەی حەفتا بە صەد ساڵ لەمەوبەر، لەلایەن چەپەکانەوە، بەوپەڕی کەواریی و بێئاگایی لە فیکری ناسیۆنالیزم، کراون.

گۆشەی ناسیۆنالیزم لەدوای عوثمانییەکانەوە

لە کاتی بەلوڕپەکردنیCrystallization ناسیۆنالیزم لە سەروبەندی هەوشاندنەوەی ئیمپراتۆریای عوثمانییدا، ناسیۆنالیزمی سیاسیی نەتەوەکانی تورک، عەرەب، کورد و ئەرمەن، لەگەڵ جیاکردنەوەی تایبەتمەندیی نەژادیی خۆیاندا، پێویستیان بە جیاکردنەوەی تەوانینی جیۆگرافیای سیاسیی و رەهەندی مێژوویی خۆیشیان هەبوو. گەڕانەوە بە مێژوودا تا دوورترین مەودای رابردووی ڕچەک و نەژادی خۆیان، جیۆگرافیایەکی تایبەت بەفەنتازیای خۆیشیان وئەنەکردبوو بە جێکردنەوەی ئەو یەکێتییە ناسیۆنالیزمە سیاسییە وهەمییەی دەیانویست بینای بکەن. لەو قۆناغە هەستیارەی مێژووی سیاسیی خەرهەڵاتی ناوەڕاستدا کە لەلایەک سیستەمی خەلافەت لەلکترازاندایە و لەلایەکی دیکەوە کۆلۆنیالیزمی بریتانیی، فەرانسیی و روسیی بە پێی نیاز و ئامانجەکانی خۆیان، پێشنیاری جیاواز و تایبەتی خۆیان، بە جیۆگرافیا و ستراکتۆری سیاسیی ناوچەکە هەیە،

پکوتەی ناسیۆنالیزمە جیاوازەکان، لێگۆڕکردن و لێشتێ قەچدا بوون.

لەهەردوو رەهەندی مێژوویی و جیۆگرافیەوە، ناسیۆنالیزمی تورکیی، عەرەبیی و کوردیی، دووچاری بەریەککەوتنی فرەجۆر بوونەتەوە. ململانێکانیان جگە لە بەریەککەوتنیان لەگەڵ ئایینداکە گەلان و میللەتانی عوثمانیی، تێکڕا ئوممەت- نەتەوەیەکی ئایینیی ئیسلامیی بوون، بەهۆی شاندنەوەی خەلافەت، ئەو ئوممەت – نەتەوە ئیسلامییەشی پەوەهۆی شاوەتەوە کە قبوڵکردنی لە نەوەندە ئایینییەکانی گەلانی عوثمانییدا بەبە رووبەووبوونەوە و بەیەکداشاخانی نێوان مەلا دینییەکان و مونەوەرە نەتەوەییەکان، بەدی نەهاتووە.

دەوڵەتی عوثمانیی، هەموو پێکهاتەکانی وەک میللەتی جیاواز لەنەوخۆیدا قبوڵکردووە، بەڵام وەکو نەتەوە و ئێتنیک، هەریەکەک لەو گەلانەی لە ئوممەت – نەتەوەی ئیسلامدا کەکردبووەوە و لەبری ئایدەنتیتیی(ناسنامە) نەتەوەیی، پێناسی ئایینیی- ئوممەتی عوثمانیی لە سەڵتەنەتدا بە باڵایاندا بەیبوو. ئەو قبوڵکردنەی دەوڵەتی عوثمانیی بە قەوارەی ئێتنیکە جیاوازەکان (وەکو گەل و ئەقوام، نەک نەتەوە) دەگەڵتەوە بە دیدی ئایینی ئیسلام کە خواوەند، گەل و هەزی جیاوازی دروست کردووە بە ئەوەی یەکدی بناسن (انا جعلناکم شعوبا وقبائل لتعارفوا)، بەڵام لە عیبادەتدا هەمووان، یەک نەتەوە – ئوممەتی یەکتاپەرستی سەر ئایینی ئیسلامن و خەلیفەش، لە نەژادی پانتەرایییە تورکەکان دەبێت.

لە دەخە سیاسیە/سیاسییەکەشدا socio-political ، جیابوونەوەی ناسیۆنالیزمی عەرەبیی لە تورکیی و کوردیی لە هەردووکیان، وەڵای گەلانەوەیەکی خەڵرا بە کرێکی نەژادیی و زمانیی، هاوکات، لە خیانەتدانی نەتەوەیی خیاندا هەر یەک لە ناسیۆنالیزمی کوردیی، عوروبە و پانتەرانیی ، فەنتازیای مێژوویی و جوگرافیای تایبەت بەخۆیان فەرمێ دەکرد. هەموو ئەمانە بە ئەوەبوون کە بتوانن تەواوی بینای موناجات و تەجەلا نەتەوەییەکانیانی تەدا ڕبنن.

جیۆگرافیا و مێژووی کور، لە کوردایەتییدا

دروشمی عاطیفییانەی کوردایەتیی لە ئاست جیۆگرافیادا(یان کوردستان یان نەمان)، زەمینەکە درێژکراوەی ڕووبەری مێژوویی و جیۆگرافیای ماد و میزۆپەتامیایە. لەنێوان هەر چوار دەریای خەزەر، ڕەش، ناوەڕاست و کەنداوی پارسدایە. ئەم نەخشە جیۆگرافیی و

مێژوویی کوردایەتیی کە لە زیهنی خۆیدا بردەوام نۆژەنی دەکاتەوە، وەک کوردستانی گەورە و چوار پارچەی کوردستانی یەکگرتوو، بە پسانەوە، ڕەمانسییانە لە خەیاڵی خۆیدا لەچاپی دەداتەوە.

لە کاتێکدا، بە درێژایی مێژووی کۆن و نوێ، دەسەاتێک، قەوارەیەک و جیۆگرافیایەکی سیاسیی نەبووە بۆ سنووره جیۆگرافیا سیاسییه وەهمییەی ڕەبازی کوردایەتیی، پێوەی سەرقاڵ بووە . نە مێژوو و نە جیۆگرافیایەکی وەها لە واقیعیدا بوونیان نەبووە، تا جارێکی دیکە نەتەوەی کورد، بۆ شۆڤار شۆڤارێ سیاسیی، جیۆگرافیی و کولتووریی‌یەوە، بۆپێی ڕەباز و مانیفێستی کوردایەتیی ئەنجامی بداتەوە و بگەڕێتەوە بۆ ئۆو ئیمپراطۆریا وەهمییە و سەرنجامیش عاطیفەی بەسۆز و کەفوکۆی گەرمی خێی تێدا فێنک بکاتەوە.

بەستنەوەی ناسیۆنالیزمی کوردیی بۆ ڕابردووە وەهمییە نەسەلمێنراو و پێککەوتانەوە، قەتیسکردنی بیری نەتەوەیی لەو فۆرمە بڕتەسکە بە فیکرێدا، هۆکاری سەرەکی پێنگەیشتن و باڵانکردنی ناسیۆنالیزمی کوردییە لە ڕەهەندە فیکریی و کولتووریی‌یەکاندا. ئەم ناسیۆنالیزمە ئاوەندەی لەناو شیعر و بەیاننامەی حەماسییدا، پاڵی لێداوەتەوە، ئاوەندەی وێنەی سیاسیی و ئایدیۆلۆژیی دەکتەرینەکەی بە ڕابردوویەکی نەبووەوە، بە سەروەریی‌یەکی ئۆفسانەیی و بە جیۆگرافیایەکی وەهمییەوە، دەبەستێتەوە، "یەک لەسەر دە"ش، لەهاوەی ئاوەدا نەبووە ناسیۆنالیزمی کوردیی و دەخی کولتووریی، فەرهەنگیی و بایەلۆژیی کوردبوون(بایەلۆژیا، وەک قەدەری کوردبوون) و ئەنترۆپۆلۆجیای(کوردبوون، مێژووی کورد، کولولتوور و زمانی کوردیی، سەرنجامیش ئینسانی کورد) بخاتە پرۆژەی داهاتووەوە و مرۆڤی "کورد" و ئومێدی سیاسیی، لەنێوان ئۆفسانەکانی ڕابردوو و خواستەکانی داهاتوودا، بەبەردەوامیی، توشی حەپەسان، دەم داچەقان، واقوڕمانی فیکریی و سیاسیی و کولتووریی کردووە!

جیۆگرافیا و مێژووی عەرەب لە عوروبەدا

دروشمی جیۆگرافیی عوروبە و عەرەبییەت(العربیة) و فەنتازیا مێژوویی‌یەکەی (ئومە عەرەبییە واحیدە- امة عربیة واحدة) یە، لە کێندەوی پارس (فارس) و عێراقەوە تا خەرهۆڵاتی ئۆقیانوسی ئەتڵانتیک لە مەغریبی عەرەبیی، دەگرێتەوە. عەرەبە قەومچییەکان لەهیچ سەردەم و مێژوویەکدا، جیۆگرافیا و نیشتمانێکی یەکگرتووی لەو شێوەیان نەبووە کە لەدروشمی عوروبەدا، بانگەوازی دووبارە

دروستکردنەوەیان دەکرد. نەتەوەی عەرەب کە بناغەی ئیمتیدادی ئوممەتی ئیسلامیە و بەتایبەتیش، خەلافەتی ئەمەویە عەرەب نژادەکان، تەنانەت لەسەردەمی بەهێزترین خەلافەتیشدا (عەباسیەکان) نەخشێکی ئەوەندە فراوانی نەتەوەییان نەبووە. نەتەوەیەکی ئایینیی پارچە-پارچە بوون لەنێوان خەلافەتی ئەمەویی، عەباسیی، فاطیمیی و ئەندەلوسیەکاندا، خەریکی غەزەواتی دینیی و غەزوبەزی رابواردن، بوون.

دەیان ساڵی بانگەوازی رێبازی عوروبە جگە لە پەرتکردن و لەتکردنی جیهانی عەرەبیی، جگە لە داڕزاندنی تاک تاکی جیهانی عەرەب و بەبادابردنی خوونی گەنجانێی چەندین نەوەی عەرەب، نەیتوانیوە کەمترین ئامانج لە دروشمەکەیان (ذات رسالة خالدة) بەدیبهێنێت! لەراستییدا، بەشکی زۆری ئەو خاک و جیۆگرافیا سیاسییانەی کە رێبازی عوروبە بە "نیشتمانی عەرەب"ی دەزانێت، هەژموونی باڵادەستیی عەرەب بەهۆی داگیرکارییەوە لەڕێی دیینی ئیسلامەوە، داگیری کردووە. جیۆگرافیا و قەوارە سیاسییەکانی میزۆپۆتامیا، شام و باکووری ئەفریقا و زۆر شوێنی تریان بەر هەرش داوە و زمانی عەرەبیی، کولتووری عەرەبیی و دیینی ئیسلامیان بە تێبزیی سەپاندووە. پرۆژەی ناسیۆنالیزمی عەرەبیی و عوروبە، فاشیلترین پرۆژە بوو کە ویستی ئەمجادی خەلافەت، بە ڤەرژنی ناسیۆنالیزم، لەدوای داڕزینی خەلافەتی عوثمانییەوە، دەمزەرد بکاتەوە.

جیۆگرافیا و مێژووی پانتورکیزم لە تەرانییەتدا

تەرانیزم لە ڕەگەی تەتەر و تورک-نژادەکانی نێو ئیمپراتۆریای روسیا و ئەراسیاوە سەرهەڵدەدات. دواتر، تورکەکانی نێو ئیتیحاد و تەرەقیی و یانی تورکیا وەک مانیفێستی پانتەرانیزم، تیۆری دەکەنەوە. دروشمی جیۆگرافیای تەرانییەت لە گردەکەکانی ئاسیای ناوەڕاست (مەغۆلستان) ەوە دەستپێدەکات تا ڕۆژهەڵاتی باڵکان، دەگرێتەوە. لەدیدی تەرانییەتەوە ئەمە زەمینی مێژووی تورک نژادەکانە. هەر شوێنێک لە ڕەگەی هەمەتەکانی پێش و پاش جەنگیزخان، چەتەیی و راوەووتی هەزە مەنغەلییەکانی(مەنگەلییەکان) پێگەیشتبێت، ئەو شوێنانە، بە نیشتمانی تەرانییەکان، ئۆمارد دەکەن. لە کەنگرەی ساڵانیکی ئیتحاد و تەرەقیی، لە 1911 دا، ئەندامە تەرانییەکان، نەوان هەڵی درۆزی 26 – 46 ی گەی زۆییان بە جیۆگرافیای پانتەرانیزم دەستنیشان کرد. هەموو گەلانی دیکەی "نا-تورک"ی نەوان ئەو هەڕەیان بە داگیرکار و دژە تورک ناساندووە.

تاوانی پاکتاوی نژادیی، جینسایدی ئەرمەن و قەتوعامی ناوبەناوی ئێزیدییەکان(بەهەی نەکرایەتیی بەشێک لە کوردەکانەوە)، بە هەی نەخشیینە لووتبەرزییەکانی پانتەرانیزمەوە، پاساوی بە داگیرکاریی و دیدە جیۆگرافیی و مێژوویییەکەی دەهێنایەوە. سەرهەڵدانی زانست و لێکۆڵینەوە مێژوویی، کولتووریی، کۆمەڵایەتیی و مرۆییەکانی وەکو ئەنترۆپۆلۆجیا، ئێتنۆگرافیا و سۆسیۆلۆجیا لە ئەورووپادا، هاندەرێکی ناڕاستەوخۆبوون بۆ بۆگەهێنانەوەی لایەنگرانی ڕەبازی پانتەرانیی و دروستکردنی پاڵپشتی مێژوویی، کولتووریی و کۆمەڵایەتیی بۆ ئایدیۆلۆژیا سیاسییەکەیان.

لێکۆڵینەوە صەدەی نۆزدەیەمدا لێکەوتەوە ئەورووپییەکان لێکاتی گۆڕان بەدوای ریشە و "نژاد"ی نەتەوەکانی ئەورووپادا، بۆگەیەکی زۆرینیان بۆ تەرانیزم بەخشی. بۆگەکە ئەوەبوو کە گەلانی چواردەوری دەریای ڕەش لە نژادی ئاو هێنیانەن لەصەدەی سێیەمەوە لە باکووری چینەوە تا هەنگاریا، درێژبوونەتەوە. ئەمەش بە تەرانییەکان ئاو جیۆگرافیا وەهمییە دەگرێتەوە کە ڕەبازی تەرانیی وەکو سیمبۆڵی ئیمپراتۆریاری گەورەی تورک- نژاد، نیشانە کردبوو.

وەک دیدی مێژوویی و زماننناسیی، وەک تێوانینی ئەنترۆپۆلۆجی و کولتووریی بە نەتەوە تەرانییەکان و زمانە تەرانییەکان، لێرەدا دەبێ ئەوە بگوترێ، خەڵکانی تەرانیی لە ئێراسیادا دەژیان. لە ژاپۆن-کۆریا و مەنغۆلیاوە، بەناوەڕاستی ئاسیادا، تا ناوەڕاستی ئەورووپا(فینییەکان Finnic و صربەکان) تا بە تورکیای ئێستا دەگات، دەگرێتەوە. لێرەدا کە پانتەرانیزم بەکار دەهێنرێت، مەبەست لە کارە زماننناسییەکانی زماننناسی فینلەندیی ماتیاس کاسترێن Matthias Castrén نییە کە یەکەمین جار ئەو ئەم چەمکەی داهێناوە، بەڵکو پانتەرانیزم، ئایدیۆلۆژیا سیاسییەکەیە کە چەمکە زمانییەکانی ئەوی تێوظیفکردووە.

دروشمی من تورکم، سەربەندم، فیز لێدەدات بەسەر هەموو نەژاد و نەتەوەکانی دیکەی جیهاندا کە تورکایەتیی بە باڵاترین گەلی دونیا، وێنە دەکات. هەروەک هەردوو ڕەبازی کوردایەتیی و عوروبایش ، نەتوانیویانە هاوشێوەی ئاو یەکێتیی وەهمییەی نەتەوییەی تەرانییەکان،(نەتەوەی گەورەی کورد و نەتەوەی مازنی عەرەب) بەدیبهێنن، نە لەمێژوویشدا گەلانی بە چڕیی تەرانیی، یەکێتییەکی جیۆگرافیی، کولتووریی، زمانیی و نەتەوەیی هەبووە کە ڕەبازی تەرانییەت و پانتەرانیزم وەک دروشم و فەنتازیای سیاسیی، هەوڵی دووبارە دروستکردنەوەی بە بدەن. ئەم دەردە ئایدیۆلۆژییە و ئەم

تاعوونە فیکریی‌ەی عروبەو پانتەرانیزم، دەرد و تاعوونی کوردایەتییشە و هەمان خەونی سیاسیی بە کوردستانی گەورەو! لە فەرمی جیاجیادا دەبینەت.

تەرانیزم و پانتورکیی، ویستیان، لاسایی ناسیەنالیزمی ئەوروپیی بکەنەو. عوروبە، ویستی لە ناسیەنالیزمی تورکیی و ئەوروپییەو، ئایدیەلەژیایەکی تر کەپی بکاتەو. کوردایەتییش، لاسایی کوەرانەی هەردووکیانی کردەو. دوای نزیکەی یەک صەدەی تەواو بەسەر هەوشاندنەوەی ئیمپراتەریای عوثمانییدا، وەرانەی سیاسیی، کولتووریی و فیکرییش ئەویە، لەو ماوە دوور و درێژدا، جگە لە سەرگەردانیی فیکریی، سیاسیی و کولتووریی، ئێثنۆناسیەنالیزمی کوردایەتیی، نەیتوانیوە، فەوجاوەکی فیکریی، بە سەر سفرەی ناسیەنالیزم بگشتیی و سفرەی ناسیەنالیزمی کوردیی بتایبەتیی، ئامادە بکات!

بە فیکریی و بە تێکستیی کوردایەتیی

– پرینسیپەکانی ویلسن و WWI :
جەنگی جیهانیی یەکەم، وەک ئەوەی کە جەنگی هەژموونی ئابووریی و سیاسیی نەوان زلهێزەکان بوو، هاوکات جەنگی دروستبوونی نەتەوەکانی جیهانی نوێی پاش شەرشی فەانسەش بوو. لەثیەریە ستراتیژیەکانی کلاوسفیتسەو Clausewitz، جەنگ، شەوازەکی شەرفمەندانەی چارەسەرکردنی کێشە سیاسیەکانی نەوان گەلانی ئەوروپا و نەتەوە تازە پێکهاتووەکانی، بووە. تا جەنگی جیهانیی دووەمیش، لە رەهەندە ئەخلاقیەکانی مرۆڤایەتییدا، جەنگ جەرەک بوو لە شکۆمەندیی نەتەوەکان کە لە ئێستادا پێچەوانەکەی (ئاشتیی)، رەهەندەکی ئەخلاقیی مرۆڤایەتییە.

لەچوارسالەی ئەو جەنگدا، نەتەوەکانی ئەوروپا و جیهان، "فیکر"ی نەتەوەییان لە قەناغی ثیەریەوە بە دروستکردنی فەرمی جیۆگرافیی و فەرمەبوونی نەتەوە بە پراکتیک، گەیی. "وودرۆ ویلسن Woodrow Wilson" ی سەرۆکی ئەمەریکا 1913- 1921 لە کۆتایی جەنگدا، پرۆژەی ئاشتیی جیهانیی، لەچواردە خاڵدا، پێشکەش بە کۆنگرەی پاریس کرد کە بە پرینسیپی ئاشتیی ویلسن ناسرا. لە خاڵەکانی نێەم تا چواردەیەمی ئەو پرینسیپەدا، لەسەر بنەمای مۆرووییی و نۆژادیی گەلانی نەو ئیمپراتەریای عوثمانیی و بەشێک لە ناوچەکانی باکان، هانی مافی چارەی خەنووسی گەلانی جیهان دەدات.

پرینسیپەکانی ویلسن، لە جیهاندا، وەرچەرخانی گەورەی فەرمانبووونی نەتەوەیی بوو. لە خاڵی دوازدەدا، داوادەکرێت، هەموو نەتەوە ناتورکەکانی تورکیا، مافی چارەی خۆ- نووسیانself-determination (نەک چارەنووس کە بە مانای قەدەر- Fate دێت) هەبێت. لەرەوە، ناسیۆنالیزم و نەژادپەرستیی، بڕوای زیاتری پەیداکرد. لە ئیتالیا، فیکری فاشیزم، وەکو بزوتنەوەیەک بە زیندووکردنەوەی زوویی و شکۆمەندیەکانی ڕۆما، بڵاوبووەوە. لە ئاڵمانیاش نازیەکان لە نەژادی ئاریەوە، دەیانویست، ڕەوایی، بە ئاڵمانییکردنی زۆرترین سەرزەمینی ئەورووپا، بدەن .

دوو خاڵی گرینگ لە پرینسیپەکەی ویلسندا:-

یەکەمیان: مافی چارەی خنووسە کە لە خاڵی پێنجەم، شەشەم، نۆیەم و دەیەمدا جەختی لەکراوەتەوە کە دەبێت گەلانی جیهان، سەربەخۆ و ئازادبن.
دووەمیان : سەلماندنی "ئایدەنتیتی"ی نەتەوەیی لە ڕێگەی بەرگەی مێژوویی، زمانیی و کولتووریەوە. بە ئەوەی گەلێک مافی چارەی خنووسی هەبێت، دەبێت، فەرمی "نەتەوە"ی هەبێت. ئەگەر نەتەوەش بێت، دەبێت بەرگەی مێژوویی، زمانیی، ئێتنیکیی و کولتووریەکانی، بکرێنە پێوەر، بۆ نەتەوەبوون، تا کەمایەتی گەلان، پەسندی بکات.

لەو دوو خاڵەوە، هەموو نەتەوە بەشداربووەکانی کۆنگرەی پاریس، کەوتنە ئامادەکردنی ئەو بەرگە مێژووییانەی، بەهەیەوە دەتوانن، مافی چارەی خنووسیان بسەلمێنن و دەوڵەتی خۆیانی، پێ دابمەزرێنن. هەروەها سنووری جیۆگرافیی دەوڵەتەکانیانی پێ دەستنیشان بکەن. کۆنگرەکە، لە شوباتی 1919 تا سەرەتای 1920 درێژەی کێشا. نوێنەری کورد، شەریف پاشای خاندان (ئەندامی پێشووی ئیتیحاد و تەرەقیی و دامەزرێنەری کۆمەڵەی تەعالیی و تەرەقیی کوردیی- تعالی کرد و ترقی جمعیتی) لە ڕاپەرتەکەیدا، بەرگە مێژووییی و جیۆگرافیەکانی نەتەوەی کورد، لە بەردەم کۆنگرە، هەدەڵەژێت. لیژنەی لەکۆینەوە لە بەرگەکان، مافی کورد دەخنە بەندەکانی 62,63,64 ی پەیمانی سیڤەرەوە.

پاشتر، لەژێر هەژموونی کەمالیزمدا، لە کۆنفرانسی لۆزان 1923، دان بە بەرگە مێژووییی و جیۆگرافیەکانی گەلی کورددا نانێن و مافی چارەی خنووسی کورد، لە قەوارەیەکی سەربەخۆدا، پشتگوێ دەخەن. لەرەوە بە کردەوە، ڕائیدەکانی ناسیۆنالیزمی کوردیی، تووشی سەرگەردانی فیکریی و سیاسیی دەبن و تا ئەم ساتەش، ناسیۆنالیزمی

کوردیی، جگە لە کەمێک هەوڵی زۆر بچووک و سەرپێیانە، وەکو فیکر و ئیدیۆلۆژیا و عەقڵانیەت، مامەڵەی لەگەڵدا نەکراوە، بەکو وەکو موناجات، پاڕانەوە، لاڕانەوە، قوربەوان، شیعرنووسین و رقبوونەوە لە نەژادی تورک، عەرەب و فارس، مامەڵەی لەگەڵدا کراوە.

کورد، پێش ئەوەی ڕەخنە بگرێت، لە هەڵە کۆمۆنیالیستەکان و ئەو دەوڵەتانە بگرێ کە پارچەکانیان بەسەردا دابەشکراوە، پێویستە ڕەخنە لە ڕائیدەکانی ناسیۆنالیزم و لە سەرجەم ئەو ناسیۆنالیزمە بەتاڵ، ڕەجاڵ و ڕووتە بگرێ بە درێژایی مێژوو، لە ئەوجی خێیدا، بە تێکست و بە فیکر بووە و تێنیا فاشیزمی"کاڵیک" و فاشیزمی کوردایەتیی، بەرهەم هێناوە. لەم ئاقارەیشەوە، هەر کەسێک بیەوێ توێژینەوە لەسەر ناسیۆنالیزمی کوردیی بکات و پشت بە زمانی کوردیی ببەستێ، دەرگیری بە تێکستیی و بە فیکریی ناسیۆنالیزمی کوردیی دەبێتەوە، هاوکات، ڕووبەڕووی دیان خەرمان لە شیعر، جوێندان بە نەژاد و نەتەوەکانی تر، کەفوکۆی حەماسیی و نەژادیی دەبێتەوە کە بەشێکیان تەڵەشوعی فاشیزمەکیان، تا ئێستاش وشک نەبووەتەوە.

لە ئیتیحاد و تەرەقیەوە بە حیزبی هیوا :

ڕەشنبیرێ کوردەکانی نەو ئیتیحاد و تەرەقیی، یان ئەوانەی دەرەوەی ئەو ڕەکخراوە، گرفتێکی گەورەیان هەبووە لە چۆنییەتی گرێدانەوەی مێژوو بە مانیفێستی نەتەوەیی کوردەوە؟ گرفتەکانی ئەوسای ناسیۆنالیزمی کوردیی و تێنانەت ئێستایش، زیاتر گرفتی فیکریی،مەعریفیی و کولتووریێ، پێش ئەوەی سیاسیی و ئایدیۆلۆژیی بن. هەر لەسەرەتاوە دەرکیان بەوە کردبوو کە کوردبوون وەکو نەتەوە ، تێنیا بە زمان و نیشتمان نایەتە دی، دەبێت پشتگیریی بەگەی مێژوویان هەبێت، بەڵام بەهەی هەژاریی فیکریی، نەبوونی تێکست و دەکیومێنتی مێژوویی و سەرەنجامیش بەهەی داماویی ئیدیۆلۆژیەوە، ئەمیان بە ساغ نەکرایەوە.

ژمارەکانی گۆڤاری "ڕۆژی کورد- روز کرد " ١٩١٣ ی کەمەڵەی هەڤیی، بە ئاشکرا باسیان لە گرفتەکانی نەبوونی بەگەی مێژوویی کردووە کە عەبدوڵا جەودەت لە ژمارە "١"ی گۆڤارەکەدا دەڵێت" ئەمە لە سەردەمێکدا دەژیین، نەتەوەکان دروست دەبن، مێژووی سەربەخۆی هەر گەلێک، نەتەوەکەی دروست دەکات. بەتێنیا شەرەفنامەی شەرەفخانی بەدلیسیی بەس نییە بۆ ئەوەی ئەمە بڵێین مێژوویەکی قووڵ و پتەومان هەیە"(في مجلة روز كرد 1913 : مقدمة، جمال خزنەدار – بغداد سنة 1981).

لە گەڵ دروستبوونی کۆمەڵە و حیزبی سیاسیی کوردییدا، لە سەرەتای سەدەی بیستەم و کۆتایی سەلتەنەتی عوثمانییەوە و دوای دابەشکردنەوەی کوردستان، کوردکانیش کۆتنە نووسینەوەی مێژووی خۆیان، ئەمین زەکی بەگ، تەفیق وەهبیی، عەلائەدین سەجادیی ، کۆمەڵە کوردییەکان و بەناوکراوە کوردییەکان، زۆرترین بایەخی سەرکییان بە دروستکردنی ئەو مێژووە دەدا. ئەم نووسەر و مێژوونووسانە، بایەگرافیای مێژووی کوردیان، هەڵتەکاندووە، بەتام گرفتەکە ئەوەیە، لەکدانەوەی فیکریی و ثیەریی لەسەر ئەو مێژووە، زۆر بە کەمییش نەکراوە و بچووکترین کاونتەر(پچەوانە) ئارگیومێنتی جیاواز، لەسەر ناسیۆنالیزمی کوردیی نەکراوە.

دوای جەنگی جیهانیی یەکەم و دووەم، ناسیۆنالیزم لە ئەوروپا و جیهاندا، کەپەی کرد. فاشیزم لە ئەوروپا، لە چەمک و کۆنتەکست و مەغزی نوێدا، ناسیۆنالیزمی ثیرایز کردەوە. فاشیزم، ناسیۆنالیزمی لە سەر فاکتی ئایینی و ئایدیۆلۆژیی و نەژادییدا فۆرمەڵە کردەوە. لە ئایینەوە، سەفیزمی نەتەوەییان داهێنابوو کە خاچی مەسیحییەت، سیمبۆلییان بوو. هاوکات بیری نەتەوەییان بە باوەڕە ئایینیەکانەوە بەستەوە. لە کاوەڕەژنەی ئایدیۆلۆژیاشەوە، سۆشیالیزمی نەتەوەییان پەیدا(پەیدا) دەکرد. سەرەنجامیش، لە نەژادەوە، خێزان وەکو رەچەڵەکی خاوەن، باوەدەستیی ئاریایی و رۆمیی، لە گۆلانی تر جیا دەکردەوە.

بەو پێوەرانە، فاشیزم، لە هەر فۆرم، مۆدێل و شوێنکدا دروست بوونبێت، مەگەر بە مانا و پراکتیکیدا بناسرێتەوە، چونکە فەلسەفەیەکی دیاریکراو و فیکرێکی جگیری نییە. لەیەک کاتدا ئایینزا و ماركسیی، راست و چەپ، ئیسلامیی و مەسیحیی، نەتەوەیی و نیشتمانیی، رادیکاڵ و مۆدێرنە... دەتوانێ بە هەموو شێوەیەک خۆی فۆرمەڵە بکات. کاریگەریی فاشیزم بەسەر بیری نەتەوەیی و نەژادیی لە رژێمەکاتدا جگە لە لاسایکردنەوەکەی، هاوزەمان، لە هەمبەر کۆلۆنیالیزمی بریتانیی و فەرانسیدا، بەرچەکرداری نگەتیڤانە بوو. ئێشنەناسیۆنالیزمی کوردییش، هەر لەسەرەتاوە بە بەرچەکرداریی و لاسایکردنەوە، لە زمان، فیکر و پراکتیکدا، بەچاولەکەریی لە عوروبە و فاشیزمی عەرەبیی، کەشکۆڵی خۆی بەشاندا داوە.

حیزبی هیوا لە کوردستاندا، لەژوان هەردوو جەنگی جیهانیی یەکەم و دووەمدا1938 دروست بووە. لەو کاتانەدا هەموو جیهان، بەسەر سێ ئەردووی کۆمۆنیستیی{ یەکیەتی(یەکێتیی) سۆڤێت}، لایەکی، هاوکات بەرەی فاشیزم، نازیەکانی ئیتاڵیا و ئاڵمانیا، لایەکی تریەوە،

لۆگۆ بۆری لیبڕالەکانی بریتانیا و فڕانس، دابەش بووبوون. ئەم سەرجەمسەرە ناکۆکی جەنگی جیهانیی دووەمیان بەرپاکرد، هەریەکەیان بەدیدی خۆی، ئیرایزی ناسیۆنالیزمی کردووە و کاریگەرییان لەسەر نەتەوە جیاوازەکانی جیهاندا، داناوە. حیزبی هیوا یەکێکە لەو هێزانەی کاریگەریی ئەو سەردەمەی لەسەر بووە. دامەزرێنەرانی حیزبی هیوا، پێکهاتەیەک لە کۆمۆنیستەکان ، ناسیۆنالیستەکان و سۆفیزمی کوردیی، بوون.

ئەندامە ڕەشنبیرەکانی(بە پەیڕەوی ئۆکات) هیوا، ئەو باڵە سیاسیەی نەو ئەو حیزبەبوون کە لایەنگری کۆمۆنیستەکان و دەوڵەتی سۆڤیەت بوون. ناسیۆنالیستەکانی نەو هیوا، ئۆفسەر و کاربەدەستە گەورەکانی عوثمانییەکان بوون کە درێژکراوەی ئیتیحادو تەرەقیی بوون و لە پاشاندا بڕیاریی دروستکردنی کۆمەڵە کوردییەکانی تورکیا و کوردستانی سوریا (هێڤیی ،تەعالیی و تەرەقیی ، خۆیبوون،.. تاد) یان کردبوو . گرووپی سێیەمی حیزبی هیوا، ڕەوتی سۆفیزمی کوردیی و تەکیەکان، سەرپەرشتی دەکردن و پێکهاتەی پیاوانی ئایینیی و سەرۆک خێڵەکان بوون. لە پاش هەڵوەشاندنەوەی حیزبی هیوا، ئەم باڵیان زاڵبووەوە بەسەر بزوتنەوەی نەتەوەیی و سیاسیی کورددا لە کوردستانی باشوور(کردستان الجنوبیة) و کوردستانی ئێراندا، سواری ئاسپی ناسیۆنالیزمی کوردیی(کوردایەتیی) بوونەوە. لەوکاتەوە، تا گەیشتن بە ناسیۆنالیزمی نەوت و ئابووریی چەتەگەریەکەی کوردایەتیی(سەربەخۆیی ئابووریی=سەر بە ئێردۆغان)، سواری سەری کەشتی سیاسیی کورد، بوونە و بەردەوامیشن.

سۆفیزمی قەومیی :

لە هەر یەکێک لەو پێوانەیە – خێڵ و حیزبییانەدا، بزوتنەوەکان لە سۆفیزم و ناسیۆنالیزم، تێکەڵبوون. ئەگەر سەرنج لە کەی بزوتنەوەی کوردایەتیی لە پارچەکانی کوردستان بە گشتیی و کوردستانی باشوور، بەتایبەتیی بدرێ، ئەوە دەبینرێ کە شێخ سۆفیەکانی کورد، عوبەیدوڵای نەهریی، شێخ سەعیدی پیران، شێخ مەحمود، شێخانی بارزان، قاضیی(قازیی) محەمەد…تاد، ئەمانە، هەر مەلا و مامۆستای ئایینیی و خوداناسی مزگەوت نەبوون، بەڵکو خاوەنی تەریقەتی سۆفیزم بوون.

بەم پەودانگانە، تێکەڵیەکی سیاسیی، دینیی و کولتووریی لە نێوان سۆفیزم و ناسیۆنالیزمی کوردییدا هەبووە. ناسیۆنالیزمی کوردیی

یەکێک لە قۆناغە هەرە گرینگەکانی ژیانی، لەسەرەتای دەستپێکردنیەوە، بە تەریقەتی سۆفیزم دەستپێکردووە. هەردوو تەریقەتی قادریی و نەقشبەندیی، نزیک هەرجۆ پەنجەی سیاسییان بەناسیۆنالیزمی کوردییەوە دیارە، بەڵکو لەسەردەمێکی دیاریکراودا، مامانی ناسیۆنالیزمی کوردیش بوون.

ئەم وابەستە سیاسیی، ئایدیۆلۆژیی و دینییە، ئەوەمان بیر دەخاتەوە کە نازییەکان و فاشییەکانیش، سوودیکی زۆریان لە عیرفان و سۆفیزمی مەسیحیی بینیووە و لە رێگەی زیندووکردنەوەی کەسایەتیی و پاڵەوانە ئەفسانەییەکانی رۆمانیی و جەرمانییەوە، هانی هەستی نەتەوەیی و مەزهەبیی، رۆمانیی و جەرمانییان داوە. دروستکردنەوەی رایخی سێیەمی نازییەکان، بەناوی رایخی هەزار ساڵەوە، دووبارەتی ئەمانیای نازییان بۆرەوەدەبرد و وەکو درێژکراوەی ئیمپراتۆریای رۆمانیی پیرۆز، لە نەوان صەدەی سیازدە بۆ شازدە کە رابەرایەتی جەرمانیا و کڵێسای کاثۆلیکیی کردووە، دایندەمی فیکریی و مەراییی ناسیۆنالیزمی ئەمانیی بوو.
خاڵی وەرچەرخان :

دەکرێت حیزبی هیوا، بە خاڵی وەرچەرخان لە نەوەی ئیتیحاد و تەرەقیەوە بۆ نەوەی بنیاتنەری رەبازی کوردایەتی دابنرێن. ئەگەرچیی بۆچیا لە حیزبی هیوا ، کەمەڵەی برایەتیی، هەر لەو سەردەمەدا، لەلایەن شێخ لەتیفی حەفید و میرزا حەمەمینی مەنگوری و هاوەڵکانیانەوە دادەمەزرێت، بە یەکەمینجار لە ئەدەبیاتی سیاسیی و حیزبیی کورددا، لەزمانی ئەوانەوە دەستەواژەی(رەبازی کوردییەت) لە کرمانجیی ناوەڕاستدا، بە کردەوە، بەکار دەهێنرێت. راستە لە گۆڤاری "ڕۆژی کورد"، لە سەرەتای جەنگی جیهانیی یەکەمدا، چەمکی "کردلک" بەکار هێنراوە، بەڵام کوردلەک(کوردلک=کوردلیک) ئەوندەی بە لای واتای کوردبوون و ئایدەنتیتی کوردبووندا دەشکێتەوە، ئەوندە بەلای ئایدیۆلۆژیا و مانیفێستی فیکریی و زمانیی کوردایەتیی(کوردییەت) دا ناوات.

حیزبی هیوا، لە نەوەی ئیتیحاد و تەرەقیەوە بۆ نەوەی کوردییەت، وەکو خاڵی وەرچەرخان، بە سروشت و پێکهاتەکەی حیزبی هیوا دەگەڕێتەوە کە لە هەوشانەوەیدا" چەپ" و "راست" لە سیاسەتی کوردییدا، تەواو توژاڵ دەگرێت و قۆناغی حیزبی نەتەوەیی و رەبازی کوردایەتی دەستپێدەکات . میراتە فیکریی و دیسیپلینە حیزبییەکەی خەی دەخاتە بەر ژیانەوەی کوردستان (ژ . ک- ژێکاف) لە مەهاباد، وەکو باڵەکی ناڕاستەوخۆی حیزبی هیوا(باڵەکی ئەرگانیی، نا) ، لە

کوردستانی ئەرانداا، لە ژێکافەوە، حیزبی دیمۆکراتیی کوردستان، دواتر داش ئەران، لەدایک دەبێت و لە هەناوی "حدک"یشەوە، پارتی دیموکراتیی کوردستانی عەراق 1947 ، لەسەر دەستی باپە خوێندەوار و سۆفیزمە- نەتەوەییەکەی حیزبی هیوا، لەدایک دەبێت.

دیسیپلینی رێکخراوەیی ئەندامەکانی هیوا، لە نووسراوەکانیاندا بەتایبەتیی لە سەاوکردنی نەوانیادا، هاوشێوەی (های هیتلەر Hi Hitler) دەگوترا : بژی کورد و کوردستان – بژی سەرکی موقەدەسی مەزن، داینەمۆی فیکریان بوو. ئەمە لە دیدی زمانیی، مێژوویی و فیکریەوە، لاساییکردنەوەی کولتووری فاشیزمی ئەوروپا بوو. ئەم دیسیپلینە، لە هەردوو حیزبە دیموکراتەکەی کوردستانی ئەران و کوردستانی جنوبییدا، بە سەرکی حیزب دووبارە دەکرێتەوە و سەرکی حیزب، صیفەتی موقەدەسی مەزنی پێدەبخشرێتەوە. ئەو قودسییەتەی قاضیی محەمەد لە ئاستکی دیاریکراو و مەلا موصطەفای بارزانیی لە ناو پارتییەکاندا هەیەتی، بەشکی بە ئەو کولتوورە دەگەڕێتەوە.

کوردایەتیی، لە دەستواژەوە دەبێت بە رەبازکی خەی دەکاتە سەنتەری نەتەوەیک و هەموو کایەکانی زمان، کولتوور، مێژوو، سیاسەت و ئابووریی لە کوردستانی باشووردا لە فەلەکی ئەودا بسوڕێنەوە. شیعەری ئەی ڕەقیب بە سرووودی نەتەوەیی رەبازە سیاسیی و ئایدیەلۆژیەکەی، جەکەوت دەکات (نووسەری شیعری ئەی رەقیب : یونس رەئوف – دەدار، لە دامەزرێنەرانی کۆمەڵەی دارکەر و دواتر حیزبی هیوا بووە).

ئەوەی بە شەڕشی ئەیلول ناسراوە، ئەوەی بە کولتووری فیکریی کاژیک ناسراوە کە دەکترینی "کوردایەتییەکی پاک و خاوێن" ! ی دەبەخشیەوە، وردە وردە، پاش ئەوەی کاژیکەکان هەمۆیان چوونەوە خزمەت رابەری موقەدەس" موصطەفا بارزانیی"، ئیتر پارتیی، بوو بەهەگەری دەکترینی کوردایەتیی. یەکەتیی(بەوانەی کە گەانیشن) و حیزبەکانی کوردستانی ئەران، لە هەشتاکاندا، کەمتر خەیان لە قەڵافەتی ئەم فیکر و دەکترینە" کوردایەتیی" دەدا. هاوکات، لەوتەی بازاڕی ویلایەت سازیی و دەوڵەت چەکردن و خەماییکردنی نەوت بە ئەردەغان، برەوی پەیدا کردووە، ئەوانیش وەکو عەوام لە فەلەکی کوردایەتییەکەی پارتییدا دەسوڕێنەوە. پارتیی وەکو فیکر" کوردایەتیی" و وەکو پراکتیک، مەلەفی نەوت، دیپلەماسیی و ئیدارە و ئیرادەی سیاسیی "کورد"ی لەم بەشەی کوردستاندا بەتەواویی بەدەستەوە گرتووە.

بەرەنجام:

ناسیۆنالیزمی کوردیی، لە کۆتایی تەمەنی عوثمانییەکاندا، وەکو فیکر و سیاسەت، لەدەقی ئایدیۆلۆژییدا وردە وردە فەرمانڕەوایی خۆی کرد. لەگەڵ بڵاوبوونەوەی چاپەمەنییە کوردییەکان لە میسر و شامەوە، ناسیۆنالیزمی کوردییش دەیویست شوێنپێی ناسیۆنالیزمی عەرەبیی هاوبەگر و خۆی لە هەژموونی عوثمانیزم و پانتورکیی، دوور بخاتەوە و فۆرمی سیاسیی و فیکریی خۆی دیزاین بکات. ناسیۆنالیزمی کوردیی لە مەلەتکەییەوە تا گەیشتنی بە قۆناغی خۆڕفاویی(کوردایەتیی_ Kurdishness)، جگە لە پڕچەکەردار، بەرامبەر بە ناسیۆنالیزمی (تورکیی و عەرەبیی) و پانئێرانیی، ئارگیومێنتی نەبووە و کاسەی سەری لە فیکر خاڵیی بووە. لە بەرامبەریشدا، جۆن، سووکایەتیی، کەوزانەوە، خەخواردنەوە،جەهلی کولتووریی و سیاسیی، پاڵانەوە و زەرجاریش راسیزم و فاشیزمی، بە کارنامەی خۆی جێگیر کردووە.

لەو سەرگەردانییە فیکرییەدا، فیکری "کوردیەت"، زیاتر لە فیکر و زمانی جورجی زەیدان، یەکێک لە رائیدەکانی دروستبوونی فیکری قەومیی عەرەبیی (جرجي زيدان- 1861-1914) بوو فەرمانڕەوا بووە. واتە زەیدان و رائیدە قەومییە عەرەبییەکانی تر، عەرەبییە،قەومییەی عەرەبیی و عروبییان، لەهەمبەر جەبەروتیی عوثمانییەکان و ناسیۆنالیزمی پانتورکیی و هەژموونی پانتڕانییدا، گۆشاندەوە. کوردیش، لاسایی، قەومییەی عەرەبیی و بزوتنەوەی عەرەبییەی کردەوە. بە زمانی ناسیۆنالیزمی ڕۆشکیی ئۆوکات، العربية بە عەرەبییەت، خوێندراوەتەوە، لەسەر هەمان ریتم(ریزمRhythm-) ، ئایدیۆلۆژیای زمانیی Language Ideology ، روئیای سیاسیی و فیکریی، ستراکتۆری فیکریی و ئایدیۆلۆژیی (کوردییەت-کوردایەتیی) یان ڕ ناوە.

، کەی ئەم نووسینە، زیاتر جەخت لە لایەنە ئەنترۆپۆلۆجیی، سۆسیۆزمانەوانیی sociolinguistics ، ڕەهەندە کولتووریی و فیکرییەکانی چەمکی کوردایەتیی دەکاتەوە کە چۆن بە مەغزی فاشیزمی عوروبەویی، قەومییەی عەرەبیی و پانعەرەبیزم، بیری کردووەتەوە و لاسایی ئەوانیان کردووەتەوە؟ رائیدەکانی ناسیۆنالیزمی کوردیی، چۆن ویستوویانە شانبەشانی فیکری قەومیی عەرەبیی، فیکری قەومیی کوردیی دابڕێژن، بۆئەوەی میثدە سیاسیی و مەرامییی و فیکرییەکانیشیان جیاواز بێت؟

کوردییەت، بە لاساییکردنەوە و مێنتاڵیتیی شاعیرییەوە، سەیری

حوییت و قومییت و ئیستیقلالییت(بەمان ریتمی عەرەبییت، تەرانییت و میلییت) ی کردووە. کوردییت و کوردایەتیی، زمانی کوردیی و عەقڵی کوردیی بەلای ئایدیۆلۆژیایەکدا جۆاندووە، لە هەموو مێژووی خۆیدا کە نزیکەی٨٠ بۆ ٩٠ ساڵە، پاشخانی مێژوویی، سیاسیی و کولتووریی هەیە، چوار لاپەڕەی، بۆ ستاندەردی جیهانیی، بۆ ستاندەردی فیکریی و مەعریفیی، لەسەر ئایدیۆلۆژیای ناسیۆنالیزم بۆ گشتیی و ناسیۆنالیزمی کوردیی، بۆتایبەتیی نێنووسیوە.

هاوکات، ئاگەر لە ڕەهەندی سیستەمزانەوانیی، ئەنترۆپۆلۆجیای زمانیی، ڕەهەندی فیکریی و کولتووریی، قومیەیی عەرەبییە و پانعەرەبیزمەوە سەیری داهێنانی کوردییت(کوردایەتیی) بکرێ، ئەوە بۆ دیدی زمانەوانیی، ئاگەر لاسایی "زمان"ی بکەیتەوە، لاسایی "فیکر"ی دەکەیتەوە. بەدڵنیاییەوە، لاسایی مەراق و ئەتیکیشی ethic دەکەیتەوە. لەڕەدا جێی خۆیەتی ئاماژە بۆ چەمکی فەلسەفییەی ڤیتگنشتاین بدرێ کە پێیوایە" طموح(بەرزخوازیی)، مەرگی فیکرە". ناسیۆنالیزمی کوردیی، لە هەموو تەمەنیدا، لاگەڵ فیکردا، کەین و بەینی نەبووە، بەتەام بۆ بە فیکر و مەعریفەش، ویستوویەتی بۆ سەقەتیی، زۆر بۆ پۆز و بەرزخوازییەوە، سیاسەت، بکات.

ئەم سەرگەردانییەی ڕائیدەکانی ناسیۆنالیزمی کوردیی کە دوای بەرزخوازیی کوردیی کەوتوون، بەتەام بۆ دایناموی فیکریی ناسیۆنالیزمی عەرەبیی و خۆ تەکاندن لە ناسیۆنالیزمی مەمەچی تورکیی، بەهەگبەی بۆتاڵی ناسیۆنالیزمی کوردییەوە، ئەم بەرزخوازییەیان بۆ گەوگەواریی بۆ زمانی کوردیی (کوردییت) گواستووەتەوە. بۆ دڵنیایشەوە، ئارگیومێنت لەسەر بۆچوونەکەی ڤیتگنشتاین، لەوەوە دەست پێدەکات کە هەر لەسەرەتاوە فیکریی ناسیۆنالیزمی کوردیی، بۆ مردوویی لەدایک بووە. بەدرێژایی مێژووی مانیفێستی کوردایەتیی، بۆ فاشیزمی کاژیکیشەوە، چوار نوکتە و قسەی نەستەقی بۆ ناوی "فیکر"ەوە، بەرهەم نەهێناوە. لە بەرامبەریشدا، دیان هەزار بەیاننامە، نامیلکەی شیعریی و قەسیدەی پڕ لە بوغز، حیقد، خۆخواردنەوە، کەوزانەوە، لەمەکردنی نەتەوە و گەلانی دراوسێی کورد، بەبەی پشتی فیکری بۆتاڵی ناسیۆنالیزم و دەکترینی کوردایەتیی بووە و تا ئەم ساتەش، ئەم مەهزەلە کولتووریی و فیکرییە، درێژەی هەیە.

جەگەی ناسەرییە، گەلی کورد بۆ چل میلیۆنەوە، تا ئێستا دوو ئینتەلەکچوال، دوو نووسەر، دوو ئەکادیمیست و دوو سیاسیی پراگماتیزمی تێدا پەیدا نەبووە کە ڕەخنەی فاشیزمی کوردایەتیی

بکەن و ئارگیومێنتی پێچەوانە(کاونتەر ئارگیومێنت)، بکەن. زۆربەی ڕەهایان، پێیانداهێداوە، یان بەدەنگییان هێبژاردووە. هەکاری ئەمە بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، لە دونیای سەزداریی و غەزەل لۆگۆ ناسیۆنالیزمدا، ئۆگۆر خەشوویستیی ئۆفاتانەیشیان نەکردبێ، بە بەدەنگیی، خۆیان داوەتە دەستی قەدەر و ڕەبەنیی فیکریی‌یەوە و جورئەتیان نەکردووە ئەم پیرۆزییە پێ لێ وەهم و خورافاتە سیاسیی و ئایدیۆلۆژییە بەر ڕەخنە بدەن. بە پێچەوانەوە، هەندێک نووسەر ئۆگۆر ڕەخنەی کوردایەتیشیان کردبێ، هەمیشە ویستوویانە جوانی بکەن و ئارایشتی بە بکەن، دەعجانیی، دزێویی و فاشیزمەکەی بشارنەوە.

ئۆگۆر ئاماژەیەکیش بۆ حیزبانە بکرێت کە لەسەرەتادا، کوردایەتییان بەکارهێناوە و دواتر، وازیان لێ هێناوە، ئەوە گومانی تێدا نییە، پەکەکە وەکو گەورەترین حیزب لە هەموو مێژووی کورددا، بە کردەوە دەستبەرداری فیکر، میتۆد و عەقڵییەتی کوردایەتیی بووە. لەڕەدا حیزبێ ئیسلامیی و دینییەکان، یان کۆمۆنیست و شیوعییەکان مەبەست نیین، چونکە ئەوان خۆیان کێڵگەی ئایدیۆلۆژیان و شتەکیی ئەوتۆیان لەگەڵ ئایدیۆلۆژیای ناسیۆنالیزمدا، جیاواز نییە.

هاوکات، پەکەکە، بەتایبەتیی فیکری گۆشکردووی سەرکردەکەی (ئۆجەلان)،دەستبەرداری ئاڵای قەومیی و ئۆتۆنیکیی" ئاڵای کورد" و" سروودی ئەی ڕەقیب"، بووە. تەنانەت دەستبەرداری چەمکی بەرزخوازیی و وەهمی" کوردستانی گەورە" ش بووە. لە کاتێکدا، فاشیزمەکەی کاژیک، دەیەوە ئاڵای کورد، کە لەسەردەمی بەدرخانییەکانەوە، دیزاین کراوە، بە ئاڵای کوردستان(وەکو ئاڵای هەر چوار بەشی کوردستان) بە تەبزیی، بە بەعەقڵیی و بەفیکریی دەکترینی بەتاڵی کوردایەتیی، ساغ بکاتەوە.

ئەوەی پەکەکە، توانیویەتی تەجاوزی کوردایەتیی و ئاڵای ئۆتۆنیکیی و دروشمی ناسیۆنالیستانە ببێ، بەشکیی بە باکگراوندە چەپەکەی دەگەڕێتەوە، بەشکیشی بە زیندانییکردنی ڕابەرەکەیان دەگەڕێتەوە. بە واتایەکی تر، ئۆجەلان لە زیندانەدا، لەباری فیکریی و عەقڵانییەتی سیاسییەوە، زۆر گۆشەی کردووە. لەڕەدا گرفتی سەرەکیی بە پەکەکە، دەتە پشتەوە، ئەم بەچوون و کامبوونە سیاسیی و فیکرییانە، ناتوانن بە ریزەکانی خوارەوەیان یان بە لایەنگرانیان شۆڕ بکەنەوە. بەتایبەتیی، ئەوانەی خۆیان بە پەکەکەدا هەڵواسیوە لە هەردوو کورستانی ئێران و عێراق، ناتوانن دەستبەرداری خەتە و پڕۆگڕامەکانی کوردایەتیی ببن و ناتوانن خۆیانی لێبتەکێنن.

بەشکی ئەم دەستکورتییە بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، پەکەکە تەنیا بە چەند کەسکەوە لە سەرکردایەتییەکیدا بیر دەکاتەوە(بەتایبەتی ئەجەلان)، کادیرەکانی خوارەوەیان، بەتایبەتیی لە کوردستانی باشوور، کوردستانی ئێران و لە ناو ناسیۆنالیزمی تاراوگەدا، هەشتا هەر خەریکی مەچاندنی کوردایەتیی و ئاڵای ئۆتۆنیکیی کوردن و هەشتا کاژیکانە لەسەردەمی ڕەونەقی "ئەی ڕەقیب"دا دەژیێن.

لە کوردستانی باشووردا، وەکو تاک، تابۆبانیی بەکردەوە لە ساڵانی دوایی تەمەنی سیاسییدا، لە فیکر و میتۆدی کوردایەتیی، دوور کەوتبووەوە، عەقڵانییەت، واقیعیی و پراگماتیزم، بەسەر فیکر و پراکتیکیدا زاڵ بوو، بەڵام وەکو چەمک و بە حەماسی مەب، هەشتا بەکاری دەهێنا. ئەمە بە هەندە سەرکردەی سیاسیی تری ناو یەکێتی و ئەوانەی ئێستا گۆڕانن، هەمان شت، دروستە، بەڵام ئەوەی کە زۆر ناسەریی فیکریی و سیاسیی هەیە دگرێ، ئەمانە هەمۆیان بە ئاخیری تەمەنیان و بەو هەموو تێجروبە سیاسییەوە، دوای هەڵەی کوردایەتیی (دەوڵەتی نەتەوەیی- دەوڵەتی کوردیی) کەوتوونەتەوە و جورئەت ناکەن، بە دەڵکیش ڕەخنە لەو موغامەراتە کوردایەتییە بگرن کە ڕەگی سواڕەی ئێردەغانیی(سواڕەی حەمیدیە) بە تورکیا دەگەیەنێت و فەرهودی سامانی نیشتمانیی کوردستان دەکەن.

کورد، پێویستی بە جورئەتی کولتووریی و سیاسیی هەیە کە ئاوە لە ڕابردووی فاشیزمی کاژیک و فاشیزمی کوردایەتیی بداتەوە و ڕەخنەی لە بگرێت. ئەوانەی بە خەیاڵی دەستەڵەکچواڵ و سیاسییە عەقڵانییەکانی کورد، جورئەتی ئازاد موصتەفای پاسەکی هەشتاکانیشیان نییە، کاتە لە ' کورتە باسکی بەڕێی کوردستانیی' دا بە دەق دەڵێ" "کاژیک لەسەرەتاوە، بە بیری بگانی (ئاریاچییەتیی و زەردەشتییزم) و دژایەتیی ئەنتی کەمانیزم … و ئەنتی عەرەب و ئەنتی هەموو دونیایی، بە سەر و بە پا، شەواندبووی…"(موصتەفا، ۱۹۸۸: لا ۸) نەبوونی جورئەت بە ڕەخنەکردنی فاشیزمی کوردایەتیی و نگەتیڤیزمی کوردایەتیی، بارەکی قورسە بەسەر تەوانینی عەقڵانیی کوردەوە لەسەر ناسیۆنالیزم بە گشتیی و ڤەرژنی کوردایەتیی، بەتایبەتیی.

لە کەتاییدا، ئاماژە بە دوو دەستکەوتی زۆر ناشیرینی کوردایەتیی بکرێ. یەکەمیان بە مانیفەستکردنی کولتووری عەشایەریی و زیندووکردنەوەی خێڵ، ڕەئیس عەشیرەت، شێخ و ئاغاوات، هەرەمی کوردستانی کردووە بە شێخنشین و بارمتەی هەندە سیاسیی باکگراوند عەشایەر. دووەمیشیان، تەڕەری ژنان، بە کولتووری عەشایەریی و

ئەخلاقیی، ئەوەندەی سیستەمی سیاسیی و "کولتوور"ی فاشیزمی کوردایەتیی، رێیان لە ژن کوشتندا هەبووە، بەعس بەهەموو دندایەتییەکانیەوە، ئەوەندەی مرۆڤ، لە کورد نەکوشتووە.

بە داتا و ئامار، لە سەردەمی بەعسدا، ئەگەر کەمپینی ئەنفالەکان و کیمیاویی بکارهێنانی لەدژبکرێ، نە قەسابخانە و گرتووخانەکان، نە شەڕی جێش و جاش دژ بە خەڵکی کوردستان، ئەوەندەی عەقڵییەت و فیکری کوردایەتیی، ئینسانی کوردی نە کوشتووە و نەهاڵیوە. ڕۆژی ژنانی تەرکراو لە ٢٤ ساڵی رابردوودا، لەژێر کولتوور، فیکر و ئیدارەی کوردایەتییدا، رووی بەعسیزم و فاشیزمی عوروبە و تەنانەت ئیسلامی سیاسییشی، سپیی کردووەتەوە. کوردایەتیی لە فاشیزمە فیکریی و کولتووریییەکەیدا، دەقاودەق لاسایی دەستخوشکەکەی خۆی" عوروبە"ی کردووەتەوە. لە کاتێکدا، عوروبە، بازاڕییترین نووسەر و سیاسیی عەرەب، لەووپان نایات باسی بکەن، مەگەر کەسانی ساقیطی وەکو عیزەت دووریی و صەڵاح ئەلموختار و تاد، ئەویش، ئەگەر لەووپان بەت چەمکی فاشیزمی عوروبە و ئەلعەرەبییە، وەکو جاران، بکار بهێنن.
ئەم باسە، بەهەموو کەموکوڕییەکانیەوە، کەتایی هات.
لە سەرەتای ساڵی ٢٠١٥ دا نووسراوە.

سەرنج: بەدەر لەو سەرچاوانەی لەناو نووسینەکەدا، لەبەشە جیاوازەکاندا ئاماژەیان پێدراوە، سوودیش لەم سەرچاوانە وەرگیراوە.

1. الحركة القومية الكردية – نشأتها وتطورها… تأليف: وديع جويدة … الطبعة الأولى ٢٠٠٣ دار الفارابي – بيروت
2. الجمعيات والمنظمات والأحزاب الكردية في نصف قرن ـ بغداد 1989- الدكتور عبد الستار طاهر شريف
3. بحث عن حزب " هيوا " الدكتور مكرم الطالباني مركز خاك للنشر والاعلام في السليمانية عام 2002
4. حزب البعث مأساة المولد مأساة النهاية – مطاع الصفدي- دار الاداب – بيروت -١٩٦٤
5. أتيلا الهوني، ملك البرابرة وسقوط روما . تاليف جون مان . ترجمة عمرو الملاح . دار الكتب الوطنية . أبوظبي 2014
6. سردشتي، يا، ٢٠١٤، جمعية زردشت و موقف الحكومة الايرانية ١٩٢٨-١٩٢٩، جامعة السليمانية، السليمانية.
7. موصطەفا، ئا،١٩٨٨،کورتە باسێکی بارەی کوردستانیی، دەسگای

چاپەمەنیی فەرهاد، سوەد. لەم لینکەدا پەی دەگەیت:-
https://plus.google.com/109776095265726466541/posts/29A3PTzwZG3

سەرچاوە ئینگلیزییەکان

1. Thornton, T, 1998, Wittgenstein on Language and Thought: The philosophy of Content, EDINBURGH UNIVERSITY PRESS, Edinburgh.
2. WERNER Müller, J, 2007. Constitutional Patriotism, Princeton University Press, USA.
3. McCrone, D. 1998.The Sociology of Nationalism: Tomorrow's Ancestors. London: Routledge
4. HAAS, ERNST. (1986) What Is Nationalism and Why Should We Study It? International Organization.40:707-746.
5. Gunter, Michael (2007) 'The Modern Origins of Kurdish Nationalism', in Ahmed, Mohammed M. A.; Gunter, Michael (eds.) The Evolution of Kurdish Nationalism, Costa Mesa, CA, Mazda Publishers, pp. 2-17.

.

شیعرەکانی ژمارە (7) ی مانگنامەی (هیچ) م خوەندەوە … میکائیل گەرمیانی

لەکەینەوە/

جاران کە ژیان رەسەن بوو وەختێك شیعرێکت دەخوەندەوە هەفتەیەك زیاتر بەرینەئەدایت و لەگەیدا دەژیای، بگرە بە ماوەیەکی درێژخایەن لە نەستدا جێگیر دەبوو و جار جار دەگەایتەوە لای،

شاعیرانیش ناڵم لە پەنجەی دەست تێنەئەین، بەس گەر مەبەستت لە ژماردنیان بووایە دەتوانی بیانژمێریت، سەنگین بوون بە ڕێشنبیریی و خوێندنەوەو مەعریفەو ئەزموون و جیاوازیی ، ئەوەی شیعرێکی باوەبووەوە تەنیا لێهاتوویی و ڕەهەندە جۆراوجۆرەکانی خودی شیعرەکە بوون خۆیان دەسەلماندو دەگەیشتنە بەرچاوی خوێنەران، بۆیە خوێنەرانیش متمانەیان پێ بوون و دەیانخوێندنەوە، لە ئێستا لەگەڵ کێبوونەوەی تامی ژیان و تەزویرکردنی شمەك و کاڵاکان، مەیدانی مەعریفەو ئەدەبییاتیش تووشی هەمان دەرد بووە، نەك ژمارەی باوکراوەکان زۆربوون و کەسانی نا ئەکادیمی و ئاستلاواز سەرپەرشتیان دەکەن و ئەوەی عەقڵیان بیگرێت دەیهێننە مەیدان، بەکو ئەوانەش کە دەنووسن زۆر کەمئاستانە و بێ بوونی پاشخانێکی پۆیست بەختی خۆیان لە مەیدانە جۆراوجۆرەکانی ئەدەبدا تاقیدەکەنەوە، وەك باڵی هەڵشتنی ئازارەکانی خۆیان بێ سەر کاغەز تاکە پاڵنەرێک بێت بێ نووسینی شیعرو ئەو ئەزموونەش کە کۆیان کردووەتەوە ڕەنگە تەنیا گۆگرتن بێت لە چەند شیعرێك کە لە تەلەفزیۆن پەخش دەبێت یان لە یوتیوب گوێی لێبگرن، نەك هەر ئەمە بەکو ئەو ناوەندەی بە ناوی (ئەندێشە) جێی دڵخۆشی زۆر کەسە، برادەرێك چوو بوو لە پێشەوە لەگەڵ خاوەنەکەیدا قسەی کردبوو ، لەوەڵامی پرسیارێکدا پێی گوتبوو: کتێب سەرف نابێت، برادەرەکەش لێی پرسیبوو: ئەوە لە چاوپێکەوتنێکدا دەڵێن هەموو کتێبەکانمان سەرف دەبێت بێ نموونە کتێبە شیعری (هیچ) هەموو نوسخەکانی سەرف بوون؟ لەوەڵامدا خاوەنەکەی گوتبووی: ئەوە ڕاستە، ئاخر هەر کتێبەکانی ئەندێشە سەرف دەبن کە خۆمان چاپی دەکەین.. برادەرەکە لێرەوە تێگەشت کە ئەمەش بووە بە حیزبێنەکەی پارتی و یەکێتی، گوایە دوو جۆر کتێب هەن؛ ئەوانەی ئەندێشە چاپیان دەکات جیاوازن لە سەرجەم کتێبەکانی تر.. یان ئەمە تەنیا بازرگانیکردنەو بانگەوازکردنە بێ لای کارەکانی خۆیان؟!

نامەوێت زۆر درێژە بەم پێشەکییە ئازاراویە بدەم، کە پەنجە دەخەیتە سەر هەر شتێك زیاتر تەنیایی و غوربەتت دەهروژێنێت و گۆشەگیرترت دەکات، دەڵێن دەسەڵات نەوت دابەش ناکات کە خەڵك لەم وەرزە سەرمایەدا زۆر پۆیستیان پێیەتی، تا نرخەکەی هەرزان نەبێت لە بازاڕی ناوخۆدا، لەکاتێکدا لەبازاڕی جیهانیدا بە گواستنەوەی بڕی و پاپۆڕەوە نرخەکەی 50 دۆلارە کەچی نەهەنگ و گورگ و حوتەکانی دەسەڵات لەگەڵ قاچاخچیەکانیاندا بە 120 دۆلاری لە ناوخۆدا دەفرۆشن، باشە ئەی بێ قەساب سوێند دەخوات ئەو گۆشتەی دەیفرۆشێت هی ئەمۆیە و کەچی کاتێك دەیبەیتە ماڵەوە بگەن بووەو ڕەنگە لە

هەفتەیەك زیاتر مابێتەوە؟ خۆ ئەمەیان هاوڵاتییانی ژێر ئەو دەسەڵاتەن کە 26 ساڵە کاریان لەسەر دەکرێت تا گەندەڵ بن و بەهای مرۆڤایەتی لەدەست بدەن تا ئەوان مانەوەی خۆیان مسۆگەر بکەن.. ئەم دوو نموونەیەم بۆیە هێنایەوە تا بزانین شاعیران و ئەدیبانی ئەمڕۆ لەکوێی ئەم هاوکێشیەدان، با سەرەتا بە سەر وتاری ڕۆژنامەی هیچ دەست پێ بکەین کە پەیوەندیدارە بە شیعرو شیعرەکانی ژمارە (7).

ئەوان تیایدا دەڵەن (وەك خۆیان نووسیویانە کە دەبوو بنووسن: بڕێین نەك بڵەین) : لە ژمارەکانی داهاتوودا لاپەڕەی هونەر نادەن بە شیعر.. بەم وتەیەدا دیارە خۆشیان لە ئاستی شیعرەکان دڵنیا نین بۆیە هەر لە ئێستاوە پەشیمانن، ئێ باشە کەی شیعری لاوان و پیران هەبووە؟ یان پیاوان و خانمان؟ کاکی برا یان شیعر هەیە یان نییە.. یان بە هەموو پێوەرە ستاندارو ئەکادیمیەکان باشە و پێی دەگوترێت شیعر یان میعرەو دەبێت پێش تەواوبوون لە خوێندنەوەی بچێتە سەبەتەی یادەوەریە لەبیرکراوەکانەوە.

1- شیعری (سەفەری ئەمجارەت):
شیعرێکە ڕاناوی خودی شاعیر لە سەرەتاوە تا کۆتایی موخاتەبەی کەسی بەرانبەر دەکات، کە یەکێکە لە باوترین شێوازی شیعریی ئەمڕۆی بۆاوکراوەکان، بە زمانێکی ڕاستەوخۆ داوای لێدەکات جارەها کراسی بۆ بنێت، سوورو پەمەیی کە پێچەوانەی ڕەش و خۆڵەمیشین : یەکێکە لە دیارترین ناتەباییەکانی ناو ئەم دەقە، کە یەکیەتی بابەتیش دەخاتە ژێر پرسیارەوە، خۆنەر سەری لێتێکچووە ؛ دەمانویست بزانین خودی بژەر شادمانە یان خەمگین؟
لە لایەك دەڵێت:
(ئەو بریسکەی سەرنجانەی
لای منەوە بۆ لای تۆ دێن)
دواتر دەڵێت:
(ڕەشتر لە چارەنووسی شومم و
ئەو شەوانەی بێتاقەتییم...)
لەمەش سەیرتر ئەوەیە لە یەکەم کۆپلەدا ئەم خانمە دەیەوێت شانازی بە ڕەنگی چاویەوە بکات کە (سەوز)ە، لە لایەکی تریش کەسی بەرانبەری بە ئاژەڵ دەشوبهێنێت بەوەی پێی دەڵێت:
(ئەو هەموو پەلکە گیایانەی...
لە لای منەوە بۆ تۆ دێن).
لای هەموومان ئاشکرایە کە ئاژەڵ گیا دەخوات، دەبێت چ جوانییەکی تیا بێت ئەو وێنەیە؟ ئەو پاداشتەی لە جیاتی کراسی سەوزی دیاریی،

ئەمیش سەوزە گیا بدات بەو، ئایا تەنیا لەبەرئەوەی کراسەکە سەوزەو گیاش سەوزە دەبێت لەم کێپلەیەدا جێیان بکرێتەوە؟؟ ئایا کەرەسەو زاراوەیەکی گونجاوتری شك نەبرد ؟
ئەمە جگە لەوەی ڕێنووسی (پەمەی) دەبوو (پەمەیی) بێت و وەک کورتبڕییەك و سازانی زمانی شیعریی بینووسیایە (ئەو بریسکە سەرنجانەی..) نەك (ئەو بریسکەی سەرنجانەی)
لە کێپلەی 2 شدا ناتەباییەکی تر دەبینینەوە کە دەڵێت: (شینتر لە لەپی دەستم) کە سیفەتێکی نێگەتیڤەو دژی دواتر سیفەتێکی پۆزەتیڤی بەدوادا دێت کە (میلێدی ئاوی) یەو بە پیتی (و)ی پێکەوەلکان لکێندراون؟؟
من گلەیی لەم خانمە ناکەم، بەڵکو گلەییم لە هەڵکاری سەرەکی و بنەچەی کێشەکانە، کە بریتیە لە گەندەڵی بنخانی ژیان و ئەدەبی کوردی، بێ نموونە یەکێك لە خانمە شاعیرەکان کە زۆرترین فان و هەوادار ی هەیە و فەرموو فەرمووی لێدەکرێ و هەموان حەز دەکەن وێنەی لەگەڵدا بگرن و کتێبی بۆاو بکەنەوە ، جا نازانم لە خۆی دەکرێت یان لە شیعرەکانی!! تەنانەت لەگۆڤارێچکەی (ئەدەبی سەردەم) دا کە وەك مانگنامەی (هەمەت) گۆڤی ون بوو ، شاعیرێکی لیریکی سەرنووسەری بوو و دوای ئەوەی پەتووك و بابەتەکانی خۆیان لەو دەزگایەدا بۆاودەکردەوە، لە ژمارەیەکدا بە تەنیا شیعرێکی ئەو خانمە بۆاودەکاتەوە، با دیقەتبدەین ئەو خانمە لە کێپلەی شیعرێکیداچی دەڵێت:
(پیاوێکی باش بێ و
بەدەنگ خۆشتبوێم
با نەکەومەوە سەر خوێن) !!
بەس ئەو بۆیارە بێ خوێنەر جێدێم؛ ئایا ئەو زمان و وشەسازیە چ هونەرو جوانییەکی تیایە؟ بگرە باسی حاڵەتێکی ئافرەتان دەکات کە هیچ شاعیرێکی خانمم نەیبینیوەتەوە ئەو زاراوە بازاڕییەیان بەکارهێنابێت و لایان وا بێت بێ شیعر گونجاو بێت، کە سەلیقەو زەوقی خوێنەر دەشێوێنێت.. هەرچەندە شاعیرانی ناوداری خانم لە سەرانسەری جیهاندا لە پەنجەی دەست تێناپەڕن.
لەم باسەدا پێم خۆش بوو؛ خوێنەر بێ زانینی گەندەڵیی دەزگا ئەدەبییەکان بە نموونە ئەم وتارە بخوێنێتەوە:
(سەردەم.. نمونەی دەزگیەکی گەندەڵ و بەسەروبەر) 2 بەش
fref=nf?/480013335422236-ئێدەبی-گەندەڵی/www.facebook.com

2- شیعری (سەدەی 21 یانی سەدەی بوون بە ڕەبەرت):

ئەم شیعرە زۆر لە شیعرەکەی پێشووتر کۆەوارترە، سەرەتا با لە کەموکورتی زمانەوە دەست پێبکەین، کە کەرەسەی خاوی هەموو شاعیرانە.
هەندێك لە هەڵەکان:
– با لە ناونیشانەکەوە دەست پێ بکەین، وێای ئەوەی ناونیشان دەرگای چوونە ناو دەقە، کەچی ئەم ناونیشانە هەر وشەی ئاسایی قسە کردنە، تەنانەت هێندە دروست زمانی بەکارنەهێناوە کاکی شاعیر بزانێت لە راستیدا (ڕێبەت)ـە لە جیاتی (ڕێبەرت).
– دەبوو (ڕێشنایی) بەکاربهێنێت لە جیاتی (ڕێشنای)، ئەمەش دادەنرێت بە هەڵەی ێێنووس.
– (گوێت لە مشتو مڕی نێوان دوو کەست گرتووە) لە رووی ێێسای ێێزمانەوە هەڵەیەو دەبوو بینووسیایە (دوو کەس گرتووە).
– (باخچە هەوات نەداتێت) هەڵەیە و لە ێێزمانی کوردیدا لە وشەیەکدا 2 ئاوەڵناو بەکارناهێنرێت و دەگوترێت (باخچە هەوات نەداتێ).
– (بە مردنی مصدیق!) نازانرێت مصدیق کێیە، یان ڕەنگە بە هەڵە لە جیاتی (موسەدەق شا) بەکاری هێنابێت و نووسیبێتی.
– (سووراوم لێومانی ئاوساند) لە رووی ێێزمانیەوە هەڵەیەو ڕاستیەکەی: (سووراو لێومانی ئاوساند).. چونکە ئەو بەگشتی لەو باسی کێ دەکات، وێای ئەوەی من کارم بەوە نییە ئایا خێی سووراو بەکاردێنێت یان نا؟!
زمانی دەقەکە بە گشتی ڕاستەوخێیەو داێشتنی درێژکردنەوەی ناپێویستە، جارانێکیش دەگێدرێت بێ زمانی چیرێك بێ نموونە دەێێت:
(گوزەرانم هیچ باش نیەو ناشمەوێت لەمە زیاتر باش بم)
(بێتاقەتم)
(من بێ نابێت ئاسایی بژیم)
(مە هێە ئالودەی سایتە ێووتەکان بن)…

ئەم شیعرە (160) دێێیە گەر بە جدی کاری لەسەربکردرایەو کاکی شاعیر خێی پێوەماندوو بکردایە ڕەنگە هەمان مانای لە 20 دێێدا چێ بکردایەتەوە، بێیە بە گشتی خوێنەرانی جدی تاقەتی خوێندنەوەی شیعری ئەمێیان نییە!
لەم شیعرەدا هیچ تەکنیکی شیعریی سەرکەوتوو نابینرێت، لە باسکەوە بازدانی تیایە بێ سەر باسکی تر، زیاتر باس لە خێ کردنە وەك لە هونەرکاریی شیعر هێنینەوە، سەرەتا ئامێژگاری بەرانبەرەکەی دەکات کە وادیارە لە ڕەگەزی مێیە، پاشان پێمان دەێێت خێی حەزی لە چییەو لە چی نییە، دوایی دەگەێێتەوە سەرئامێژگاریکردنی بەرانبەری کە چی

بکات و چی نەکات و پاشتر دێتەوە سەر خۆی و باوکی، بۆ ئەوەی ئەم کەسایەتیانە پەیوەندییەکی پتەو لە شیعرەکەدا پێکەوە گرێیان بدات. باوکە شیعرو باوکە ژیان و باوکی راستەقینە تێکەڕەکات بە هۆی دانەنانی خاڵبەندی لە نێوان وشەکاندا، باشە با بڵێین تەنیا مەبەستی باوکی راستەقینەیەو ئەمە هەڵەی ڕێنووسە، دەبێت چ مەبەستێکی شیعریی تێدا بێت کە هەستی هەڵخەتێنی لە خوێنەر ئازیبوون وای لێبکات بڵێت:
ئەی(باوکە تۆ ساردو گەرمیت وەك من نەدیوە).

وەك بابەت ئەم شیعرە هەر دووبارەکردنەوەی خەمەکانی ڕۆژانەی گەنجان و مرۆڤەکانی ئەمڕۆیەو لە سەدان دەقدا ئەم بابەتانە دووبارەکراونەتەوە، لایەنی جوانکاریی و ڕەوانبێژیی زۆر لاوازە گەر نەڵێم تیایدا نییە، وەك مۆرکی هەموو شیعرەکانی تری ئەم ژمارەیە بەهیوایی و خۆکوشتنمان فێر دەکات، وەك دەڵێت:
(دەست بنێمە بینە قاقام) ، (من زۆر نائومێدانە دەگریم) ، ئەمە وەڵای ئەوەی چەند وشەیەك زۆر دووبارەکراوەتەوە وەك(من، تۆ، سووراو، سوخمە، سیسارك، باوك، مانگ، شەهرەزاد، نائومێد، ئاو، خەم، مڕوولە ، کیسە...)
جگە لەمانەش لەم شیعرەشدا بیرکەی ناتەبا لە کۆپلەکاندا دەبینرێت و خوێنەر سەری لێ تێك دەچێت کە بزانێت شاعیر مەبەستیەتی چی بڵێت، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ نەبوونی دنیابینی لە هۆنینەوەی شیعردا، بۆ نموونە لە کۆپلەیەکدا: چۆڕی لە خۆ ڕووتکردنەوەی ژنێك دەبینێت و هەر لەهەمان کۆپلەدا ئەو مەخلوقە بە ترسناك لێك دەداتەوە، ئەمەیە سەرلێشێواندنی خوێنەر.
لە کۆتایی لێدوان لەسەر ئەم دەقە دەمەوێت ئەوە بڵێم کە زۆر کەرەسەو وێنەو لێکدانەوەی هاوبەش لە نێوان شیعرەکاندا هەیە، نازانم چ داهێنانێکی تیایە لەم شیعرەدا دووجار باسی بێنی ژێر باڵ کراوە، وەك لە شیعری داهاتووشدا (تێنوویەتی) دەڵێت: (ئارەقی بنهەنگڵمان دەردەدا
یان لێرە باسی سوخمە کراوەو لەوێش مەمکدان!!

3- شیعری (تێنوویەتی):
شێوازی ئەم شیعرەش دوور نییە لە شیعرەکانی پێشوو، بەوەی شاعیر لە خۆی دەدوێت و بە (من) دەست پێدەکات و بە (من)یش دوا کۆپلە تەواو دەبێت، لەم نێوانەشدا جارجار (تۆ) ی تێدەخزێنرێت، – دوو بکەرە باوەکەی شاعیرانی ئەمڕۆ-
ئەم شیعرە لە 7 کۆپلە پێکهاتووەو لەوانی تر کورتترە، بەڵام

زمانەکەی کەمێك کێکراوەترە بەوەی کورترە، هەرچەندە بابەتەکان هەر یەکن و دووبارە دەبنەوە کە باسی سەرەتاو کۆتایی نووشتن دەکات، بەڵام لەو ناونانەدا زۆر زاراوەی لێکدووری تیا بەکارهاتووە کە بازدان لە وشەکاریدا دەبینرێت بەحساب بێ سوود گەیاندن بە دەوڵەمەندکردنی بیرکەرەو مەبەست!.. و لاوازیی پێکەوەگرێدانیان دیارو ڕوونە، بێ نموونە بەکارهێنانی (گلگامێش و ئەسغەریی و ئایشەشان، کوردو ئەنفال، بزن، ئیخوان ، زەردەشت…) دەهێنیتەوە، وای دەبینم لە جیاتی ئەم ئاڕاستەکردنەو تێکەڵکردنە و بێ پاراستنی یەکێتی بابەت باشتر وابوو پێش نووسینی ئەم شیعرە شاعیر زیهنی ڕوون بووایە کە دەیەوێت چ بڵێت و چ کەرەسەیەکی بێ بەکاربهێنێت، وەك نەخشەکێشانێك بێ نووسین، ئەمە جگە لەوەی وشەکانی (تولەڕۆ، خودا، کورد، پرسیار، تینوویەتی…) زۆر دووبارە بوونەتەوە.
دەتوانین بڵێین لە جیاتی بەکارهێنانی زمانی شیعر زمانی پرسیارکردنی لێژیك لە کۆتایی زۆربەی کۆپلەکاندا بە کاردەهێنێت کە ئەوانیش بێ خۆیان بابەتی سەربەخۆی ترن ، وەك:
(من تاریکی دەسمم، لێ هەکار لەمەدا چییە؟)
(ئاخۆ لێکترازان و سەرهەڵگرتن، لە بناسنامەیی و غەریبی کوردانەدایە؟)
(کۆتاییەکیان نەنووسیەوە؟) (پەلکێشی تینوویەتیم دەکەن یان نە ناسینەوەیان؟)…
هەروەها وەك چۆن لە 2 دەقەکەی پێشوودا جۆرێك لە سەنای خود دەبینرا لەم دەقەشدا شاعیر دەڵێت: (تاریکی بە من نەبێت بژار ناکرێت)
جارێکی تر و بە هەمان شێوە لێرەشدا بۆئومێدی لە ناخماندا دەچێنرێت و ئەمەش دەسەوسانی ئەم شاعیرانە دەردەخات کە ئایا ڕێی مرۆڤ چییە لە ژیاندا؟ نەتەوەیەکی وەك مالیزیا بۆچی لەماوەی 20 ساڵدا لە وڵاتێکی کشتوکاڵیی دواکەوتووەوە ببێت بە وڵاتێکی پیشەسازی پێشکەوتوو، کەچی ئێمە هەمووان هەر وشەی بێ ئومێدی دووبارە بکەینەوە؟ ئەوە نییە شاعیر دەڵێت:

(نازانم چما ئەم نەهامەتیە توشە، شەرەك نەبوو لە بوونم!).
ئەمەش تەسلیمبوونە بە واقیع و بێ ئیرادەیی تاك دەردەخات کە پێچەوانەی مەدح و توانای سمینی تاریکی بوو کە پێشتر باسی کردبوو.
خوێنەر لەم قەرەباغی زاراوانەدا سەری لێ تێك دەچێت کە چۆن ئەو هەموو بابەتە جۆراوجۆرانە لەم چەند دێڕەدا یەك لە دوای یەك تەقە دەدەن لە هزری خوێنەرو فیکری پەرت و پڕاو دەکەن و جارجاریش

ئاڕاز، ئەوەتا جارێکی تر شاعیر بە 3 دێڕی جیاواز باسی سیاسەت و مەسەلەی کوردایەتی دەکات و نازانم چۆن گونجاندوویەتی لەگەڵ مەسەلەی ژیان و کێشەی فەلسەفی سەرەتاو کۆتایی ،و کۆچکردنی گەنجان. بۆ نموونە دەڵێت: (چارەنووسی کورد، ئەنفالی کورد، غەریبی کورد) کە ئەمانەش زیاتر وشەگەلێکی ناو کورتەی هەواڵەکانن، یان هی ناو گوتارن نەك شیعر. بە هەمان شێوەش ئیقاع و وشەسازیی لەم شیعرەدا لاوازەو زمانێکی ڕەق بەکارهاتووە.

جگە لەوەی ئەم شیعرەش لە کەموکورتی زمانەوانی بەدەر نییە وەك بەکارهێنانی (پێچەپێچی) لە جیاتی (پێچاوپێچی) هەروەها (لە دەمی فریایاندا) لە جیاتی (لە دەمی فریادا)، (بە قۆڵ سوقدراویش) لە جیاتی (بە قۆڵ سواخدراویش).
جێی خۆیەتی بڵێین ؛ ئەم شاعیرە جیا لە دوو شاعیرەکەی پێشوو چەند وشەیەکی ئاوێتەو تێکەڵکراوی بەکارهێناوە کە جیای دەکەنەوە لە شیعرەکانی پێشوو وەك (بڵێکەسنیشتوو، شوێنباوەش، کۆنووسینەوە، ڕاڕایشتن، بڵندانیش، دەستغەڵەتی، بزنەڵ)..
ئەوە ماوە بڵێم ؛ گەر ئەو هەر بیەوێت دەمی کراوەی پرسیار بەکاربهێنێت و لەم پێناوەشدا زۆر وشەی تینوویەتی دووبارەکردبێتەوە، ئەوا با دڵتەنگ نەبێت هەر ئەو نییە ئەو زاراوەیەی بەکارهێنابێت، ئەوەتا شاعیری دواتریش لە شیعری (سەفەرێك بە ناو تۆدا) دەڵێت:
(تینوێتیی،
تینوێتیی لە زایەڵەی شکست و
تینوێتیی لە گەیشتنەوە بە تۆ.)

4- شیعری (سەفەرێك بە ناو ئەودا):
زاتییەتی ئەم شیعرە وا تەعبیر لە موعاناتەکانی شاعیر دەکات ، لە دووریی کەسی بەرانبەردا (ئەودا) کە ڕەنگە دۆدار بێت، توشی بێئومێدیی بووەو بەکە ڕەنگە خۆسووتان باشترین چارەسەر بێت بۆ ئەو دۆخە ڕەشبینییە، کاتێك دەڵێت:
(لە ئاگرێك زیاتر لە ناو پەنجەکانما دەبینمەوە…)
(ڕەنگە ئەو ئاگرە ئەوە بێت
کە دایکم بەردەوام لێی دەترسا تۆم بەربێت)
ئەمەش حاڵەتێکی دەگمەنی خوێندنەوەی ئەمڵ نییە بۆ شیعر، بەکو زۆرینە هەر ئەم قەوانە دووبارە دەکەنەوە، ئەو وای دەبینێت کچێنیشی هەر مەینەتە و هیچ شتێك نییە خێی پێوە خەریك بکات بۆیە ژیان بە هیچ و بۆماناو بەڕەو نەمانچوون دەزانێت، تەنانەت

راشکاوانەتر حەزەکانی ناشارێتەوەو دەڵێت:
(من دەمەوێت ئێستا ماڵکم
هەبێت، کە نیمە)
ئەوەی ئەم شیعرە لەوانەی پێش خۆی جیا دەکاتەوە هەوڵدانێکی تێدایە بۆ دەربڕین وبە خولقاندنی وێنەی شیعریی و هەوڵدان بۆ دوورکەوتنەوە لە راستەوخۆیی دەربڕین، هەرچەندە زۆر جار نەیتوانیوە، بەڵام دەتوانین ئاماژە بەو وێنە شیعریانە بدەین کە ویستوویەتی بیانکێشێت بەم کۆپلەیە، کە دەڵێت:
(پەنجەرەکەم بە هەناسەت
سواغ بدەم و
کتێبەکانم لە گەرم و گوێیت هەڵکێشم)
ئەوە ماوە بڵێم؛ بەکارهێنانی دالی (بەفر) چەند بارەیە لەم شیعرەداو لە زۆر شیعری شاعیرانی تریشدا بەکارهاتووە، وەك لێرەدا شاعیر سەرەتاو کۆتایی شیعرەکەی پێ دەنووسێت. ئەمە ئەوە ناگەیەنێت بڵێین شیعر مەنووسن، خۆزیا هەمو کورد شاعیر دەبوون و شاعیرانە مامەڵەیان دەکردو شیعری رەسەن و جیایان دەنووسی، بە پشت بەستن بە سەرچاوەکانی ئەزموون و مەعریفەو خوێندنەوەو ڕچوون و گرنگیدان، بەڵام کێشەکە لەوەدایە کە شیعرنووسین زۆر بە ئاسان تەماشا دەکرێت و وادەزانرێت هیچ سەرچاوەیەکی پێویست نییەو هەر ختورەیەك هات بە دڵدا دەتوانرێت بخرێتە سەر کاغەزو ناوی شیعری لێ بنرێت، کە لە ڕاستیدا وانییەو تەواو پێچەوانەی ئەم بۆچوونەیە.

لەم شیعرەدا تاکە ناتەبایی لە بابەتی شاعیردا کە خۆنەر توشی سەرلێتکچوون دەکات ئەوەیە، کە نازانرێت ئایا شاعیر حەز بە گەانەوەی یارەکەی دەکات ؟ وەك لە چەند جێی شیعرەکەدا دەنووسێت:
(لێرە نا ئومێدیی بە گاگڵی دەرێیشت پێش تێ
ئێستا لەگەڵ باهێزدا دەبارێت)
ئەمە لە لایەك و لە لایەکی تریش یان لە هاتنەوەشیدا هەر بۆزارو نیگەرانە کە دەڵێت:

(کەچی من وامدەزانی
نزیک بوونەوەت دەمترسێنێ و
دوور کەوتنەوەشت زیاتر)
ئەمە ئەوە ناگەیەنێت بە شاعیر نەڵێین بەکاهێنانی دیوار وەك ڕەمزی کەسانی نەفام و بەدکاریی دەوروبەر لەم شیعرەدا شتێکی جوانەو وەك چۆن بەکارهێنانی وشەی (عادەبوون) وڵێای ئەوەی ڕاستەخۆیە، بە هەمان جۆر ناشیعرییە و ناشرینە.

5- شیعری: کێشی ئەو شیعرەت بۆ نادەزرێتەوە؛ بلورینە تکایە..
وەڵای ئەوەی ئەم شیعرە لە لاپەڕەیەکی جیادا جاپکراوەو بە (موخەزرەم) دانراوەو بەرواری 5 ساڵ لەمەوبەر لەسەر نووسینی شیعرەکە نووسراوە، واتا 1390ی هەتاوی، بەڵام ئەمە ئەوە ناگەیەنێت منی خوێنەری ئازاد سەرپشك نەبم لە بەکارهێنانی پێوەرەکانی شیعر بۆ شەن و کەو کردنی دەقەکەو هەڵسەنگاندنی و لەکۆتایشدا بڕیاردانم بەسەریدا، ئایا تا چەند خرۆشاندوومی و جیاکاریی تێدا دەبینمەوە؟ سەرەتا گەر لە ناونیشانەکەوە دەست پێ بکەین، ئەوا دەبینین وەڵای درۆزیی، جۆرێك لە بەرەنگاربوونەوەو گاڵتەجاڕیی تێدایە، ئایا کێ بلورینە وەك گورگ؟ رەنگە خوێنەرێك بڵێت مەبەستی لە دەستەواژەکە پۆلیس نوماینەدەیی دەکات و بەکو رەنگە مەبەستی لە منی خوێنەر بێت، ئەمە یەك… دووەم: گەر مەبەست لە وشەی کێش وەزنی شیعریی بێت ؟ کە بەهای شیعرەکە دادەبەزێنێت و باوەڕ ناکەم ئەمیان بێت، چونکە شیعرەکە خۆی پەیەوی کێشی تیا نەکراوە! ئەی دەبێت مەبەست سەنگ و ماناکانی ناوەوەی بن؟ کە من هەست دەکەم ئەمەیانە..

بە هۆی سانسۆرو نەبوونی ئازادیش رەنگە شاعیر لە هەندێك شوێندا پەنای بۆ وێنەو ستایڵی سوریالی بردبێت وەك دەڵێت:
1- (گورگێك..
دەوەڵ بەو گوڵەبەڕۆژانەی
لە پەنجەکانی نەقاشێکدا ئاوا بوون)
2- (پۆلیسیش بە ڕۆگاوە فیتو لێدەدا و
ڕووبەرووی کلوە بەفرەکان
پێکێك هەڵدەدا لە ئاور)…
کەواتە گورگ= پۆلیس، وەین= فیتو، (گوڵەبەڕۆژەی ئازادیی) نەقاش= بەفر(ی سپی بۆ لەکە)
چونکە پۆلیس لە دەوڵەتە دیکتاتۆرەکاندا هیچ نییە جگە لەبەرگریکارێکی بەوەفای سیستەمی تۆتالیتاریی (مەنزومەی تاڵ) ، هەرچەندە لە بواری تیۆریی و ریکلامی راگەیاندنەکاندا وا دەخرێتە زەینی خەڵکەوە کاکە ئەوە گورگ نییە، بەکو سەگی پاسەوانی بە وەفاو بۆ زیانە.ڵ
بە گشتی ئەم شیعرە هەوڵدەدات لەم خولگەیەدا کار بکات و شاعیر توانا وڕۆژەیی و زمانەوانیەکانی بخاتە گەڕ، جارانێك پێکاویەتی و جیاوازییەکی دروستکردووەو جارانکیش گۆڕینی سەبجێکت و بازدان لە دەستەواژەکاندا دەبینین و هەست پێدەکەین.
فەرەنسا ئەو دەوڵەتە نییە تەنیا ئەڵرکامۆ ڕۆلان بارت و دەیان

سیاسەتمەدارو بیرمەند تێیدا بە کارەساتی ماشێن کۆچی دواییان کردووە ، بەکو پرەنسیس دایانا و هاوسەری نەوەی ملیاردێری ئەفریقایشیی هەر بە هەمان کارەسات کۆتایی بە ژیانیان هات، کە لە نێوەندی شیعرەکەدا ئەم نهێنیە واڵا دەکرێت و رەنگە هەر ئەویش بێت کرابێتە رەمزی نیشتیمانی، یان رەمزی هەموو ژنێك و ئاسۆکانی ژن . کە لە زۆرملێکراویدا یەکدەگرنەوە.

جێگۆکێکردنی وەینی گوڵەبەرۆژە بە تاریکی و رووبەرروبوونەوەی پۆلیس لەگەڵ هەتاودا ئەو گەمە زمانەوانییەیە کە لە سەرەتا کۆپلەدا بە جۆرێکی تر بوو، هەروەها بەکارهێنانی جیناسی تەواوی –با- و –با- کە یەکێکیان بە مانای ببوا و ئەوی تر رەشەبایە لە کارە جوانەکانی زمانی ئەم دەقەیە، جگە لەوەی هێنانە ناوەوەی کەسایەتی (دایانا) وەکو بابەتی یاریدەدەر لە ناوەڕاستی دەقەکەدا هەوڵێکی نوێ و دەستپێشخەریەکی بوێرانەیە، کەواتە لێرەوە دەگەینە ئەو راستییەی کە کێشمە کێشی نێوان شەڕو چاکە یان ئاوەدانکردن و وێرانکردن، جوانی و ناشرینی ، بابەتێکی هەمیشەیی بوونی ئادەمیزادە لە سەر زەوی، بەڵام رەنگە لە هەر کەمەگایەکدا جۆرێك بنوێنێت، وێرای ئەوەی مەیلو لایەنداریی شاعیر ناشاردرێتەوە بۆ تۆخم و رەگەزی مێ و کێشەکانیان لە زۆرانبازیەکانی ژیان و کەلتوورە جیاوازەکانی میللەتان. ئایا لە کۆتاییدا گەر پۆلیسەکان بە باران بشڕدرێنەوەو پاك ببنەوە لە تاوان لەم مەدلولانە تێدەگەن، یان هەر کاژێر ناگاتە ئەو ساتە و لە کێشی ئەم شیعرە تێناگەن؟؟ ئەمە ئەو پرسیارەیە دوا کۆپلەو دەرگای دەقەکەی پێ کلۆم دەدرێت.
لە کۆتاییدا چەند سەرنجێکی کورتم هەیە لەمەڕ زاراوەو زمانی دەقەکەوە.

– ماناکان راستەوخۆ خۆیان نادەن بەدەستەوەو شاعیر زمانێکی قورسی بەکارهێناوە، جگە لەوەی بابەتێکی ئاڵۆزیشی تاوتوێ کردووە. ئەمەش زیاتر رووی پێزەتیڤی هەیە نەك نێگەتیڤ.
– شاعیر دەیتوانی لە جیاتی بەکارهێنانی وشەی دووبارەکراوی (فەز کەن) وشەی کوردی زۆر جوان و کاریگەرتری بەکاربهێنایە.
– لە ڕێنووسی نوێدا جیاکردنەوەی وشەی لێکدراو کە بۆ یەك مانا بەکاردێت سەر لە خوێنەر تێکدەدات کە دەبوو بە نموونە بەم جۆرانە بوونایە:

نزاتاندا، نەك نزاتان دا/ برێزیلییان، نەك برێزیلی یان/ دێنیامکەوە، نەك دێنیام کەوە… تاد

– بەکارهێنانی هەندێك وێنەو زاراوەی لاوازو تارادەیەك دوور لە کرێکی بابەتەکەوە بە جۆرێك لاوازی و کرێتی دەبەخشێت بە وێنەکان، وەك (قەڵەم موو)، تەنانەت ئەو کێشە 5 دێییەی دەڵێت (نیو کورە ئاسک) شازە لەو دەقەداو من وای دەبینم ئەم کێشەیە لەشانی کێشەکانی تردا نییە، جگە لە بەکارهێنانی دێی (نیسف و ننەهاری گورگ) لای منی خوێنەر لەهەمان کێشەدا جۆرێك هەڵەی تیایە. کە رەنگە لای شاعیر بە پێچەوانەوە لە هەموو کێشەکان بەهێزترو بە پێزتر بێت. دەیتوانی ئەم بیرکەیەی کە لە داشتنی ئەم کێشەدایە هاتووە بە شێواز و زمانێکی تر دەشتایە کە زۆر سەرنجڕاکێشتر دەبوو، بەو مانایەی وەك پێویست سەرکەوتوو نەبووە لە گەیاندنی مانادا لەکاتێکدا ئەم شیعرە بە زمانی کوردیە، ئێدی دەپرسین وشەی بیانی بۆ؟
لە کۆتاییدا بە ئاماژەدان بە جوانی و تازەگەریی ئەم وێنە شیعرییە دوایی بەم باسە دەهێنم و هیوادارم چیدی (هیچ) هیچ نەبێت.

(گوێچکەیەکی بۆاو دەبینم لە با دا
ماندوو لە دەنگەکان نا.. کە رەنگیان بە تامترین بەرامەیە
دەنگ دەدەم بە با دا.. کە بێ سنوور دەژی)

سیاسەتی برسی کردنی هاوواتیان لەپێناو چیدا؟ … جەزا ئەحمەد فارس

حکومەتی هەرێمی کوردستان ماوەی چەند ساڵێکە سیاسەتی برسی کردنی هاونیشتیمانیانی خۆی گرتۆتە بەر کە ئەم سیاسەتە بە شێکە لە ستراتیجیەتی سەرکردە سیاسیەکانی هەردوو پارتی دەسەڵاتدار لە پێناو ناچار کردنی خەڵکی کە ملکەچی سیاسەتەکانیان بن و کاریگەری ئۆپۆزسیۆن کەم بکەنەوە.
سیاسەتی برسی کردن لە پاڵ ئەوەی کە سیاسەتێکی نا ئەخلاقیە چەندین دەر ئەنجامی ترسناك بەدوای خۆیدا دەیەنێت کە کاریگەری نەرێنی لە سەر هەرێمی کوردستان بە جێدەیەڵێت.

دەروازەیەك بۆ ناساندنی سیاسەتی برسی کردن

سیاسەتی برسیکردن بریتیە لەو سیاسەتەی کە لە ڕێگەیەوە هاوڵاتیان ناچار دەکرێن لە بارو دۆخێکی ئابوری قورسدا ژیان بگوزەرێنن بە شێوەیەك کە توانای ئەوەیان نەبێت بتوانن پێداویستە سەرەتایەکانی ژیان بۆ خۆیان و منداڵەکانیان دابین بکەن .
جاران ووڵاتە داگیرکەرە گەورەکان ئەم سیاسەتەیان دەگرتە بەر بەرامبەر بە هاوڵاتیانی ئەو ووڵاتانەی کە داگیریان دەکرد ئەمەش لە پێناوی ئەوەدا بوو کە هاوڵاتیانی ئەو ووڵاتەی کە داگیریان کردووە ملکەچی و سیاسەسەتەکانیان ببن.
ئەم سیاسەتە سیاسەتێکی نا ئەخلاقیە بەو پێیەی لە سەر ئەوە بنیاد نراوە کە سوکایەتی بە شەرە فو کەرامەتی مرۆ بکرێت، تاکەکان ناچار دەکرێن لە پێناو ئەوەی کە درێژە بە ژیانی ئاسای خۆیان بدەن چاو لە ناعەدالەت و گەندەڵیەکانی دەسەڵات بپۆشن.
لە راستیدا دەسەڵاتدارانی هەرێمی کوردستان لە پێناو ملکەچ کردنی خەڵکی هەرێمی کوردستان ئەم سیاسەتە دەگرنە بەر و دەیانەوێت لەم ڕێگەیەوە درێژە بەمانەوەی خۆیان بدەن.

ئامانجی پیادەکردنی سیاسەتی برسی کردن

دەسەڵاتدارانی هەردوو پارتی دەسەڵاتدار لە هەرێمی کوردستان بەر پرسیاری سەرەکین لە پیادە کردنی ئەم سیاسەتە لە پێناو بە دەست هێنانی زۆر ترین داهات بۆ خۆیان و پارتە کانیان ئەم سیاسەتەیان گرتەبەر وە بۆ سەر شێواندنی خەڵکێش هەمیشە ئاماژە بەوە دەکەن کە ئەم دۆخە دەر ئەنجامی قەیرانی دارایی بەڵام لە ڕاستیدا شتێك بەناوی قەیرانی دارایەوە بوونی نیە.

قەیرانی دارای قەیرانێکی دروستکراوە لەلایەن حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە لە پێناو بردنی داهاتی ئەم هەرێمە بۆ گروپێکی بچوکی دەسەڵاتدار
یەکێکی تر لە ئامانجە بنەڕەتیەکانی سیاسەتی برسی کردن کە لە لایەن حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە پیادە دەکرێت بریتیە لە دروست کردنی کۆمەڵگەیەکی مەڵ ئاسا کە بەڵی بۆ هەموو سیاسەتەکانی هەردوو پارتی دەسەڵاتدار بکات.
بەگرتنەبەری سیاسەتی برسی کردن لەلایەن حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە دەسەڵاتداران دەیانەوێت کە خەڵکی ناچار بکەن جارێکی تر بگەڕێنەوە ناو هەردوو پارتی دەسەڵاتدار و لە چوار چێوەی ئەو

پارتانه سیاسەت بکەن لە پێناو ئەوەی کە لە ڕێگەی ئەم پارتانەوە بتوانن هەندێك داهاتیان دەست بکەوێت بۆ درێژە پێدان بە ژیانی ئاسای خۆیان.

ئەکرێت ئەمەش بە خەیاڵێکی سیاسی ناو ببەین چونکە دوای ئەوەی ئۆپۆزسیۆن ڕووکی دیاری بینی لە ووشیار کردنەوەی خەڵکی هەرێمی کوردستان لە میانەی (2009-2013) ئەگەر بە قورسکردنی گوزەرانی خەڵکی هەندێك ناچار بن پەنا بۆ هەردوو پارتی دەسەڵاتدار بەنەوە، ئەوە بە تێپەڕبوونی ئەم دۆخە دەکەونە بەرەی دژایەتیان .

دەر ئەنجامی سیاسەتی برسیکردن

زۆر جار سیاسەتی برسی کردن دەبێتە هۆکاری سەرەکی بۆ دروست بوونی هەندێك دیاردەی کۆمەڵایەتی کە ئەکرێت بە لادانی کۆمەڵایەتی ناوی بنێین وەك (لەشفرۆشی).
هەرێمی کوردستان ئێستا لە لێواری ئەوەدا کە ئەم دیاردەیە بەرەو هەڵکشان بڕوات وە خەڵکانێك تەنها لە پێناو ئەوەی کە ژیانێکی ئاسای بۆ منداڵەکانیان دابین بکەن دەست دەکەن بەم کارە.
ئەکرێت ئاماژەش بەوەش بدەین کە ئەکرێت هەر لە ڕووی کۆمەڵایەتیەوە بەهۆی ئەم سیاسەتەوە دزی کردن تەشەنە بسێنێت.

جگەلەمانەی کە ئاماژەمان پێکرد ئەم سیاسەتە بۆتە هۆی ئەوەی کە ڕێژەی جیابوونەوەی خەزانەکانیش زیاد بکات لەهەمان کاتیشدا چونە ناو پرسەی هاوسەرگیری کەم بکات.
سیاسەتی برسی کردن لە ڕووی ئابووریەوە بۆتە هۆی ئەوەی کە جۆرەی ئابوری کەمبکات و بازارەکان وەکو جاران مامەڵەی ئابوری بە شێوەیەکی فراوان بەخۆوە نەبینن .
لە ڕووی سیاسیەوە ئەم سیاسەتە هۆکارێکی سەرەکیە بۆ ئەوەی کە هاوڵاتیان متمانەیان بە حکومەت و پارتە سیاسیەکان نەمێنێت و ناڕەزایەتیەکانیان دەر ببڕن بەچەندین جۆرانەوە لە شێوەی بزاوتی ڕێکخراودا .
ئەو بۆمتمانەیەی کە لە دەر ئەنجامی پیادە کردنی ئەم سیایسەتەوە دروست بووە لە نێوان هاوڵاتیان و دەسەڵات دور نیە سەر بکێشێت بۆ دروست بوونی توندوتیژی سیاسی ئەگەر ئەم دۆخە بەردەوام بێت.

میدیای کوردی لە بازنەی گەمەکانی سیاسەتدا … 4 … نەژاد عزیز سورمێ

بەشی چوارەم و کۆتایی

ڕۆژنامەنووس و میدیاکاری کورد
لەنێوان خوێندنی ئەکادیمی و بەهرە و شارەزایی تاقیکراوەدا

ڕۆژنامەنووس و میدیاکاری سەرکەوتوو دەخوازێ ڕۆشنبیری و بەهرەی هەمە لایەنەی هەبێ ، ئەمە هەمیشە لە پەسن کردن و نەکردنی لەبەرچاو دەگیرێ ، بە واتایەکی دی بەهرە و شارەزایی تاقیکراوە لە پێش خوێندنی ئەکادیمیدا دێ.
لە مێژووی ڕۆژنامەگەریی و میدیای کوردیدا هەمیشە وا کەوتووەتەوە ئەوانەی ماکینەی میدیایان بەگەڕخستووە ئەوانە بوون کە حەز و ئارەزوو و بەهرەیان تێدا بووە ، کەم وا ڕوکەوتووە بەتایبەتیش لەدەسپێکی ئەوەی بە ڕۆژنامەگەریی کوردی دەناسرێ ، لەو بوارەدا خاوەنی بڕوانامەی ئەکادیمیی بوو بن ، تەنانەت زۆرجار دەرچوویەکی بەشی ڕاگەیاندن بە هۆی بێ بەهرەیی وا ڕێك کەوتووە کاری دیکەی کردووە .

لەگەڵ ئەوەشدا ئەمە ناکاتە ئەوەی خوێندنی ئەکادیمی بەهەند وەرنەگیرێ بەتایبەتی بۆ ئەوانەی تێیاندا بووە کار لە بواری ڕاگەیاندن و ڕۆژنامەنووسیدا بکەن ، چونکە خوێندنی ئەکادیمی دیارە دەبێتە ڕووناییەکی دی بۆ کاری ڕۆژنامەنووس و هۆیەك بۆ داهێنان و وروژاندنی بەهرە شاراوەکانی.
خوێندنی ئەکادیمی مشت ومانی ئەو حەز و ئارەزوو و بەهرەیە دەکا ڕۆژنامەنووس و میدیاکاری ڕاکێشاوەتە ئەو مەیدانە.

مەسەلەکە بەداخەوە لای ئێمە لەووی چەندایەتییەوە هەنگە زۆرجار بەپێچەوانە کەوتبێتەوە ، بەتایبەتی لەم یەك دوو دەیەی دووایدا ، ئەوەی لە ڕۆی خوێندنی ئەکادیمیەوە ڕاستەوخۆ دەسبەکار دەبێ، سەیر دەکەی ئەو بەهرە و شارەزاییە تاقیکراوەیەی نییە.

لە هەمان کات ددانیش بەوەدا نانێ لای شارەزایەك ڕۆنوینی بکرێ ، لەبەرابەریشدا شارەزایانی ئەو بوارە بە هۆی ئەزموونی چەندان ساڵەیان ، ئەوانیش بەرامبەر بەتازە دەست پێ کردووان و نەشارەزایانی کاری ڕۆژانە و خۆهەواسی بە زانیاری تیۆری کە هەنگە زۆرجار لەگەڵ هەل و مەرج و ئاراستەی ئەم کەناڵ یا ئەو کەناڵ یەکیان نەگرتبێتەوە نەهاتبنەوە.

لەو ڕاستەشدا نە کادیرە ئەکادیمیە تازە دەست پێکردووەکە هەوڵی فێربوون دەدا ، ئەزمنووندارەکانیش لەو سەرەوە پلانەکانیان لە تەك دەچێ، بەمەش زەرەرمەندی سەرەکی خودی کەناڵەکە دەبێ ، ئینجا ڕۆژنامە یا ڕادیۆ یا تەلەفزیۆن یاخود سایتێکی ئەلکترۆنی بێ.
ڕۆژنامەگەریی کوردی تا ئێستاش لەو جوغزەدایە و ئەگەر ڕۆژنامەنووسی بەرپرسیاری تێیدا نەبێ بەیاری بوڕانە لە بەرژەوەندی کەناڵەکە و سیاسەتە پەیڕەوکراوەکانی بدا… چونکە نووسین با لە ڕۆژنامەشدا بێ هەرگیز بارێك نییە بە چەند وشەیەکی ئینشائی بێ ناوەرۆکی دوور لە خوێندنەوەی ڕەخنەگرانە و پێشبینیکراو پڕك بێ.

بەڕوویەکی دی ناشێ شارەزایانی ئەو بوارە خوێندنی ئەکادیمی نەخوێنەوە و حساب بۆ کادیرانی تازە دەستبەکار بوو نەکەن ، کە پێم وایە لە حاڵەتی هەندێ کەناڵی تایبەتمەندی وەك بواری پەروەردە و تەندروستی و کشتوکاڵ و پیشەسازی و کولتووری (ئەگەر ئێستاش جێی باس نەبووبن)، بەڵام ئەمانە و هی دیش پێویستن و ڕۆژێ دەبێ خەمیان لێ بخورێ.

دەڵێم لە حاڵەتی ئەو کەناڵەدا دەخوازێ ئەوانەی کار لەو چەشنە کەناڵانەدا دەکەن سەرەڕای شارەزاییان لە کاری میدیایی پێویستە لەو بوارانەشدا شارەزایی و ئەزموونی پێویستیان هەبێ. کەواتە هیچ تایبەتمەندییەك لە کاری میدیایدا لە دەرەوەی داهێنان و شارەزایی لە بواری کولتووردا نییە.
هەر لێرەدا تەماشا دەکەین لەك ڕاستبوونەوەیەك لە نێوان خوێندکارانی ئەو بوارە ، کە دەیەوێ تەنیا بە هۆزی تیۆری دوور لە ئەزموون و کارکردنی کارا شوێنێ بگرێ شایانی نییە لەبەرابەر ئەزموندار و شارەزایاندا کە بەکردار تەمەنێکیان لەو بوارەدا بەسەربردووە.
ئەمەش بەئاشکرا لە ڕووپەڕی ڕۆژنامە و سایت و ڕادیۆ و شاشەی تیڤیەکانەوە هەستی پێ دەکرێ و بەمەش وردە وردە کەناڵەکە ڕوو لەپاشەکشە دەکا و توانای خۆ نوێکردنەوەی نامێنێ نەخاسمە ئەگەر

کادیره تازه دەست پێ کردووەکان بە هێی بڕوانامەکانیانەوە بێ یا هەر هۆیەکی دیکە ببن بە کارمەندی کاری ئەو کەناڵانە .

هەواڵ لە میدیای کوردیدا
چۆنیەتی مامەڵەکردن لەگەڵ هەواڵ لە وەختی شەڕ و قەیراناندا

نامەوێ لێرەدا جارێکی دی بچمەوە سەر ئەو سیفەت و پرسیارانەی هەواڵ (هەر هەواڵێك)ی لەسەر هەڵدەنرێ وەك (کێ) و (چی) و (کەی)و (لەکوێ) و (بۆ) و (بۆچی)... ئەگەرچی من خۆم وای دەبینم لەگەڵ بەهەند گرتنی ئەو پرسیارانەشدا لە هەواڵدا بەڵام لە باری ئەو پێشکەوتنەی میدیا و تەکنەلۆژیای گەیاندن بەخێیەوەی دیوە ، بڕاوکردنەوەی هەواڵ هەهەندێکی دیکەی وەرگرتووە ، بەڵادەیەك پرسیارەکانی سەرەوەی ڕۆژنامەگەریی سپاردووە کاتێ میدیا لە میدیای کاغەز (نووسراو) و دەرەنگتریش (بیستراو) زیاتر لەمەیداندا نەبوون. ئەوێ ڕۆژ میدیا هەم پەیام بوو ، هەم بەرپرسیاریێتی و تاڵادەیەکی نکۆیلێنەکراویش ڕاستبێژی بەتایبەتی لە هەندێ کەناڵی بەناوبانگی وەك ڕادیۆی (BBCی ئەوسا) کە حسابیان بۆ ناو وناوبانگی خۆیان دەکرد و ڕێزی گوێگریان لا گرینگ بوو...

میدیای کوردی وەك لە پێشدا ئاماژەمان پێدا لە ئەساسدا لە ڕۆژنامەگەریی نووسراوەوە دەستی پێکردوە ، پاشان هەوڵەکانی ڕۆژنامەگەریی (بیستراو)یشی هاتەسەر هەردوو جۆرێش بە هەژاری و یا لەسەر دەستی ڕێشنبیر و نووسەرانی بووە ، کە لە هەمان کاتدا بایەخیشیان بە سیاسەت داوە ، لەوەی دەهاتەوە ناو خەباتی قەومایەتی یا چینایەتی ، یان سیاسیەکان بوون ، ئەوانەی چ بە سەربەخێ هەگری بیرو بۆچوونێك بوون یا لە ڕیزی حزبێکی سیاسیدا بوون...

ئەو کەناڵانەش وەك وتمان هەژاربوون و مانگانە یا ناوەناوە، ، یا زۆر زۆر هەفتانە بوون بەوانەیشەوە کە دەزگا پەیوەندارەکانی ئەو حکوومەتانە بۆ بەرژەوەندی خۆیان بە کوردی بڕاویان کردوونەتەوە. تێ هەرئەوەندە بۆنە بەرچاو، ساڵی 1974 بیر لەوە کراوەتەوە ڕۆژنامەیەکی ڕۆژانە دەربچوێندرێ ! کە زۆر درەنگ بوو.. بەهەرحاڵ لە هەواڵدا لەپێشترین سیفەت خۆی فەز دەکا، خۆرایی گەیاندنە ئەگەر لەپاشاندا باسی چلۆنایەتی هەواڵ بکەین ، ئەمەش دیارە بۆ ئەوسا لە توانای حەفتنامە و مانگنامە و درەنگتر نەبووە کە ئێستا تەنانەت بۆ ڕۆژنامەی ڕۆژانەش (ناڕێم ئەستەمە، پێم وایە دەکرێ) بەڵام ئاسان نییە لە بڕاوکردنەوەی هەواڵ دا ڕۆژنامە بتوانێ

کێبەرکێ لەگەڵ کەناڵەکانی تەلەفزیۆنی و سایتە ئەلکترۆنی و ئەوەی پێی دەگوترێ تۆڕە کۆمەڵایەتیەکان بکا. بەڵام با بزانین داخۆ دەنگوباسی (هەواڵ) بەگشتی حاڵی حازر لە میدیای کوردیدا چۆنە.

وای دەبینم ئەمڕۆ میدیا بەگشتی؛ بە میدیای کوردیشەوە لەگەڵ یەکلام و دەرهاوێشتە و نەخشە بۆ دانراوەکانی بوون بە دوو ڕووی یەك دراو ، هەندێ جار ئەگەر دراوەکە هەڵدەی زیاتر بەدیوی یەکلامدا دەکەوێ و دەچێتەوە ئەو خانەیە .. یەکلام کە ئێستا بە شێوەیەك لە شێوەکان تێکەڵی نەك هەواڵ بەکو بەرنامەکانیش کراوە ، بەمەش بەناچاری بۆ (ڕازی کردنی سپۆنسەر) یا هەر نیازێکی دی جگە لەوەی هەر کەناڵێك لە بەرژەوەندی ڕاکێشانی بینەر (کە من لەگەڵ پارێز وەرگرتنمدا ئەوە بەمافێکی ڕەوا دەزانم) بەڵام زۆرجار دوور لە ڕەچاوکردنی لە بەرامبەر ئەوەی پێی دەگوترێ ئاراستەیەکی ساغڵەم و بەرپرسیاری ڕای گشتی لەوەی نا چاوپێشی لە بەرامبەر هەڵەکان بکرێ بەکو لەوەی ئینتیما و خۆشەویستی خاك و وڵات و بەرژەوەندیە ستراتیژییەکانی لەبەرچاو بگیرێ.

هەواڵ لەمیدیای کوردیدا لەچەند سەرکەوە جێی لەسەر ڕاوەستانە ، لەلایەك کەم وا زۆرکەوتووە هەواڵ ڕای نەك هەر داڕژەری هەواڵ بەکو هەندێ جار باربووکەریشی پێوە دیارنەبێ بەتایبەتیش لەو کەناڵانەی خۆیان. (بەئیستلاحی خۆیان) بە (ئەهلی) و (سەربەخۆ) و (بۆلایەن) ناساندووە.
لەو سەریشەوە سەیر دەکەی ڕووپەڕی لاسایی کردنەوە لە داشتنی هەواڵێکی ناوخۆ یان دەرەوە دەگاتە ڕادەی کۆپی کردن ئەمەش لە زۆربەی کەناڵە (بیستراو) و (بینراو)ـەکاندا هەستی پێ دەکرێ.
دیسان داشتنی هەواڵ زۆرجار مەرجە کلاسیکیەکەیشی پێوە دیار نییە ، سەرەڕای ئەوەی پێشینەی خودی هەواڵەکەش دیار نییە لە کوێوە سەرچاوەی گرتووە.

من سەیرم بە هەندێ قسە دێت کە لەم لاو ئەو لادا دەکرێت بەوەی هەندێ پێیان وایە ، نەك هەر پێیان وایە ، بەکو بە فەتحی قەڵای خەیبەریشی دەزانن کە دەڵێن ئەمە جاران هەواڵمان لە خەڵك وەردەگرت ئێستا خەڵك هەواڵ لە ئەمە وەردەگرێت.
جارێ تا ئێستا (مەگەر لە سایتەکان) گوێم لێ نەبووە کەناڵێکی باوەڕبکراوی دونیا یەکڵك لە کەناڵە کوردیەکانی کردبێتە سەرچاوەی سەرەکی هەواڵێکی خۆی ، مەگەر ئەو کەناڵە بە زمانێکی زیندووی وەکو ئینگلیزی لە ماڵپەڕی تایبەت بە خۆیان بڵاویان کردبێتەوە.

پاشان زۆرجار وەرگرتنی هەواڵ لە ئاژانسێکی بەناوبانگ و خاوەن متمانە (بۆ دەرەوە) هەنگە خەرجی کەمتری بوو و باوەڕکراوتریش بێ ، لەوەی لە تێی پەیامنێرانیدا خەرجی دەکا کە زیاتر هەندێ جار نەبێ کە ئەویش پەیوەندی بەخودی هەواڵەکەوە هەیە ، دەنا وەرگرتنی هەواڵ لە ئاژانسە متمانە پێکراوەکان ئەوەندە لەسەر کەناڵەکە ناکەوێ . جگە لە هەموو ئەمانەش، ئەوانەی دەڵێن ئێستا خەڵك هەواڵ لە ئێمە وەردەگرێ ، با گریمان بەو جۆرەش بێ ، لەبیریان دەچێتەوە کە لە ڕۆژگاری ئەمێدا کوردستان دەمێکە بووە بە ناوچەیەکی هەڵایساو ، بەتایبەتیش دوای هاتنی مێردەزمەی (داعش) وەك دەبینین دونیای تەنیوەتەوە و پەلی بۆ ئەوروپا و ئەمریکاش هاوێشتووە بەادەیەك لەبەرەنگاربوونەوەیدا خەریکن لە ڕووی ناچارییەوە کلتووری دیموکراسیشیان بخەنە ژێر پرسیارەوە.

سیمایەکی دیکەی میدیای ئێمە کە خەریکە هەنگی پێوە دەگرێ ئەوەیە میدیای هەواڵ و بیروڕا تێکەڵ کراوە یاخود لێك هەڵنەوەردراوە ، لەڕەشدا هەواڵ و دەرهاوێشتەکانی پاشتری لە ڕاپۆرت و ڕیپۆرتاژ و شرۆڤەی پەیوەندار لە میدیای کوردی دا بە قوربانی نووسینی جیاجیا و هەندێ جار ئینشائیش کراوە ، لە ڕووی (بایەخی هەواڵ)یشەوە، دەبینی هەر کەناڵە و بەنەغمەی خۆی دەخوێنێ و بڕاوەکاتەوە کەناڵە حزبیە هەسمیەکانی لێ بترازێ کە ڕوانینی خۆیانی تێدا هەنگ دەداتەوە و باروبووکاریشی دیارە .

لەو ڕاستەدا سەیر دەکەی هەواڵێك هەنگە زۆر بەلای خەڵکیشەوە گرینگ بێ بەڵام کەناڵێکی دیاریکراو یان هەر بڕاوی ناکاتەوە ، یا ئەگەر بڕاویشی بکاتەوە لە چوارچێوەی ڕێنمایی سنوور بۆ دانراوی خاوەنەکەی تێناپەڕێ ، بەمەش نیوەی یا چاریەکی ڕاستینەی هەواڵەکەت پێدەگا.
پێچەوانەکەیشی هەر ڕاستە ، هەواڵی بێ بایەخ هەیە ، کەناڵێکی دی زیاد لە سنووری خۆی گرینگی پێ دەدا و تەنانەت ئەگەر هەندێ هەگەزی ناڕاست یا هەڵبەستراویشی تێدا بێ.

جار هەیە هەنگە بە هەواڵی کەناڵێك (کە هەندێ جار نەخشە بێ کێشراویشە) ئەوەی پێی دەگوترێ ئاسایشی کۆمەڵایەتی تێك بچی ، یاخود بچێتە خانەی دەمگێ (اشاعە) بۆ کەسێك یا لایەنێك، یاخود بە پێچەوانەوە لە پەسنی کەسێك یا لایەنێکدا بێ..
وای دەبینم بەتایبەتیش لە ڕووی بڕاوکردنەوەی هەواڵدا هێشتا زۆری ماوە (میدیای ئەهلی، سەربەخۆ، بۆلایەن) لەناو دووکەوانەدا دەربهێنرێن ، چونکە میدیای کوردی پێم وایە ماویەتی بەتایبەتیش لە

مامەڵەکردنی لەگەڵ هەواڵدا، نەك هەر لە کاتە ئاساییەکاندا بەڵکو لە وەختی شەڕ و قەیرانیشدا بۆجگە لەوەی پیشەییایەتی نەپاراستووە هەندێ جار وەك بینیمان و خوێندمانەوە لە وەختی شەڕ و قەیرانیشدا لە نەزانی بێ یاخود بە پێشینە لە بۆاوکردنەوەی هەندێ هەواڵدا بەتایبەتی لە میدیای بینراو گەیشتووە بەو ڕادەیەی بەچاوساغی کردن بە دژمن تۆمەتبار بکرێن.

هەندێ لە هۆیەکانی لاسەنگی میدیای کوردی

ئەگەر دوێنێ هەندێ لە نەخشەکانی میدیای کوردی کە تا سەردەمانێك لە دەرەوەی ئیرادەی خۆیدا بوو ، یا لە ژێر هەژموونی ئیرادەی خۆیدا بوو بێ ، (میدیای پێشمەرگایەتی) ئەویش ئیستگەکانی ڕادیۆی لۆ هەبوێری کە بەخڕاییەکی پێوانەیی پەیامی خۆی دەگەیاند ، دەنا میدیای نووسراو لە ووی خڕایی گەیاندنەوە ئەو ڕۆڵەی نەبووە…

لەگەڵ ئەوەشدا میدیای ئەوان ڕۆژانیش خاڵی نەبوو لە کەم وکورتی و ئەو نەخشیانەی پاش ڕاپەڕین (1991) ، لە باتی ئەوەی چارەسەریان بێ بدۆزرێتەوە ، تەشەنەیان سەندو و بۆاوتر بوونەوە !
لێ بە بەراورد لەگەڵ ئەمڕۆ ، کەم تا کورت ، باوەکو ڕۆژنامەنووسانی کورد ، ئەوسا لە بوارێکی بەرتەسك و هەندێ جار تەنگ و تاریك کاریان کردووە ، بەڵام پاراستنی ئیتیکی ڕۆژنامەنووسیی و هەواڵدان بێ بەرقەرارکردنی جۆرێك لە پێڕفیشناڵیەتی لە کاردا و تێپەڕاندنی هەندێ بابەتی فەرهەنگیی لە بارودۆخێکی ئەستەمدا کە سانسۆر بەسەر هەموو بۆاوکراوەیەکدا لەوپەڕی دابوو… دیسان تاڕادەیەك دوورتر بوو لەو نەخشیانە.
ڕەنگە هۆیەکی دیکەش ئەوە بێت کە وا کەوتبێتەوە میدیای ئەوسا دیاریکراو و لە هەموو حاڵەتێك و بە هەموو باران بۆاوکراوەکان ژمارەیان نەدەگەیشتە ژمارەی پەنجەکانی دەست، سەرەڕای ئەوەش ئەوەی هەبووە هەمیشە بە سانسۆری دەوڵەتدا تێپەڕیوە ، بۆیە کەمی ژمارەی بۆاوکراوەکان ڕەنگە ئەگەرێك بێ لە دیاریکراوییەتی نەخشیەکانیشی…

بۆگومان لێرەدا ئەمە باسی ئەو میدیایە دەکەین کە لە عێراقدا بووە ، ڕاستی نەخشیەکانی میدیای کوردی زیاتر دوای ڕاپەڕین دەرکەوتن و تەشەنەیان سەند ، دوای ئەوەی لە لایەك ڕۆژنامەنووسان کە سەرەتا ئەگەر بشێ بگوترێ تووشی (شوکی ئازادی) بوون ، لە دوایشدا کەبوونەوەی دەتوانین بڵێین لەشکرێك لە ڕۆژنامەنووسان و ڕۆژنامە و کەناڵگەلێك زێر زیاتر لەو سنووره جوغرافیایەی لە قەڵەمڕەوی

دەسەڵاتی کوردیدا ، بەڵادەیەك وای لێ هات پیشەی ڕۆژنامەنووسیی لە پیشەی بانگخوازی بێ ئازادی و بەرپرسیاریەتی مژوویی و پاراستنی ئیتیکی پیشەکە ، بوو بە هەیەك بێ بژێوی ، هەر لەرەشەا چاك و خراپ، زانا و نەزان تێکەڵ بوون و لە دیمەنێکی لە پێشدا نەدیتراودا میدیایەك بێتە کایەوە ووکەش، دوور لە فەرهەنگ، ماندوو، متمانە پێنەکراو – تەنانەت نەخشیەکان بە جۆرێك ، بەتایبەتش بەم دوادواییانە پەرەیان سەند کە زۆر لە کەناڵەکان (خوێنراو – بیستراو – بینراو) ڕاشکاوانە هاتنە ناو ململانێ سیاسیەکان کە ئەمە کاری میدیا نییە.

لەم بارەدا دەکرێ (هەندێ) لەو نەخشیانەی لە میدیای ئەمڕۆی کوردیدا دەبیندرێن لەخوارەوەدا کۆبکەینەوە :
– : ئەوەندەی شێوەی وانەدانی وەرگرتووە ، ئەوەندە حسابی بۆ ڕای گشتی نەکردووە ، تەنانەت هەندێ جار گەیشتووە بەوەی هەندێ کەناڵ ڕۆگایان بەخێیان داوە جۆی داواکاری گشتیش بگرنەوە و دەست لە کاروباری دادوەریشەوە وەربدەن ، بەمەیش لە چەندان لاوە کار بکەنە سەر ڕای گشتی و بەربەستێك پێکەوە بنێن (بەهەر مەبەستێك بێ) بۆ بەلادا بردن یا شێواندنی ئەو دەرهاوێشتانەی لە هەواڵێکی دیاریکراوەوە دروست دەبن.
– : زۆرجار لەچوارچێوەی (ئازادی)دا ، میدیای کوردی غەدری لەو وشەیە کردووە و زۆر جار (ئازادی) بێ (بەرپرسیاریەتی) خوێندۆتەوە ، ئەم دیاردەیەش (کە بەڵاستیش بووە بە دیاردە) گەلێك جار پشێوی کۆمەڵایەتی یا سیاسی لێ کەوتووەتەوە ، وەك ئەوەی لە وەختی شەڕی ناوخۆدا بەرپا بوو.

– : بە گشتی میدیای کوردی هەڵسوکەوتێکی دروست و هاوسەنگی لە کاتی قەیرانەکاندا نەبووە ، یا 100% لەگەڵ هەڵوێستێکدا بووە یاخود 100% دژی بووە ! کە ئەمەش لە هەموو حاڵەتێکدا هەڵسوکەوتی پەسەند نییە و لەو ناوەشدا ڕۆڵ و کاریگەریی خودی کەناڵەکە لاواز دەکا و متمانەی خوێنەر و گوێگر و بینەرانیشی بە تێپەڕبوونی وەخت لەدەست دەدا، وەك ئێستا دەیبینین کە هەندێ کەناڵ هەواڵێك یا وتارێکی ڕۆژنامەنووسیی بە ڵادەیەك قەبە دەکەن تەنانەت خوێنەری ئاسایش دەرکی پێ دەکا ، دیارە پێچەوانەکەیشی هەر ڵاستە... سەیرایەتیەکەیش لەوەدایە هەموو ئەو کەناڵانە ، بە کەناڵی (سەربەخێ) و (بڵایەن)و چی و چی خێیان دەناسێنن !! سەیرتریش ئەوەیە زۆربەی کەناڵەکان بڵایەنی لە وەرگرتنی ڕای دوو لایەن یا زیاتر لە هەواڵێکی دیاریکراودا کورت دەکەنەوە ، لە کاتێکدا ڕەنگە هەندێ جار لە

بنەەتدا هەوالەکە تەنانەت شایانی باوکردنەوەیش نەبێ !
– : لەداشتنی هەواڵدا، ئەمڕۆ زۆربەی میدیای کوردی (گوایە بە سەرنج ڕاکێشانە)، ناونیشانێك بۆ هەواڵەکە دادەنێ ، کە زۆرجار هەواڵەکە دوور و نزیك پەیوەندی بە ناونیشانەکەوە نییە، یا ئەگەر هەیشبێ پەیوەندییەکی دوور بەدووڕە.
– : لەووی زمانەوە، وای لێ هاتووە هەر کەناڵە و بەکەیفی خۆی نەك بە پێی دەستوور و یاسای زمان وشە و زاراوە دادەتاشێ !

دیارە مەسەلەی زمان لە کەناڵەکانی میدیادا دەخوازێ بە هەستیارییەوە مامەڵەی لەگەڵ بکرێ بەوەی کەناڵەکانی میدیا بەتایبەتیش کەناڵە بینراوەکان پەیوەندی ڕاستەوخۆیان بە یەك بەیەکی کۆمەڵگەوە هەیە کە کەناڵەکان ئاوەهایان وەرنەگرتووە.
زمانی کوردی جارێ بە ناوی نوێ کردنەوە و جارێ لە ژێر ناونیشانی ئەوەی پێی دەگوترێ (مۆدرێنایەتی)، کە نە ژێرخانێکی لە کوردستاندا هەیە و نە لە هەموو ئەو ماوەیەشدا کە بەماوەی خەباتەوە بەری دەناسرێتەوە توانراوە (دابڕان)ێك ڕووبدا وەك ئەوەی لە کۆمەڵگە پێشکەوتووەکاندا بووە کە ئەمەش دیارە پرسەیەکی هەمەلایەنایە ئەگەرچی پرسەی پەروەردە لە ڕیزی پێشەوەشدا بێ ئەویش لە کوردستان نە بایەخی پێویستی پێدراوە ، نە پێوەی دیارە وەکو پێویست گرینگی و هەستیاریی ئەو پرسەیە لە پێگەیشتن و بەرەو پێشچوونی کۆمەڵگەدا بەهەند وەرگیرا بێ.

– : زۆربەی کەناڵەکان (دەڵێم زۆربەی) هەرچەندە سەتلایتن و بە هۆی مانگە دەسکردەکانەوە پەخش دەکەن ، یان لە ڕادەبەدەر خۆماڵییەتیان پێوە دەبینرێ، یاخود ئەگەر بایەخیش بەدەرەوە و هەواڵ و ڕاپۆرتی دەرەوە بدەن ، ئەو فلیمە بەگەنامەییانە باوەکەنەوە کە لە دەرەوە بەرهەم هێناون، ئەمە لە ڕووی چڵنایەتییەوە ، لە ڕووی چەندایەتیشەوە، ژمارەی کەناڵەکانی میدیای کوردی خۆنراو – بیستراو – بینراو- لەو سنوورە دەرچووە کە پێی بڵێن (زۆر) بگومان پێشم وانییە ئەو ژمارە ئاژنامەنووسەمان (بەپێی سەندیکای ئاژنامەنووسان لەشەش هەزار ڕەت دەکا بۆجگە لەوانەیشی ئەندامی سەندیکانین). هەبێ بتوانن ئەو مەکینە زەبەللاحە ئیش پێ بکەن کە خۆی لە سەتان ئاژنامە و گۆڤار و باوکراوە و دەیان ڕادیۆ و دەیانی دیکەی کەناڵی ئاسمانی و ناوخۆیی و سایت و ماڵپەڕدا دەبینێتەوە ، ئەگەرچی پێ دەچێ هەندێکیان سەبارەت بە قەیرانی دارایی ، یا لێگرتنەوەی سپۆنسەرەکانیان ڕاگیراون .

– : ئەمڕۆ (باس لە ئەمڕۆ دەکەم) زۆربەی کەناڵەکانی میدیای کوردی

لایەنی کلتووریان پەراوێزخستووە ئەوەی هەشبووە پێشتر زیاتر بە (اسقاگ فرچ)بووە، تەنانەت لە هەموو ئەو کەناڵانە، بیر لە کەناڵێکی تایبەت بە کولتوور نەکراوەتەوە ، هەمووی سیاسەت، سیاسەت بە خاوی ، بە کۆاوی ، بە برژاوی، وای لێ هاتووە تێکڕای میللەت بووە بە (سیاسی) و (چاودێری سیاسی) و (شارەزای سیاسی) !! ئەوەی هەبووە لە میدیای کوردیدا کە بچێتەوە ناو میدیای کولتووری لە چەند لاپەڕەیەکی هەژاری ڕۆژنامە و ماوەیەکی کورت لە هەندێ لە کەناڵەکانی تەلەفزیۆن ، هەنگە لەم بارەیەوە ڕادیۆ و ماڵپەڕەکانی ئەنتەرنێت باشتر بووبن.

– : کار بەوە گەیشتووە ، زۆرجار کەناڵەکان بێ پێکردنەوەی وەخت بەرنامە هەبووە و ئامادە و پێشکەش کراوە وەکو یەك ، بەمەش پەراوێز جێی جیددیەت دەگرێتەوە و کێبەرکێی نێوان کەناڵەکانیش نامێنێ کە دایناممەی پێشکەوتنی کەناڵەکە خۆشیەتی.

– : تا ئێستا میدیای کوردی لەووی هەلی کارەوە ڕۆژنامەنووس و خەباتکاری حزبی لێك جیانەکردووەتەوە ، کە هەر ئەمەیشە ژمارەی ڕۆژنامەنووسانی گەیاندووەتە ئەو ڕادەیەی ڕۆژنامەنووسی پڕوفیشینال و کارا لە ناو ئاپۆرای ئەو لەشکرەدا ون بێت.

– : لەمیدیای کوردیدا، نە مافی تاك پارێزراوە وەکو تاك نە مافی خودی ئەو ڕۆژنامەنووسانەی کاری تێدا دەکەن .. ئەو قانوونەی کە بەناوی قانوونی ڕۆژنامەنووسیش دەرچووە ، جگە لەوەی پڕە لە کەلێن و کەم و کۆی لە هەمان کاتدا لە بنەڕەتدا تەنیا بێ (میدیای نووسراو) دانراوە ، کە ئەمە یەکێکە لە کەلێنە هەرە دیارەکانی.

– : ڕەخنە لەمیدیای کوردیدا، ئەوەی تا ئێستا بینراوە و خوێندراوەتەوە، زۆربەی لەپەرچەکردار و خوولانەوە لەبازنەی بەتاڵی گرینگی دان بە ڕوخسار، دوورلە فیکر و هەل و مەرجی بابەتی و ڕەچاوکردنی قۆناخی کۆمەڵگەوە تاك و تەرا نەبێ ڕەتی نەکردەوە. بەمەش زۆرجار ئەو بابەتە ڕەخنەییانەی بڕاودەکرێنەوە و ئەو زاراوە و ئیدیومانەی تێدا بەکار دەبرێن سەیر دەکەین لە زاراوە و ئیدیۆمی هەواڵگرییەوە نزیکترن تا زاراوەی فیکری و ئەوەی دەچێتەوە ئەو قاڵبە.

– : (جادان) یان (یکلام) لە میدیای کوردیدا بەبێ هیچ بنەمایەك یاخود حساب بۆ کردنێك کە هەندێکیان چ کاریگەریی پاشقەبێ دروست دەکا بڕاودەکرێتەوە، تەنانەت تێناپەڕنین ئەگەر بڕیین زۆری نەماوە میدیای کوردی و یکلام ببن بەدوو ڕووی یەك دراو...

ڕاستە یکلام بێ هەر کەناڵێکی میدیا پێویستە تا بتوانێ گەشە بە خۆی و بە بەردەوامی پرۆژەکانی ئایندەی بدا ، بەڵام زۆربەی بێ

ازی کردنی باروبووکاره که لەرەدا وەك وەبەرهێن دەردەکەوێ.
کەناڵی میدیایی لە پاڵ قازانجیش دەخوازێ وەك دامەزراوەیەکی کاریگەر لەسەر ئای گشتی بجوولێتەوە و ئیتیکی ڕۆژنامەوانی بەو ئادەیەون نەکا بەوەی کە زیاتر بدا ئەو لە پێشتر بێ.
هەندێ لەو یەکلامانەی بڵاودەکرێنەوە نەك هەر کاریگەری نێگەتیڤی هەیە بەڵکو دەبێتە هۆی ئەوەی هەندێ لەو کۆمپانیا و کاڵایانەی یەکلامیان بێ دەکرێ ، لەووی سوود و کوالیتیەوە زەرجار دوور دەبن لەناوەڕۆکی یەکلامەکە ، بەمەش بۆجگە لە زیان گەیاندن بە بینەر جۆرێك لە چەواشەکاری (حەق دراوی)ی خودی کەناڵەکەیشی تێدایە.

لە هەمووی مەترسیدارتر، یەکلامی ناڕاستەوخۆیە، یەکلامی ناڕاستەوخۆ هەموو ئەو گرینگی و بایەخەدانانە دەگرێتەوە بە کۆمپانیایەکی دیاریکراو ، یا کەسێك لە شێوەی بایەخدان و ڕێپێدراوی تایبەتیەوە کە شێوەی هەواڵ و ڕێپێدراوی ئاسایی دەدرێتێ (ئەمە لە میدیا پێشکەوتووەکانیشدا بە ڕۆژەیەك بە پێی ئاستی کۆمەڵگەوە هەیە).
لە میدیای کوردیدا ئەم جۆرە یەکلامە ناڕاستەوخۆیانە ، زیاتر لە ڕۆژگای هەندێ لە پەیامنێر و ڕاپۆرتەرەوە دەبێ. هەندێ جاریش بە ڕۆنمای باروبووکار یا با لەرەدا بڵێین وەبەرهێنەوە دەبێ کە بڕیار بە دەستی سەرەکی کەناڵەکەیە. ئەم دیاردەیە بەم دواییە زیاتر لەوەی پێی دەگوترێ میدیای سەبەر دەرکەوت و بەرەوەی سەند.

– : میدیای کوردی (ناڕاستەم هەمووی) ئەوەندەی بایەخ وگرینگی لە سیاسەت و تونێڵەماڕپۆچەکانی سیاسەتدا چێ کردووەتەوە لە بەرابەردا گەلێك لایەنی پۆیست و گرینگی پەراوێز خستووە، وەك ئەو مەسەلانەی پەیوەندیان بە پەرەسەندنی کۆمەڵ و ماددە هۆشبەرەکان کە کاریگەریی زۆری بەتایبەتی بەسەر گەنجانەوە هەیە، هەروەها مەسەلەی کۆچی گەنج و شارەزا و بەهرەداران بێ هەندەران کە سامانێکی گرینگی وڵاتن و بێکاری و بێکاری داپۆشراو وپرسی ئینتیما و پرسگەلێکی دی بایەخداری وەکو گەندەڵی و چینی ناوەڕاست کە داینەمۆی پێشکەوتنی کۆمەڵگەیە و خەریکە لای ئێمە هۆش دەبێتەوە ، هەروەها پەروەردە و تەندروستی و ئەمنیەتی بژێوی و ژینگە و کارکردن و بەرەودان بە کولتووری خوێندنەوە و…تاد

– : میدیای کوردیش بەتایبەتی لەم بەشەی کوردستان کە جێی باسە، لە باتی پرسە جیددیەکان، لە بڵاوکردنەوەی هەواڵی وروژێنەری بێ ئامانج و لاسایی کردنەوەی هەندێ میدیای سەقەت یان ڕووی سەقەتی هەندێ میدیا نەك هەر دوانەکەوتووە، بەڵکو بایەخی تایبەتیشی پێ داوە، وەك ژیانی تایبەتی، (زۆر تایبەتی) هەندێ لە هونەرکار و

سەماکار و ئەو یاریزان، ئەمیان چەند جوانە و ئەویان چۆن خۆی ڕووت دەکاتەوە و ئەویدیان چۆن لەپاڵ دەریادا ئاوەزانی دەنکەکەی دەبڕ ، هەموویشی لەسەر حسابی هونەرمەندانی بەهاستی و جیددی لە مۆسیقازان و شۆوەکار و تەلارساز و نووسەر و بیرمەندی هاستەینە و گرینگی ئەژهەمات و ئەژئاوا...

– : زۆربەی ئەو زنجیرە دراما و فلیمانەی یا بەدبلاژ و بەژێرنووسی کوردی لە کەناڵە ئاسمانی و ناوخۆییەکان پێشان دەدرێ یا جیددی نین، یان تەنانەت هەندێکیان تاڕادەیەك ڕووکەشن کە شتێك بە بینەری کوردی نادەن و هەستێکی هونەری باڵای لا ناوروژێنن کار بکاتە تێگەیشتن و دونیابینی و هوانینی لە بەرامبەر دەوروبەر.

دراما خەماڵییەکانیش لە ڕووی هونەرییەوە خراپتر نەبن باشترنین بەتایبەتی ئەوانەی لە کەناڵە ناوخۆییەکان پیشان دەدرێن.
– : زۆرجار کەناڵەکان ، بە لێ حاڵی نەبوون بێ یا بە مەبەست بە بێاوکردنەوەی هەندێ هەواڵ یا بابەت یان دراما، بەبێ خوێندنەوەی ئایندە تەنانەت ئێستای ئەتەمی کەمەڵ و چین و توێژەکان بوونەتە ئەگەر بێ هاندانی ئەوەی بە (توندوتیژی)یەوە ناسێنراوە، کار بەوە گەیشتووە، هەندێ جار، هەندێ کەناڵ جێی دەسەڵاتی دادوەریش دەگرنەوە و بەپێش بۆیاری دادگاکان دەکەون لە بێاوکردنەوەی هەواڵی پەیوەندیدار بە هەندێ تاوان، کەجاری وا بووە کاری لە خودی ئەکێینەوە و بەدواداچوونی دادگا کردووە.

– : وای دەبینم میدیا ئەرکی ڕۆشنکردنەوەی لە ئەستێدا بێ، نەك پەرەپێدانی ڕووکەشایەتی و داتاشینی هەواڵ بە مەبەستی تایبەت، تەنانەت پەیامنێر و پێشکەشکاری بەرنامە لە ئاستێکدا بن بتوانن وەڵامی ئەو پرسیارانە بدەنەوە لای خوێنەر و گوێگر و بینەر دروست دەبن.
لێرەوە ئەگەر پەیامنێر و پێشکەشکار مافی ئەوەی هەبێ هەر پرسیارێکی بیەوێ لەبەرامبەرەکەی بکا، نابێ بگاتە ئەو ڕادەیەی وەکو لێکەرەی دادگا کە لەبەرابەر تاوانبارێك دانیشتووە هەڵسوکەوت بکا. پێم خۆشە خوێنەر خۆی سەرپشك بێ لەوەی میدیای کوردی بەو ئاراستەیە چۆن بووە؟
– : لە لایەنی هونەریدا باوەکو میدیای کوردی هەندێ هەنگاوی نکۆیلێنەکراوی بە هۆی پێشکەوتنی تەکنەلۆژیای ئەم بوارە هاوشتبێ، بەڵام دیسان نەیتوانیوە سیمایەکی ئەوتۆی پێ بدا تایبەتایەتی ئەو میدیایەی دەرخستبێ، دوور لە لاسایکردنەوەی میدیای ناوچەکە، کە ئەوانیش کەم تا زۆر دوورنین لەلاسایی کردنەوەی میدیا

پێشکەوتووەکانی جیهان.

ئاستە هەندێ لەکەناڵەکانی تەلەفزیۆنی توانیویانە ئاستەوخۆ سوود لەمیدیای وێاتە پێشکەوتووەکان وەربگرن ، بەڵام لەمیدیای خۆنراودا هەوڵێکی لەو ڕەنگە نەدراوە ئەو تایبەتایەتیەی پێشان دابێ، لەدیزاینەوە بگرە تا دابەشکردنی وێنە و بابەت و تایپگرافیا بەسەر ڕووپەڕی ڕۆژنامە و گۆڤارەکان ، هەروەها لاپەڕەبەندی و ستایل وخەرایی لە بەاوکردنەوەدا.

سیاسەتی دەرهێنانی هونەریش لەمیدیای خۆنراودا بەجۆرێك نەبووە لەگەڵ سیاسەتی بەاوکراوەکەدا هاتبێتەوە، لەپاش وپێش خستنی هەواڵ یا بابەت، یا بەکارهێنانی تایتڵی سەرەکی و لاوەکیدا، تەنانەت لەووی بەکارهێنانی ڕەنگیشەوە وەك دەڵێن هەمیشە (شەش تەقەڵ و مانگەشەو) بووە.
کار بەوە گەیشتووە هەندێ جار لەیەك بابەت یا هەواڵێکدا دوو تا سێ ڕەنگ بەکارهاتووە ، سەرەڕای ئەوەی هەواڵەکە وێنەی ڕەنگاو ڕەنگیشی لەگەڵدا بووە ، کە ئەمە نەك هەر ڕوخساری دیزاینی لاپەڕە دەشێوێنێ خودی بابەتەکەش دەکوژێ ، بەتایبەتی کە سیستەمی ستوون لەڕۆژنامەدا بەکاردەبرێ.
بەشێوەیەکی گشتیش بەاوکراوە کوردییەکان هەر لەدەرەوە کاریگەری ئەو کولتوورە هونەریەی بەسەرەوە بووە کە پارچەکانی کوردستانی پێوە گرێدراوە لێرە لە کوردستانی بە عیراقەوە بەستراو بە کولتووری هونەری عەرەبی ، لە ئێران و تورکیایش ئەوەندەی هەبووبێ بەو جۆرە بووە.
ئاستە لە دوادوای نەوەتەکانی سەدەی ئابردووە بەتایبەتی دوای ئەوەی خوێندنی ئەکادیمی ئاگەیاندن لەزانکۆکانی کوردستان بەکارکەوت بزاڤێکی هونەری دیزاین و دەرهێنانی هونەری لە ڕۆژنامەگەریی کوردیدا هەستی پێ دەکرێ بەڕام دیسان ئەویش خاڵی نییە لەچەشنێك لاسایی کردنەوە ، ئەمجارە هەندێ لە ڕۆژنامە و گۆڤارەکان بە هەندێ دەسکارییەوە لەپاڵ عەرەبییەکان لاسایی ڕۆژنامە و بڵاوکراوە فارسییەکانیان کردەوە ، ئەمەش لە خوێنەری بەدواداچوودا شاراوە نییە.

ئامادەکانیش، دەکرێ لەدوو شێوەدا بیانبینین، بەشێکیان هەر لەسەر هەمان ڕێچکە کۆنەکەدا مانەوە تەنیا ئەوەیە خۆیان خستەسەر شەپۆلی FM ، دوای ئەوەی شەپۆلی ناوەندی MW و کورت SW ئەو بازاڕەیان نەما لە ڕووی گەیاندن و کوالیتی دەنگەوە.
بەشی دیکەیان ، نەخڕ بەڕێکخستن و بەرنامەڕێژی و هەڵبژاردنی

بابەت و مۆسیقا و گۆنجانیان لەگەڵ کاتی پەخشدا ، هەروەها بایەخ دان بە دەنگی ئادیۆیی هەردوو هەگەز و خۆرایی گەیاندن (بەتایبەتی لەهەواڵ دا) و بڵاوەپێکردنی پەیامنێران و بەرنامەی ئاستەوخۆ ، کە هەندێکیان ئێستاش بەردەوامن و توانیویانە هەنگ و ڕووبەك بە میدیای بیستراو بدەن.

ئیستگەکانی تەلەفزیۆنیش لەژێر لایەنەوە لەحاڵی میدیای خۆنراو وبیستراو جیاناکرێنەوە ، بەتایبەتی ئەو کەناڵانەی سەر بەلایەنە سیاسیەکانن ، ئەوانی دی هەنگە وەك وتمان لەووی هونەری گەیاندن و خۆرایی و ستافی بەهێزەوبردنەوە توانیویانە هەریەکە و بەپێی سیاسەتی خۆی ، یان ئاستێر سیاسەتی باروبووکارەوە ، لە ژێر هەر مانشێت و بانگاهێشتنێك بۆ بینەر بۆ خۆیان پەیدا بکەن ، بەڵام ئەو کەناڵانەیش سەبارەت بەوەی لەبنەڕەتدا بە شارەزا و پسپۆڕی دەرەوە دامەزرێنراون و ئاهەنراون ، تەماشا دەکەی هەمان ئاراستەی ئەوانیان وەرگرتووە.
کەناڵە ناوخۆییەکانیش کە وای دەبینم زۆربەیان زیاتر بە مەبەستی وەبەرهێنانەوە دامەزرێنراون ، هەمان هەگەیان گرتووە و(بەهەر مەبەستێکە) بینەری زیاتر بە واتا ئیکلامی زیاتر.

میدیای کوردی
لەبازنەی گەمەکانی سیاسەتدا

نیشانە بەو دەرهاوێشتانەوە ، میدیای ئێستای کوردی لە هەموو مۆژووی خۆیدا ، ئەوەندەی ئەمڕۆ ، لەناو بازنەی گەمەکانی سیاسەتدا گیری نەخواردووە .. ئەوەش وا لێك دەدرێتەوە لە هەهەندی ئابووریەوە سەرچاوەی گرتبێ ، بەوەی زیاتر وەك سەرچاوەی بژێوی سەیر کراوە بەپێچەوانەی حەفتا و هەشتاکان کە لەگەڵ باری ناهەمواری ئەوان هەژانیش عەشق و خولیایەکی دەستزانەی تێدا دەبینرا ، بەتایبەتی لەوەی پەیوەندی بەزمان و کولتوورەوە هەبوو.

دیارە خولانەوەی میدیایش لەبازنەی ئەو گەمە و یاریانەی سیاسەتی ڕووت بەرپایان دەکا ، هەمیشە بەو لایەدا دەشکێنتەوە کە لەبابەتایەتی و بەرپرسیاریەتی لە بەرابەر ئەوەی پێی دەگوترێ ئای گشتی شەرمنانە و جۆرەها لە دروستکردنی متمانەی بەرامبەر دەربکەوێ ، کە ئەمەشیان لەکەمەگەیەکی دواکەوتووی وەکو کەمەی ئێمە کە تا ئێستاش شوناسێکی مەحکەمی لەووی چینایەتی و قۆناخەکانی پەرەسەندنی مۆژوویەوە بەبەرناگیرێ ، ئەوەندەی کاریگەریی نەگەتیڤ بەدوای خۆیدا دەهێنێ ، چاریەکی ئەوەندە نابێتە هێ و ئەگەرێك بۆ

گەیاندنی پەیامێکی ئینسانی دوور لەوەی وای لێ بێ بە چەواشەکاری لێك بدرێتەوە ، هەرگیزیش نایەتە ڕیزی ئەو ئامرازە مەعریفیانەی واقیع و دیاردە و ئیشکالیاتەکانی پێ شی بکرێتەوە ، تەنانەت هەندێ جار نەك هەر تۆندوتیژی ، بەڵکو هەندێ کەناڵی میدیایی لە هەندێ حاڵەتدا بە ئاراستەیەکدا دەچن دژمنایەتی لەنێوان ئەم لایەن و ئەو لایەنی لێ بکەوێتەوە بەڵادەیەك ئەوەی دوێنێ هەخنەمان لێ دەگرت ، ئەمڕۆ لە ڕێی چەند کەناڵێکی میدیایی ئاراستەکراوەوە خەمان لە ژێر سایەی دەسەاتی نیشتیمانیدا ، ئینجا بە هەر ناوێك بێت جێبەجێی دەکەین…

هەندێ جار میدیای ئاسایی تێکەڵ بەوەش دەکرێ کە بە (سۆشیال میدیا)ناسراوە و لە دونیایەك بەڕێوە دەچێ دووبارە لەمیدیا و پرەنسیپە دیارەکانی.
بەم جۆرە ئەمڕۆ میدیای کوردی ، لەگەڵ بوونی چەندان ڕۆژنامەنووسی پڕۆفیشناڵ، هەرچەندە ژمارەشیان کەم بێ لەبازنەی گەمەکانی سیاسەتدا ، تا دێ لە پیشەییایەتی دوور دەکەوێتەوە و پەیامی جیددی خۆی وەك پێویستی سەردەم و بۆ ڕووونی بەهۆی تەکنیك ئابووریەوە ، بە قوربانی تەکنیك ئابووری کردووە و سەیر دەکەین بەرنامەڕۆژی کەناڵەکان (خوێنراو وبیستراو وبینراو) لەسەر ئەو بنیاتەدا نەخشەی بۆ کێشراوە و دەکێشرێ ، بەمەش شتە جیددیە پێویستەکانی سەردەم و لەگەڵ هاتنەوەی لە ئاکامی ئەو بەرنامە ڕۆژیەدا لەخۆیاندا دەچنە پەراوێز…
دیارە ئەگەر بەو هۆنگەش بۆا و بەردەوام ئەگەر بشێ بگوترێ مەنتیقی (لۆخۆە دەشتە) ی بەسەردا زاڵ بێ و میدیای کوردی هەوڵێك بە ئاراستەی خۆ دەربازکردن لەو بازنە بەرتەسکە نەدا هۆنگە لە ئایندەیەکی زۆر دوور نا هۆنگڕۆژیەکی دی بە خۆیەوە ببینێ ، یا خودی باروبووکار مەرج نییە تا سەر بێ بدا چواریەکی ئەمڕۆ حەقیقەت و ڕاستیەکان بگەن ، کە ئەگەر تا ئەوسا ، بە هۆی زۆر ئەگەرەوە شتێك بمێنێ بەناوی حەقیقەت.

نەژاد عزیز سورمێ
ئۆکتۆبەری – 2016

———

بەشی یەکەم …

بەشی دووەم …

حەقیقەتی فەیسبووك لای ئەمە ... بەختیار محەمەد

دەشێ بڵێم، تۆ لە فەیسبووکەوە دەزانی، کە کۆمەڵگەی ئەمە چەند نەخوێندەوارە (نەخوێندەوار بەو مانایەی، کە نەسر حامد ئەبوزەید باسی دەکا). کۆمەڵگەی نەخوێندەوار حەز دەکا تەماشای وێنە (وێنەی فۆتۆگراف) بکا، بەڵام حەز ناکا (ناتوانێ) شت (کتێب، دەق...) بخوێنێتەوە؛ یانیش با بڵێین (هەر هیچ نەبێ هەندێك جار) مەرجی خوێندنەوەی دەقیش بەندە بە پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی ناو فەیسبووکەوە، نەك بە دەقەکە خۆیەوە.

لە ڕاستیشدا لای کۆمەڵگەی تەقلیدیی و نەخوێندەوار، هەمای (بەهای) پێوەندییە کۆمەڵایەتییە تەقلیدییەکانی ژیانەی وەك سێاو و سەردان و داوەت و پرسە و شایی و... تاد. زۆر گرنگترن لە داهێنان و ئەدەب و زانست و کتێب و خوێندنەوە (ئەوە ئەگەر لە کاتێکدا تاك درك بە بایەخی ئەم ڕاستییانە بکا و دڵخی سیاسی و ئابووری وڵاتیش ئاسایی و لەبار بێ؛ ئەگەرنا دڵخی ڕۆشنبیریی هەروەك ئێستای کۆمەڵگەکانی ئەمە بەرباد و خراپ دەبێ)؛ لەم هاوکێشەیەدا تەنها ئایین بەدەرە؛ ئەویش خۆی کە باڵادەستە دەبێ، ڕۆحی کۆمەڵگەی تەقلیدیی و نەخوێندەوار پێك دەهێنێ. هەر کۆمەڵگەیەکیش کە دواکەوتوو بوو، لەوێدا ئایین وەك دەزگایەکی مەعریفی و کۆمەڵایەتی بەهێز دەبێ. واتە ئایین دەبێتە جێگرەوەی هەموو پێوەندییە مەعریفی و کۆمەڵایەتییەکانی ناو دەزگاکان و نێوان تاکەکانیش. لێرەشەوە مزگەوت (وەك دەزگایەکی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیریی ئایین) هەژموونی بەسەر هەموو دەزگا ڕۆشنبیریی و مەعریفی و کۆمەڵایەتییەکانی کۆمەڵگەی ئەمەدا هەیە. ئەم هەژموونە دەشێ شکستی دەزگا ڕۆشنبیریی و مەعریفی و کۆمەڵایەتی و سیاسییە مۆدیرنەکانی کۆمەڵگەی ئەمە لە ئاست هەژموونی هەای ئایدیۆلۆژیای ئایینداا بگەیەنێ؛ ئەمەش هۆکارێکە، کە کەلەپووری نەریتی خوێندنەوە لە کۆمەڵگەی ئەمەدا، لە خوێندنەوەی ئایینییەوە نابڕتە خوێندنەوەی

عەلمانی و مۆدێرن و هاوچەرخ.

***

فەیسبووك هەرچەندە دەزگایەکی کۆمەڵایەتی ئەلیکترۆنی بێ، کە هەر کەسە و ئازادە چۆن بێ خۆی بە کاری دەهێنێ؛ بەڵام نابێ بگاتە ئەو ئاستەی، کە تەنها وەك گازینۆکانی لای خۆمان بێ کات بەسەر بردن بە کار بهێندرێ و برادەرەکان لەوێدا بێ چەند ساتێکی خۆش موجامەلەی یەکتر بکەن و یاری دەمینەی لایك و کۆمێنتان دەگەڵ یەکدی بکەن؛ ئەو یارییەی بەردەوام تێپینی دووشەشی بەدواوەیە. بەڵێ فەیسبووك ئەم ڕووەشی هەیە (واتە ڕووی پۆوەندی کۆمەڵایەتیشی هەیە)، بەڵام ڕووی دیکەی دروستکەریشی هەیە: ڕووی پەخشکردنی ڕۆشنبیریی و زانیاری بە سوود (هەموومان دەزانین لە هەندێك وڵاتدا فەیسبووك شۆشی هەڵگیرساند).

ڕۆمانی "خانوۆکەی مزگەوتێ" لێنین وان "شۆشی مەرووڵکان" و سەرسامیی "ئاغاجان"دا

ڕۆمانی "خانوۆکەی مزگەوتێ" ی قادر عەبدوڵا، کە شەفیقی حاجی خدر لەهێندێوە کردوویەتیە کوردی؛ ڕۆمانکی قەرەباغە بەوداوو بەسەرهاتی جەراوجەر، بیری چەپگەرایی زاڵ بەسەریدا، بەڵام چەپگەلی ئیماندارن، چونکە لەخانوۆکەی مزگەوتەوە تێگەیشتن وبیری چەپیان لەلا گەڵاڵە ئەبێ و، دواتر وەکو پەڕژەی سیاسی لێدێ لەلایان، لەلایەکی پشاندانی ڕاستی دیوی ژوورەوەی خانووکەی مزگەوتیە، بە هەڵماڵینی پەردە لەسەر بزرو پەنهانیەکانی ئەوێ، کەئەمش هەم بە لێدانی ڕەخنەی ملا ومزگەوت؛ هەم بە وشیارکردنەوەی کۆمەڵگایە کە چۆن بەناوی ئایین بەو کەس هەڵپەرستانە ژیان بەسەردەبەن وادەبوەرن!!..

لەلایەکی دیکە بەریەککەوتنی چەپ وەاستی خواستی مرۆڤکانی ئەو سەردەمە، بەریەککەوتنی پێیەوی ئاسمانی ودانراوە، هەروەها بەریەککەوتنی تۆژهەڵسات وتۆژاواشە.. ئیدی دەکرێ زەر دوانەی جەراوجەر هەڵبنجێن کە لەناو مەنجەڵی ئەم تەماندا پێکەوە هاتناکەن وهەرا دەنێنەوە. هەروەک تەماننوس پێنای لە دەقی قورئان بردووە هەتا بیرکەیەکی خەی پێ دەوڵەمەندتر بکات لەچوارچێوەی تەوداوکاندا. هەروەها تەمانەکە لەتووی نوسینەوە؛ لەچەند وەستگەیەک پێک دێت بەناونیشانی جیاواز.

تەمانەکە؛ بەگشتی وا دەردەکەوێ کەلەبارەی تەوشی سیاسی ئەرانە لەسەردەمی شای ئەران وپاشتریش، واتا سەردەمی هاتنە دەسەڵاتی ئژەمی ئیسلامی(ئایەتوڵاکان) کە دەکرێت بڵێین: خانووەکەی مزگەوتێ هەماش بێت بە تەڵی دین لەدەسەڵات، مەزڕی حوکمەانی بێت لەسەردەمی ئایەتوڵاکان. لەلایەکی دیکە؛ تەمانەکە هەم تەمانە هەم ژیانامەی نوسەر، ئەوەی کە پێی دەگوترێت دەقگەری یان "توانەوەی جەری" واتا لەکدانی دوو ژانری ئەدەبی لەیەک دەقدا. ئەگەرچی تەمانەکە سیاسیە؛ بەڵام لەگەڵ خەشیدا تەوشی کەمەایەتی وهەژموونی ئایینی وبەریەککەوتنی تەوزمە جیاوازکانیش دەخاتە ڕوو.

هەرچی بێت، تەمانەکەی خەش وبەجەش وگەشکەدەرە. ئاناوی نادیار تیایدا باڵادەستە و ڕووداوو تەوشی ئەو کات دەگەڕێتەوە کەسایەتیەکان دەخاتە ڕوو دەیاناسێنێ ودەوریان پێ دەدات، بەڵێ دەتوانم بڵێم: زەدەیی تەنگە هەبە لەنیمایشکردنی کاراکتەرکان وپێدانی هەر تەڵێک کە گەڕەوە"السارد" ویستوویەتی، هەروەک ئەوەی لەوانەیە "قادر عەبدوڵا" خەی بێت وپاشخانە فیکریەکەی تەبەری نوسینی تەمانەکەیەتی. چونکە دەبینین جەری بیرکردنەوەی ئەو زاڵە بەسەریدا، کەچەپ بووە. دواجار تەمانەکە؛ وێنەیەکە لەتووماڵی هات وهەرای نەوان مەروولە شەشگۆشەکان دوای سەرکەوتنی شەش؛ لەسەر شیوەو جەری دەسەڵات، بەواتایەکی تر پیشاندانی ئیماندارییەچەپەکان ومەزڕی ئایەتوڵاکان و بەریەککەوتنیانە.

سەبارەت بەوەرگەڕانەکە؛ دەمەوێت پەسنی تەڵی شەفیقی حاجی خدر بکەم؛ لەوەی کە بە وەرگەڕانی ئەم تەمانە ماندوو بووەو بەسەلیقەوە ئەنجامی داوە، زمانی وەرگەڕ ئەوەمان پەدەڵێت کە، وەرگەڕیش دەڕی بە خەی تەماننوسەو شارەزای بنیاتی پێکەری تەمانە. هەروەها وەرگەڕ لە وەرگەڕانی ئەم تەمانە؛ گەڵک وشەو دەستەواژەو زاراوەی کوردی تەسەنی وبیرهێناوینەتەوەو لەلەناوچوون دەربازی کردوون. ئەگەرچی بەدەر نیە لەهەندە هەڵەی چاپ.

ئەمن زیاتر وەک خوێنەرێک هەمانکەم خوێندۆتەوە، ئەگەرنا خوێندنەوەی هەخنەیی وزانستی سەرنجی وردترو زیاتر لەجێی خۆی دەوێت، کەئەمن تەنها ویستم لێرە سەرنجێکی خێراو سەربین وتیژتێپەڕبخەمە ڕوو، بانگەشتی خوێنەرانیش بکەم بۆ خوێندنەوەی.
کۆتایی هەمانکە: قوله تعالى: اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ ۚ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ ۖ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ ۖ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِن شَجَرَةٍ مُّبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لاَّ شَرْقِيَّةٍ وَلاَ غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ ۚ نُّورٌ عَلَىٰ نُورٍ ۗ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَن يَشَاءُ ۚ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الأَمْثَالَ لِلنَّاسِ ۗ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٣٥﴾ .. "النور"

بەتان لەتیف ماویلی
هەولێر- ٤/١/٢٠١٧

گەشتێك بەناو ژیانی خەلیفەكاندا … ژیلوان شێش محمد صالح

(جلال الدين السيوگى)هەی كە كردنەوەو نوسینەوەی مژووی خەلیفەكانی ئیسلام ئەگەتەوە بۆ ئەوەی كە مژووە نوسراوەكانی پشخی هەریەكە بۆ قناغكە لەو مژووە,بۆیە ئەمیش بە پویستی زانیوە بە پشتبەستن بەو بەرهەمانە تەواوكەری نووسینەوەی ئەو مژووە بێت تاوەكو دوا ڕاژی ژیانی خی كە لە سالی 911 ی كچی,كچی دوایی كردوە,بۆ ئەم مەبەستەش لە مژوەكەی (الژهبی و ابن الكپير و مسالك و ابناو الغمری ابن الحجر) و 10 بەرگی مژووی بەغداد و 57 بەرگی مژووی دیمەشق لە نووسینی (ابن العساكر) و گەلێ سەرچاوەی دیكە سوودی وەرگرتووە.

خوێندنەوەی ئەم مژووە خوێناویە ئەركی سەرشانی هەموو ئەوانەیە كە ئەیانەوێ لەوە بگەن بۆچی ئەم مژووە لە سەرەتای بۆاوبونەوەی

ئایینی ئیسلامەوە و ئەمەشی لە گەدا بۆت ئاوەها بە خۆن
ەنگکراوە و چنیش کتایی خلافەتی عەباسی لە بەرامبەر هرشی
(تاتاریەکان)هەرەسی هناو دوا خەلیفەشیان بە زەلیلی خی دایە
دەستی تاتاریەکان و بە پلەقەو شەق مەرگی نشی.
خوندنەوەی ئەم مژووە خوناویە پویستە بۆ ئەوەی باش لەوە بگەین
کە ئەوانەی ئەمە بە ناوی ئیسلامی سیاسیەوە و بە بیانوی ئەوەی کە
گوایە ئیسلام چارەسەرە بۆ هەموو کشەکان,چن ئەیانەو وەك میراتگر
بۆ دەستەاتدارانك کە ئەو مژووە ەشە خوناویەیان تمار کرد
ەوەوەی مژوو بەرەو دواوە بگەنەوە و ببنە تەگەرە لە گەی
پشکەوتنی ئەو گەلانەی کە دووچاری ئەم حزبە ئیسلامیە سیاسیانە
بوون.

لە گەشتکدا بەناو ئەم کتبەدا زر بە زەقی کشمەکش و شەوکوشتن
و فە و تەەکەبازی و پاشقول لە یەکدان ئەبینر کە لە پناو
دەستبەسەراگرتنی دەستەاتدا ئەو ناو بە خەلیفانە گرتویانەتە بەر
لە یەکەم ژی گیان لەدەستدانی پغەمبەری ئیسلامەوە تاکو ئەو
ژەی لەشکری تاتاریەکان بە سەرکردایەتی هلاکۆ کتاییان بە
خلافەتی عەباسیەکان هنا بە داگیرکردنی شاری بەغداد .ئەم
ەوشەشیان بە هەمان شوە هەر بەردەوام بوە لە لایەن
دەستەاتدارانی پاشماوەکانی ئەم خەلافەتانە لە میسرو ژئاوای
باکوری ئەفریقیاو ئەندەلوس و ئەستەنبو,کە ئەمەشی لە گەدا بۆت
بوە بە میراتکی ەش بۆ زربەی هەرە زری ئەو واتە عەرەبی و
ئیسلامیانەی کە بە هەمان شوە دەستەات لە باوکەوە بۆ کو لە
دکتاترکەوە بۆ یەککی دیکە دەستاو دەست ئەکەن.

کاتێ پغەمبەری ئیسلام بە دەم ئازاری نەخشیەوە گیانی ئەسپارد و
عائیشەی ژنی و فاتیمەی کچی و عەلی کوی ئەبی تالیب و زوبیر کوری
ئەلعوام و هەند لە سەحابیە نزیکەکانی تر بە دیاریەوە بوون,ئا
لەو کاتەداو دوای بۆاوبونەوەی هەوای گیان لە دەستدانی بە ناو
مەدینەدا(ئەنسارەکان کە بە ەسەن خەکی ئەو شارە بوون)بە
سرکایەتی (سەعدی کوی عەبادە)ی سرکیان لە ساباتەکەی بەنی
ساعدە کبوبونەوە بە نیازی دیاریکردنی سەعد وەك جگرك بۆ
پغەمبەر,کاتکیش ئەو هەوالە گەیشتە قورەیشیەکان بە پەلە و
هەەداوان(عومەری کوی خەتاب و ئەبا عوبەیدەی جەراح و ئەبو
بەکر)تەرمەکەی پغەمبەریان بە سەر کەسوکاریەوە بەجهشت و خیان
گەیاندە شونی کبونەوەکە بۆ ئەوەی نەهن دەستەاتەکە لە
دەستیان دەرچت و هەر لە ناو هزی قورەیشدا بمنتەوە,لەو

پەناوەشدا چیان بۆکراکردیان بە نانەوەی دووبەرەکی لە نێوان ئەنسارەکانداو بە بەکارهێنانی فرتوفێڵ و ترسو تۆقاندن بەرامبەر هەوادارانی علی کوڕی ئەبو تالیب بۆ ئەوەی ئەبو بکر وەك خەلیفەی پێغەمبەر بچەسپێنن بە بۆ هەزامەندی سەعدی کوڕی عەبادە و بەشێکی زۆر لە ئەنسارەکان و عەلی کوڕی ئەبو تالیب و هەوادارانی,(تا کار گەیشتە ئەوەی کەسێکی وەك عومەری کوڕی خەتاب و زوبێری کوڕی ئەلعەوام دەستبدەنە شمشێر لە یەکتری,کە هەر یەکەیان لەو 10 کەسەن کە پێغەمبەر مژدەی بەهەشتی بونی داونەتێ)هەر ئەو کردارەشیان بوو بە هۆی چاندنی تۆوی دوو بەرەکی و ئاژاوەگێڕیی لەناو ئیسلامدا و کە تاکو ئەمڕۆش هەر بەردەوامە لە نێوان شیعە و سونەدا.

ئەم کەین و بەینی شەڕی گرتنی دەستەپاتەی نێوان ئەنسار و مهاجرەکانی ئیسلام لە سایەی سێبەری ساباتەکەی بەنی ساعدە ئەو شەوەی وەبیر خستمەوە کە چۆن دوای یەکەم هەڵبژاردنەکەی پەرلەمانەکەی کوردستانی لای خۆمان بۆ یەکلاییکردنەوەی ئەنجامەکەی بە سوودی یەکێك لە دوو دەستەپاتەکەی ئەمدیوو ئەودیو,دەستمان لە سەر دۆمان بو نەوەك بۆ ساغکردنەوەی ئەنجامەکانی هەردوولا دەست بدەنە چەك و شەڕێکی خۆکوژی بەرپا بکەن,تا کو تای تەرازوەکەی دەستەپات بەرامبەر یەك وەستاو پەنجا بە پەنجا لە نێوان هەردوو ئیمارەتی سۆران و بادینانداا کورسیەکانی پەرلەمان بەشکران و بە شێوەیەکی کاتی کۆتایی بەو شەڕی دەستەپاتە هات و بوە هۆی چاندنی تۆوی دووبەرەکیەك کە تاوەکو ئێستاو هەنگە تا چەند دەیەیەکی دیکەش هەر بەردەوام بێت.

مێژووی خلافەتی ئیسلام دەکرێت بە سێ بەشی سەرەکیەوە:

بەشی یەکەم:-مێژووی خەلیفە ڕاشدیەکان کە بە خەلافەتی ئەبو بەکری سەدیق دەستی پێکردو بە کوشتنی خەلیفە عەلی کوڕی ئەبو تالیب کۆتایی هات,(هەندێکیش لایان وایە کە بە خەلافەتی حەسەن کوڕی ئەبو تالیب کۆتایی بەو خەلافەتە هاتووە کاتێك کە حسن بە ناچاری و لەژێر هەڕەشەی معاویەی کوڕی ئەبی سوفیان ناچار بو دەست لە خەلافەت بکێشێتەوە بۆ معاویە لە سەر بەڵێنێك کە دوای معاویە حەسەن بێتە خەلیفە,بەڵام پێش مردنی معاویە حەسەنی کوڕی ئەبو تالیب بە فیتی معاویە و بە دەستی ژنەکەی,بە بەڵێنی ئەوەی کە دوای مردنی حەسەن ژنەکەی بهێنێ بۆ یەزیدی کوڕی و ژنەش حەسەنی مێردی ژەهر خواردو کرد و دواجاریش معاویە بەڵێنەکەشی نەبردە سەرو ژنەش لە داخا مرد,معاویەش پێش مردنی خۆی یەزیدی کوڕی کردە وەلی عەهد,دوای مردنی باوکیشی یەزید بوە دووهەم خەلیفەی ئەمەویەکان).

ئەم قۆناغەی خلافەتی ڕاشدینە تا کوشتنی خەلیفەی چوارەم بە دەستی عەبدولڕەحمان کوڕی مەلجەم چوار خەلیفە تێدا دەستەڵاتداربون کە ئەبو بەکری سەدیق و عومەری کوڕی خەتاب و عوسمانی کوڕی عەفان و عەلی کوڕی ئەبو تالیب بوون,لەم چوار خەلیفەیە سیانیان بە کوشتن کۆتایی بە حوکمڕانیەکەیان هاتووە.

خەلیفەی یەکەم-ئەبو بەکری سەدیق:-ناوی عەبدوڵای کوڕی ئەبی قەحافەیە,دوای مردنی پێغەمبەر لە ڕێگەی بەکارهێنانی کاری ژێر بە ژێر و ترس و تۆقاندن لە لایەن عومەری کوڕی خەتابەوە و بە بێ ئاگاداری و ڕەزامەندی و بەشداری عەلی کوڕی ئەبو تالیب و زوبەیری کوڕی ئەلعەوام و خالیدی کوڕی سەعیدی کوڕی ئەلعاس و سەعد کوڕی عەبادە ئەلئەنساری و ژمارەیەکی زۆری ئەسحابەکان لە موهاجرین و ئەنسار بەیعەی بێ کراو کرا بە خەلیفە.

ئەبو بەکر یەکەم کەسە کە ئیسلام بوە و یەکێکە لە دڕەزترین دڕستەکانی پێغەمبەر,لە ماوەی حوکمڕانی ئەبو بەکردا شەڕی لە ناوبردنی(اهل الردە) ئەوانەی لە ئیسلام هەڵگەڕانەوە و نەیاندەویست چیتر زەکات بدەن ئەنجامدرا و(هەر لەم شەڕانەدا خالدی کوڕی ولید وەك جەنگاوەرێکی ئازاو دوور لە هەستی مرۆڤایەتی ناوبانگی دەرکرد).لە ماوەی حوکمڕانی ئەبو بەکردا ناوچەی بەسرە و مەدائینی کیسرا لە عێراق و بەشێکیش لە شام داگیر کرا,خەلیفە ئەبو بەکر دوای حوکمڕانیکردنی بێ ماوەی دوو ساڵ و چوار مانگ,لە تەمەنی 63 ساڵیدا کۆچی دواییکرد.

خەلیفەی دووهەم,عومەری کوڕی خەتاب:-لە لایەن ئەبو بەکرەوە کرا بە خەلیفە,لە ساڵی شەشەمی بانگهێشتی پێغەمبەرایەتی (محەمەد)بۆتە ئیسلام,یەکێك بوە لە دەستەڵاتدارانی هێزی قوڕەیش,تەنها کەس بوە کە بە ئاشکراو بێترس کۆچی کردوە بێ مەدینە,شانازی کردوە بەوەی کە چوار جار خواوەندی گەورە لە قورئاندا بە ویستی ئەو ئایەتی دابەزاندوە هەرچەندە بە گوڕەی قسەی ئەوانەی پێیاندا هەڵداوە لە مێژوونوسانی ئیسلام و موفەسرین گوایە زیاتر لە بیست جار قسەی عومەری کوڕی خەتاب لە قورئاندا دیارە.

لە ماوەی خەلافەتی عومەری کوڕی خەتاب شاڵاوی داگیرکردنی وڵاتە دراوسێکان دەستی پێکردو لەو ماوەیەدا عێراق و شام و ئەهواز و خوزستان و ئەسفەهان و هەمەدان و کرمان و سجستان و فەلەستین و میسر و یەمەن داگیرکران تا لە تەمەنی 63 ساڵیدا بە دەستی ئەبو لوئلوئە عەبدولموغەیرە بە خەنجەرێکی ژەهراوی کوژرا.

خەلیفە عومەر بەوە ناسراوە کە لە ساڵەکانی وشکە ساڵی(الرمادە)بە لێشاو تاڵانی لە میسرەوە گەیاندێتە حجاز و دانیشتوانەکەی لە قات و قڕی ڕزگارکردوە و یەکەم خەلیفەش بوە پاشماوەی جولەکەکانی لە حیجازەوە دەرکردوە بۆ شام و دانیشتوانی (نجران)ی گواستۆتەوە بۆ کوفە و نازناوی (امیر المومنین)یشی بە خۆیەوە لکاندوە.

خەلیفەی سێهەم-عوسمان کوڕی عەفان:-کوڕی ئەبی ئەلعاس,لە کۆنەوە ئیسلام بوە,دوو کچی پێغەمبەر ژنی بوون,یەکێکە لەو دە کەسەی مژدەی بەهەشتی بوونیان پێدراوە,لە ماوەی خلافەتی ئەودا قورئان نوسراوەتەوە,دوای ئەبو بەکر و عەلی و زەیدی کوڕی حارسە بوە بە ئیسلام.
لە بۆیارێکدا کە جێگەی شکو گومانە و لە لایەن زۆربەی موسوڵمانانەوە بە تایبەتی هەوادارانی عەلی کوڕی ئەبو تالیب,عومەر پێش مردنی عەبدولڵەحمان کوڕی ئەبو عەفی وەك بۆیاردەر داناو(لە شانیەکی گوماناویدا)بۆیاریدا عوسمان کوڕی عەفان ببێتە جێگری عومەر لە جیاتی عەلی کوڕی ئەبو تالیب.

لە ماوەی خەلافەتی عوسماندا هێرش و داگیر کردنی وڵاتانی دەوروبەر بەرەو ڕۆژهەڵات و باکوری ڕۆژهەڵاتدا بۆ خوراسان و نیسابور بەرەو ڕۆژئاواش تەواوی باکوری ئەفریقیاو حەبەشە داگیر کراو لە دەریاش پەینەوە و ئەندەلوسیان داگیرکرد و لە دەریای سپی ناوەڕاستیش دوورگەی قوبرسیان داگیرکردو لە گەڵ دانیشتوانەکەیدا بە وەرگرتنی(جزیە و خەراج)وازیان لێهێنان.
عوسمان کوڕی عەفان یەکەم خەلیفەیە کە پلەو پایەی دەستەڵاتی بە سەر کەسوکار و عەشرەتیدا دابەشکردوە بگۆڕانە ڕابردوی ئەو کەسە لەوانەش(وەلیدی کوڕی عەقەبەکوڕی ئەبو معیتکە برای دایکی بوە)کردە والی کوفە لە جیاتی سەعد کوڕی ئەبی وقاس,ئەم وەلیدە بە ڕەسەن گومان لێکراوە و بە ئەتواریش کابرایەکی مەیخۆر و داوێنپیس بوە,لە یەکەم ڕۆژی دەستەڵاتیا لە پێش نوێژی نوێژی بەیانیدا لە کوفە بە سەرخۆشی چوار ڕەکعەت نوێژی بە نوێژکەران کردوە و ئاوریشی داوەتەوە و وتویەتی هیچیکەتان ناوێت...لە کردارێکی دیکەیدا عومەری کوڕی عاسی لە والی میسر لابردو عەبدوڵای کوڕی سەعد کوڕی ئەبی سەرحی دانا لە جێگەکەی,ئەم کابرایە کاتی خۆی نووسەری بەردەستی پێغەمبەر بوە و دواجار لای هەڵگەڕاوەتەوە,بۆیە کاتی داگیرکردنی مەککە پێغەمبەر ئەمری فەرمو کە دەبێت ئەم عبدالله کوڕی سەرحەد بکوژرێت هەتا ئەگەر لە پشتی بەردەکانی کەعبە خۆی شاردبێتەوە.

سەعدیش بۆ ڕزگارکردنی گیانی خۆی لە کوشتن پەنایبردە بەر عوسمانی

کۆی عەفان,ئەویش بردیە لای پێغەمبەر داوای لێبوردنی بۆ کردو لە سەر دەستی ئەو بو بە موسوڵمان.
لە ماوەی خەلافەتی عوسماندا سنوری دەوڵەتی ئیسلامی زۆر فراوانبوو داهاتیشی لە ڕادە بە دەرزیاد بو,بۆیە عوسمان کەوتە ئەوەی بۆحساب ئەو داهاتە بە سەر کەسوکار و سەرۆك هۆزەکاندا دابەش بکات و مافدارانیش لەو داهاتە بۆبەش بکات,تا کار گەیشتە ئەوەی لە پێنج بەش بەشێکی داهاتی باکوری ئەفریقیا بداتە مەروانی کۆی حەکەم.

ئەم کردەوانەی عوسمان بوە مایەی توڕەیی و ڕق و کینەی زۆربەی هەرە زۆری سەحابەکانی پێغەمبەر,دژایەتی کردنیشی بۆ عەبدوڵای کوڕی مەسعودو ئەبی زەر ئەلغەفاری و عەمار کۆی یاسر و زوڕم و زۆری سەعدی کۆی ئەبی سەرحیش لە میسر کاری گەیاندە ئەوەی زیاتر لە 700 کەس لە موسوڵمانان بە سەرکایەتی محەمەدی کۆی ئەبو بەکر هاتنە لایی و کەوتنە سکاڵاو داواکردنی لابردنی سەعد لە دەستەڵات لەمیسر و محەمەدی کۆی ئەبو بەکر لە جێگەکەی دابنرێت,لە ژێر فشاری ئەم هەڵچونەی ئەو سەحابی و موسوڵمانانەو پشتگیریکردنی عەلی و گەلێ سەحابەی تر بۆ داخوازیەکانیان عوسمان ناچار بوو داواکەیان قبوڵ بکات و محەمەدی کۆی ئەبو بەکر بکاتە والی میسر,کاتێکیش محەمەد لە کاتی گەڕاندنەوەدا بۆ میسر لاوێکی ڕەش پێستی دیت بە پەلە بە پەلە بەرەو میسر ئەڕۆیشت,ڕایگرت و کاتێ کەوتنە لێکۆڵینەوە لە گەڵیدا دەرکەوت نامەیەکی پێ یە لە عوسمانەوە بۆ والی میسر,کەی محەمەدی کۆی ئەبو بەکر و فڕان و فڕان گەیشتنە لات بە فێڵ بیانکوژە و لە جێگەکەی خێت بمێنەوە و چاوەڕوانی ئەمرم بکە.

بۆیە محەمەدی کۆی ئەبو بەکر گەڕایەوە مەدینەو نامەکەی بە بەڵگەوە پیشانی کۆمەڵ لە سەحابەکانداو لەوانە عەلی کۆی ئەبو تالیب و تەلحەو زوبەیر و سەعد و کەسانێکی دی و کەوتنە گەماردانی ماڵەکەی عوسمان و داوایان لێکرد مەروانی کۆی حەکەمیان بداتە دەست کە شك وابو نوسەری نامەکەیە بەڵام بۆ سوود بوو,ئاژاوەکە وا گەرم بوو گەیشتە ئەوەی هۆرش بکرێتە سەر ماڵی عوسمان و لە لایەن محەمەدی کۆی ئەبو بەکر و دوو کەسی دیکە,لە سەر بەرماڵی نوێژکردن,لە ماڵەکەی خێدا بیکوژن.

بەمەش ئاگری فیتنە و ئاژاوە لە ناو ئیسلامدا بە تەواوی گڕی سەندو ئا لەم بارو دۆخەدا عەلی کوری ئەبو تالیب بوە خەلیفە لە جێگەی عوسمان.

خەلیفەی چوارەم-عەلی کۆی ئەبو تالیب:-دووهەم ڕۆژی دوای کوشتنی

عوسمان کۆی عەفان کرایە خەلیفەی ئیسلام بە کێی دەنگی هەموو ئەو ئەسحابانەی کە ئەو ڕۆژە لە مەدینە بوون,بەڵام بە هۆی شەڕی دەستەڵات و فتنەیەی لە ژێر ساباتەکەی بەنی ساعدەوە و لە کوشتنی عوسمانەوە ڕۆچکەی وەرگرت,هەر لە دەستپێکی حوکمڕانیەکەیەوە شەڕ و ئاژاوە دەستی پێکرد بەوەی عائشەی ژنی پێغەمبەر هەر دوو سەحابە تەلحەو زوبەیر بە سەرکردەیی لەشکرێك لە مەککەوە بەرەو بەسرە کەوتنە ڕێ,بە بیانوی تۆڵەسەندنەوەی خوێنی عوسمان و عائشەش(کراسە خوێناویەکەی کردبو بە بەیداخ)و سواری حوشترێك بوبو,بویە عەلی کورشی ئەبو تالیب بە لەشکرێکەوە بەرەو بەسرە کوتە ڕێ و لە بەسرە بەرەنگاریان بوو لە شەڕێکدا کە بە شەڕی (الجمل –حوشتر)ناو براوە زیاتر لە 13000 هەزار کەسی تێدا کوژرا لەوانەش هەردوو سەحابی تەلحەو زوبەیر و ژمارەیەکی زۆری سەحابەکانی پێغەمبەر,عائیشەش بە دیل گیراو شەڕەکە بە سەرکەتنی عەلی کۆتایی هات.

دواتر موعاویەی کۆی ئەبو سوفیان لە شام لە عەلی هەڵگەڕایەوە و بانگەشەی بۆ خۆیکرد وەك خەلیفەی ئیسلام,عەلیش بە لەشکرێکەوە بەرەو شام کەوتە ڕێ و هەر دوو سوپای عەلی و موعاویە لە(صفین)ی نزیك(الرقە)لە سەر قەراغی ڕوباری فورات بەرەنگاری یەکبون,ووتراویشە گوایە ژمارەی لەشکرەکەی علی 120 هەزار کەس و ژمارەی لەشکرەکەی معاویە 90هەزار کەس بوە و شەڕی نێوانیان ماوەی 110 ڕۆژی خایاندوە و 90 جاریش ڕژاونەتە ناو یەکتری ژمارەیەکی بەشومار لە سەحابەکانی پێغەمبەر یەکتریان قەڵاچۆکردوە کە مەزەندە ئەکرێن بە 90 هەزار کەس,لەوانە 25 هەزار لە سوپاکەی علی و 45 هەزار لە سوپاکەی معاویە,تا بە فێڵکی عومەری کۆی عباس و بە بەرزکردنەوەی قورئان بە نووکی ڕمی ڕێزی پێشەوەی شەڕکەرەکانی سوپای موعاویە شەڕەکە وەستاو عومەری کۆی عباس وەك نوێنەری موعاویە و ئەبو موسا ئەلئەشعەری وەك نوێنەری عەلی کۆی ئەبو تالیب کرانە(حەکەم)ناوبژیکەر بۆ دوا پێهێنانی ئەو شەڕە,لە شانگەڕییەکی گاڵتە جاریدا عەلی لە خلافەت لابرا و موعاویە خرایە جێگەکەی ئەوەش بەوەی (عومەری کۆی عاسی کۆی النابغە سەلمی کچی حەرمەلەیە کە بە لەشفڕش لە کەمەڵگای مەککە ناسرا بوو خاوەن ئاڵا بوە هەریەك لە ئەبو لەهەب و ئومەیە کۆی خەلەف و هوشام کۆی ئەلمەغیرە و ئەبو سوفیانی کۆی حەرب(باوکی موعاویە)و ئەلعاس کۆی وائیل ئەلسەهمی,لاقەیانکرد لە یەك ڕۆژدا و دوای 9 مانگ عومەری بوە,هەریەکە لەوانە داواکەری عومەر بون بەڵام ئەلنابغەی دایکی دای بە العاسی بن وائل چونکە لەوانی دیکە زیاتر یارمەتی ئەدا,بۆیە ناونرا بە (عومەری کۆی ئەلعاس)عومەری کۆی العاس

توانی به فڕ و تەکە بازی ئەبا موسا ئەلئەشعەری بهێنێتە سەر ئەو بڕوایەی کە هەریەك لە علی و موعاویە لە خلافەت بخەن بە چارەسەری کێشەی ئەو شەڕە,ئەویش بە دڵپاکی خۆی تێکەوت,لە هەمان کاتیشدا بە بیانوی ئەوەی کە ئەبا موسی بە تەمەن گەورە تر بوو پێش خۆی خست و وای کرد لە سەر (منبر)علی لە خلافەت بخاو کە نزەش هاتە سەر خۆی معاویەی کردە خەلیفە.

دوای ئەو شانۆ گەریە گاڵتە جاریە علی کوڕی ئەبو تالیب کەوتە گژاوی شەڕو ئاژاوە لەگەڵ (خەوارجەکان)و گەلێکیش لە سەحابەکانی پێغەمبەر لەگی زویر بوون لە سەر ئەوەی کە بەو (تەحکیمە-ناوبژیکردنە)ڕازی بو چونکە بە بڕچونی ئەوان(حەکەم) هەر خودایەو بەس.

عەلی کوڕی ئەبو تالیب پاش ماوەیەك و دوای ئەوەی نزیکەی 4 ساڵ حوکمڕانیکرد بە دەستی یەکێك لە خەوارجەکان کە ناوی عەبدولرەحمان کوڕی مەلجەم بوو لە کاتی هەسان بە نوێژی بەیانی لە مزگەوتی کوفە کوژراو دوای مردنی عەلیش کوڕەکانی عەلی عەبدولرەحمانیان زۆر بە شێوەیەکی دڵندانە کوشت بەوەی هەر دوو دەست و قاچیان بڕی و لە ناو سەبەتەیەکدا سوتانیان.

بە کوشتنی عەلی کوڕی ئەبو تالیب کۆتایی بە خلافەتی ڕاشدین هات و ئەشوترێت کە لە دوای عەلی خلافەت درا بە حەسەنی کوڕی لە لایەن دانیشتوانی کوفەو شەش مانگ لە کوفە مایەوە و موعاویە نیازی هێرشکردنی بو بۆ کوفە,بۆیە ناچاربو وەڕام بنێرێ بڕی کە ڕازیە دەست لە خلافەت هەڵگرێ بە مەرجێ دوای خۆی خلافەتەکە بگەڕێتەوە بۆ حەسەن و لە دانیشتوانی مەدینە و حجاز و عێراق ببورێ لەوەی کە پێشو رویداوە و قەرزەکانی بۆ بداتەوە,موعاویە ئەوی مەرجانەی لا باش بو بۆیە بەم ڕێکەوتنە خلافەت چوە دەستی موعاویە و خلافەتی ئەمەویەکان لە ساڵی 41 کۆچیەوە دەستی پێکرد.

کارئێکتێری ڕەفسەنجانی و ڕێی

لە حکومەانی ئەراندا ... ئاگر ئەکرەم

مردنی رەفسەنجانی مردنیکی لە ناکاو بو ، هەرچەندە 82 سال تەمەنی هەبو، بەلام هیچ ئاماژەیەک بە نەخشکەوتن یاخود ناتەواوی باری تەندروستی بلاو نەکرابویەوە.
ئاگەرچی 3 ساە لەمەو بەر شورای پاسەوان لەبەر زەری تەمەن رەگای بە خە کاندید کردنی نەدا بە هەبژاردنەکانی سەرەکایەتی کەماری ساەی 2013 بەەام 2 ساە دوای ئەوە بەشداری کرد لە هەبژاردنەکانی مەجلسی خبرگانی رابەری و نەک هەر خەی بەکو کەمەلکیش لەشوەنکەوتو و هەوادارانی لە گەە خەی بردە ناو ئەو مەجلیسە بەتایبەت لە بازنەی تاران ، هەرچەندە هاوەکانی هەندە نەبون کە بتوانن لە سەر کورسی سەرکردایەتی ئەو مەجلیسە دایبنیشینن.
گەر لە وەاتانی تر تەمەنی 82 سالی تەمەنی خانەنشین بون لە سیاسەت حساب بکرە ، لە کەماری ئیسلامی بەشداری کردنی ەەفسەنجانی لە سیاسەت شتەکی غەریب نەبو، بەو هەمو وەناکرنەی ەەفسەنجانی لە بیری گشتی ، بەلام لە ساەی رابردودا بە شەویەکی بەرچاو لایەنگر و هەزی خەی لە دەسەلات لەدەست دابو.

سەرەتای ئەم شکستانەشی دەگەەتەوە بە هەلبژارنی سەرەکایەتی کەماری سالی 2005 کە لە بەرانبەر رکابەرەکەی کە محمودی ئەحمدی نژاد بو شکستی خواردو بە نوسینی نامەیەک بە ەابەری ئەران شەوازی هەلبژاردنەکانی بردە ژیر پرسیار، رەفسەنجانی و خامنئی نەیانتوانی ئەو کەلینە بشارنەوە تا وای لە هات کە خامنئی بە راشکاوی لە سالی 2009 دا پشگیری لە ئەحمدی نژاد کرد و وتی :(بەچونی ئەحمەدی نژادم لام پەسەندترە وەک لە رەفسەنجانی.)
رەفسەنجانی باش دەیزانی کە گرانەوەی بە ناو دەسەات ناومکینە یاخود زەر سەختە وئاسان نیە، تەنانەت نەیتوانی ەەگری بکا لە زیندانی کردنی کچ و کورەکانی ، لەگەە هەمو ئەمانەشدا رەفسەنجانی ئامادە نەبو کە روداوەکانی سالی 2009 بە فیتنە ناو ببات ، ئاگەرچی نەیتوانی ببەتە سەرەکی مەجلیسی خوبرەگانی رابەری ، بەلام ئومەدی هەبو کە کاریگەری خەی لەسەر ئەو مەجلیسە هەبەت ، نەیانهیشت بەشداری لە هەلبژاردنی سەرەکایەتی کەمار بکات ، بەلام وەک سەرەکی ئەنجومەنی دیاریکردنی بەرژەوەندیەکانی ئەران مایەوە.

هەرچەندە لەوانیە مەرگی رەفسەنجانی ببەتە دەستمایەیکی باش بو

راکیشانی ەای هاولاتیان لە هەبژاردنەکانی سالی ئایندەی ئێران ، بەڵام لە هامانکاتیشدا اصولگەراکانی پالپشتی خامنەئی ڕەنگە وەک امتیاز سەیری بکەن بەڵام غافڵگیرانەیە.
بەڵام هیشتا بە کۆمەڵە بەڵگە دەتوانین بڵێین کە هەر لە ئێستاوە خامنئی و دژەکانی ڕەفسەنجانی ماتەمینی تەواو دایان بگرێت و بەشداریەکی کارایان هەبە لە مەراسیمەکانی مەرگی ڕەفسەنجانی دا ، بەڵگە بە ئەمەش لە دو دەیەی سەرەتای جێگیر بونی کوماری ئیسلامی ئەو لە هەمو ەوداو و بەیارە گرنگ و چارەنوس سازەکاندا ەاڵی بەرچاو و ئێشتوانین بلیین سەرەکی گیراوە.

ڕەفسەنجانی هەندە لە بیرەوەریەکانی لەم ماوەیەدا نوسیوە، بەڵام دیار نیە کە ئایا وەنەیەکی دوای خەی جی هیلابی یاخود کۆمەڵێ نهەنی دوای خەی جێ بهەێت و لەگەل خەیدا کفنی بکات.
اکبر هاشم بهرمانی (ڕەفسەنجانی) (1934-2017) لە شاری ڕەفسەنجانی سەر بە پارێزگای کرمانی ئێران لە دایک بوە، ڕەفسەنجانی لە دەیەی یەکەم تا نیوەی دەیەی دوەمی سەرەتای کۆماری ئیسلامی بە دەسەلاتدارترین و پە لایەنگری کەسایەتی ئێران دوای ەابەری شۆرش دادەنرا، لە دوای ئەوەش سەرەەای بونی جیاوازی لە گەە ەابەر بەەام هەر یەکەک بوە لە سیاسیە باەاکانی کۆماری ئیسلامی.

ڕەفسەنجانی پەش سەکەوتنی شۆرشی ئیسلامی لە کاتی خوەندنی لە حەوزەی علمی قوم ، دەستەکی نزیکی خامنەئی و خوەندکاری خومەینی بو، لەگەل دەسپەکردنی شورشی خومەینی دژی شای پەهلەوی ڕەفسەنجانی 7 جار گیراوەو لە زیندانی پەهلەوی ئەشکەنجە دراوە.
لە سالی 1958 لەگەل (عفت مرعشی) خەزانی پەک هەناوەو 2 کچ بە ناوەکانی فاتمە و فائزە و 3 کور بەناوەکانی محسن و مهدی و یاسر هەبو.
لە سالی 1988 کرایە جێنشینی سەرجەم هێزە چەکدارەکانی ئێران کە سوپاو ئێرتەش راستەوخو لە ژێر فەرمانی ئەودا بون ، مانگ و نیویک دوای ئەوە توانی کە ەابەر ەازی بکا بە واژو کرنی بریاری 598 کە ئەنجامەکەی راگرتن وکەتایی هاتنی جەنگی 8 ساەەی نێوان عێراق و ئێرانی لە کەوتەوە.

سالی 1989 کرایە سەرەکی ئەنجومەنی دیاری کردنی بەرژوەندیەکانی ئێران ، کە لە سالی 1987بە فەرمانی ئایەتوەا خومەینی دامەزرا ، کە یەکەم سەرەکی ئەو دەزگایەش خامنەئی بو، لە ماوەی 8 سال سەرەک کۆماری ڕەفسەنجانی دا ولاتی بەرەو ئازاد سازی و بەرەوپەش چونەکی خەرا برد لە بواری ئابوری و فرهەنگی و کرانەوە باروی دەرەوەدا،

هەرچەندە هەر لە سەردەمی ئەودا هەلاوسانەکی ئابووری گەورە ڕوی دا ، کە تا ئەو سەردەمە لە ئێراندا شتی واروی نەدابو،هەر لە سەردەمی ئەویشدا بو کە وەزارەتی ئیطلاعاتی ئێران دەستی کرد بە پاکتاو کردنی نیازەکانی ئێران لە ناوخو و دەرەوە دا زەریانی لە ناو برد ، لەوانە سەرکی ئەوکاتەی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران کە لە شاری بەرلینی ولاتی ئەلمانیا لە ریستورانتی میکونوس لەگەل هاوەلەکانی تیرۆر کران، لە سالی 1992 دادگای ولاتی ئەلمانیا ڕەفسەنجانی و خامنەئی و علی فلاحیان کە وەزیری اطلاعاتی ئەو کاتە بو لە گەل علی اکبر ولایەتی وەزیری دەرەوەی ئەو کاتەی بە تاونبار ناساند، تا وای لە هات ئەلمانیا زەربەی ولاتانی ئەوروپا سەفیرەکانی خیانیان لە ئێران کشاندەوە.

لە کاتی هەلبژاردنەکانی سالی 1997 ئەو پشتگیری لە محمد خاتەمی کرد و سەری خست و لە سەر کورسی سەرکایەتی کەماری ئێران داینیشاند، لەگەل کەتایی هاتنی 8 سال ماوەی سەرکایەتی کەماری محمد خاتەمی ڕەفسەنجانی لەگەل احمدی نژاد چوە هەلبژاردن و بونە دو دژی سەرسختی یەک کە لە جولەی یەکەمدا هەردوکیان سەرکەوتن ، بەلام لە خولی دوەمدا ئەوە احمدی نژاد بو کە لەسەر کورسی سەروکایەتی کوماری ئێران توانی دابنیشیت، لەگەل هاتنە سەرکاری احمدی نژاد ڕەفسەنجانی و شوینکەوتوانی دژایەتیەکی زەر کران ، دەست کرا بە پاکتاو کرندیان لە دامو دەزگا هەستیار و بالاکانی دەولەت دا، لە هەلبژاردنەکانی سالی 2013 ڕەفسەنجانی بە هەی زەری تەمەنەوە لە کاندید کردن ڕەت کرایەوە ڕەفسەنجانیش بە هەمو هیزو توانی خیەوە پشگیری لە ڕەحانی کرد و سەری خست بە سەر کورسی سەروکایەتی کەمار، لە سەردەمی ڕەحانی دا دارودەستەی ڕەفسەنجانی وردە وردە گرانەوە ناو دەسەلات لە دام و دەزگا هەستیارەکانی دەولەت دا جیان کرایەوە.